

НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМ ЗЛОЧИННОСТІ
ІМЕНІ АКАДЕМІКА В. В. СТАШИСА
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ

Матеріали круглого столу

м. Харків, 17 жовтня 2025 року

Електронне наукове видання

НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМ
ЗЛОЧИННОСТІ ІМЕНІ АКАДЕМІКА В. В. СТАШИСА
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ

*До 30-річчя Науково-дослідного інституту вивчення проблем
злочинності імені академіка В. В. Сташиса
Національної академії правових наук України*

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ

Матеріали круглого столу
м. Харків, 17 жовтня 2025 року

Електронне наукове видання

Харків
«Право»
2025

Редакційна колегія:

В. С. Батиргарєєва, В. І. Борисов, О. О. Пащенко, Д. П. Євтеєва, Н. В. Нетеса,
Д. О. Куковинець, В. В. Михайленко, К. А. Новікова

*Рекомендовано до опублікування та поширення через мережу Інтернет
вченою радою Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України
(протокол № 9 від 29 жовтня 2025 року)*

Правове забезпечення основ національної безпеки України в умо-
П69 вах війни: проблеми теорії та правозастосування : матеріали кругло-
го столу, м. Харків, 17 жовт. 2025 р. : електрон. наук. вид. / редкол.:
В. С. Батиргарєєва, В. І. Борисов, О. О. Пащенко та ін. ; НДІ вивч. про-
блем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України. – Харків :
Право, 2025. – 160 с. – DOI: <https://doi.org/10.31359/9786178617097>.
ISBN 978-617-8617-09-7

У збірнику охоплено матеріали обговорення широкого кола проблем,
пов'язаних із правовим забезпеченням основ національної безпеки України в умо-
вах війни. Розглядаються особливості кримінально-правової кваліфікації посягань
на конституційний лад, територіальну цілісність, суверенітет і обороноздатність
держави. Окреслюються проблеми розмежування складів кримінальних право-
порушень, зокрема державної зради, колабораційної діяльності, пособництва
державі-агресору, диверсії та шпигунства. Особлива увага звертається на правові
наслідки посягань на основи національної безпеки України та правові засоби за їх
вчинення. Досліджуються окремі питання правового забезпечення охорони наці-
ональної безпеки України.

Для наукових і практичних працівників, студентів, аспірантів і викладачів
закладів вищої освіти, а також широкого кола читачів.

УДК [343.3/.7:351.746.1](477)"364"(082)

*Матеріали наведено в авторській редакції. Відповідальність за їхню якість,
достовірність, а також відсутність у них відомостей, що становлять державну
таємницю та інформацію для службового користування, несуть автори.
Організаційний комітет і редакційна колегія можуть не підтримувати позицію автора,
проте ми поважаємо право кожного учасника круглого столу на висловлювання своїх
ідей, критичних зауважень, інших суджень.*

*Видання в електронному вигляді розміщується у відкритому доступі на сайті НДІ
вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України в розділі
«Збірники матеріалів наукових заходів» (<https://url.li/kixgu>) вкладки «Інфонідтримка». Для
опису видання чи посилання на нього варто використовувати пряме посилання на збірник
або цифровий ідентифікатор об'єкта (DOI).*

© Науково-дослідний інститут вивчення
проблем злочинності імені академіка
В. В. Сташиса НАПрН України, 2025

ISBN 978-617-8617-09-7

ЗМІСТ

ДИСКУСІЯ З ПИТАНЬ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОСОБНИЦТВО ДЕРЖАВИ-АГРЕСОРУ (СТ. 111-2 КК)

Мовчан Р. О.

ПРО ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОЇ
ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА «ВИКРИВАЛЬНЕ»
ПОСОБНИЦТВО ДЕРЖАВИ-АГРЕСОРУ (СТ. 111-2 КК)..... 7

Пономаренко Ю. А.

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ТЛУМАЧЕННЯ ОЗНАК ОБ'ЄКТИВНОЇ
СТОРОНИ ПОСОБНИЦТВА ДЕРЖАВИ-АГРЕСОРУ 12

Нетеса Н. В.

ПОСОБНИЦТВО ДЕРЖАВИ-АГРЕСОРУ VS КОЛАБОРАЦІЙНА
ДІЯЛЬНІСТЬ В ЕКОНОМІЧНІЙ СФЕРІ: ДО ПИТАННЯ
АДЕКВАТНОГО ТЛУМАЧЕННЯ НОРМ КК УКРАЇНИ..... 23

Політова А. С.

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
ЗА ПОСОБНИЦТВО ДЕРЖАВИ-АГРЕСОРУ 27

ПРАВОВІ НАСЛІДКИ ПОСЯГАНЬ НА ОСНОВИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Хавронюк М. І.

ДОДАТКОВІ ПРАВОВІ НАСЛІДКИ ЗАСУДЖЕННЯ ОСОБИ
ЗА КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ОСНОВ
НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ 31

Туляков В. О.

ПУНІТИВНА КОМПЕНСАЦІЯ: УКРАЇНСЬКИЙ ЗАХИСТ
НАЦБЕЗПЕКИ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ 39

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ОКРЕМІ КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Шпіляревич В. В.

КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ОСНОВ
НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ: ДО ПИТАННЯ ПРО
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВУ ОХОРОНУ НАЦІОНАЛЬНОЇ
БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ..... 44

<i>Блага А. Б.</i>	
КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ.....	50
<i>Чуваков О. А.</i>	
ДО ПИТАННЯ ПРО ПРАВОВУ ДИЛЕМУ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ	55
<i>Карпенко М. І.</i>	
ДО ПИТАННЯ ЩОДО СУБ'ЄКТА ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ	59
<i>Кубальський В. Н.</i>	
ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ТА СИСТЕМИ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ДЕРЖАВНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ УКРАЇНИ.....	63
<i>Борисов В. І.</i>	
ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПРЕДМЕТА ШПИГУНСТВА, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТАТТЯМИ 111 ТА 114 КК УКРАЇНИ	69
<i>Лапкін А. В.</i>	
ЩОДО РОЗУМІННЯ ПОНЯТТЯ «ПІДРИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ» ПРИ КВАЛІФІКАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ЗРАДИ	74
<i>Євтєєва Д. П.</i>	
ДО ПИТАННЯ РОЗМЕЖУВАННЯ ПОСАДОВОГО КОЛАБОРАЦІОНІЗМУ (ЧАСТИНИ 2, 5, 7 СТ. 111–1 КК УКРАЇНИ) ТА ДЕРЖАВНОЇ ЗРАДИ (СТ. 111 КК УКРАЇНИ).....	79
<i>Борисов В. І., Шепітько М. В.</i>	
ПРОБЛЕМИ ПРОТИДІЇ КІБЕРДИВЕРСІЯМ В УКРАЇНІ ЗАСОБАМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА.....	84
<i>Пащенко О. О.</i>	
ЩОДО СИСТЕМНО-ПРАВОВОЇ НЕСУПЕРЕЧЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ЗАБОРОНИ, ПЕРЕДБАЧЕНОЇ СТ. 114–1 КК УКРАЇНИ.....	92
<i>Федосєєв В. В.</i>	
ДЕЯКІ ПИТАННЯ ВСТАНОВЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ САНКЦІЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА (ЗА ПРОЄКТОМ СТ. 114–3 КК)	97

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

<i>Глушкова Д. В.</i>	
ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОТИДІЇ ГІБРИДНИМ ЗАГРОЗАМ НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ.....	103

Бантшиєв О. Ф., Бантшиєва О. О.

ДОПОВНЕННЯ ДО КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ,
ВНЕСЕНІ У ЗВ'ЯЗКУ З ВІЙНОЮ 107

Шевчук В. М.

ПРОБЛЕМИ ТЕХНОЛОГІЗАЦІЇ РОЗСЛІДУВАННЯ
КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ОСНОВ
НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ 112

Кудінов С. С., Шехавцов Р. М.

ЩОДО ОКРЕМИХ АСПЕКТІВ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ В УМОВАХ
ВОЄННОГО СТАНУ 118

Рєпіна Ю. С.

ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО
ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ОСНОВ
НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ:
АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ СУДУ ПРИСЯЖНИХ 123

Капустіна М. В.

СУДОВА ПРАКТИКА ВИКОРИСТАННЯ ПОЛІГРАФУ
У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ 128

Митрофанов І. І.

СТАТУС ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ
В УМОВАХ ВІЙНИ 132

СЛОВО МОЛОДИМ ВЧЕНИМ

Михайленко В. В.

ДЕЯКІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ
ВИКОРИСТАННЯ КРИПТОВАЛЮТ
(У КОНТЕКСТІ СТАТТІ 110–2 КК УКРАЇНИ) 138

Шандиба А. О.

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА КОЛАБОРАЦІЙНУ
ДІЯЛЬНІСТЬ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ 142

Куковинець Д. О.

ПОСЯГАННЯ НА ЖИТТЯ КЕРІВНИКА ПОЛІТИЧНОЇ
ПАРТІЇ: МЕЖІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ
ОХОРОНИ ЗА СТАТТЕЮ 112 КРИМІНАЛЬНОГО
КОДЕКСУ УКРАЇНИ 147

Завацька В. А.

КОМПРОМІС МІЖ ДИСЦИПЛІНОЮ ТА ГУМАНІЗАЦІЄЮ: НОВІ МЕХАНІЗМИ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ПОКАРАННЯ ЗА ВІЙСЬКОВІ ЗЛОЧИНИ.....	152

Барабаш А. А.

IN ABSENTIA В УКРАЇНІ: ПОВТОРНИЙ СУДОВИЙ РОЗГЛЯД ЯК ГАРАНТІЯ СПРАВЕДЛИВОГО СУДУ.....	156

ДИСКУСІЯ З ПИТАНЬ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОСОБНИЦТВО ДЕРЖАВІ-АГРЕСОРУ (СТ. 111-2 КК)

*Мовчан Роман Олександрович,
д.ю.н., професор,
професор кафедри конституційного,
міжнародного і кримінального права
Донецького національного університету імені Василя Стуса
ORCID ID: 0000-0003-2074-8895*

ПРО ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА «ВИКРИВАЛЬНЕ» ПОСОБНИЦТВО ДЕРЖАВІ-АГРЕСОРУ (СТ. 111-2 КК)

14 квітня 2022 р. Верховна Рада України ухвалила (з урахуванням пропозицій Президента України) Закон №2198-IX, що призвело до появи у системі розд. І Особливої частини Кримінального кодексу України (далі – КК) чергової новели, направленої на врегулювання відповідальності осіб, які допомагають ворогу, – ст. 111–2 «Пособництво державі-агресору»¹. Проаналізувавши понад 40 вироків, винесених за ст. 111–2 КК, З. Загиней-Заболотенко та Б. Допіряк систематизували всі форми аналізованого злочину, зокрема, виділивши серед інших і так зване «**викривальне**» пособництво державі-агресору [3], проблемам кримінальної відповідальності за вчинення якого і буде присвячене це дослідження.

Під «викривальним» пособництвом державі-агресору розуміється поведінка суб'єктів, які, знаходячись на тимчасово окупованій території, власне, «викривають» певні категорії осіб, перелік та/чи місцезнаходження яких до вчинення розглядуваних дій залишалися невідомими окупантам. Зокрема, дослідивши релевантну судову практику, можна констатувати, що йдеться про повідомлення відповідним реципієнтам інформації про місця проживання/знаходження військовослужбовців ЗСУ, пред-

---

¹ Детальніше про проблемні аспекти цієї норми див. інші праці автора цих рядків [1; 2].

ставників ТРО, учасників АТО/ООС, співробітників правоохоронних органів та інших осіб, які мають проукраїнські погляди або негативно налаштовані до окупаційної влади, а також формулювання списків таких осіб.

Викладений підхід до кваліфікації розділяється і деякими вітчизняними науковцями. Зокрема, Н. Нетеса висловлює переконання в тому, що у чистому вигляді інформаційні дії можуть становити склад пособництва державі-агресору насамперед тоді, коли допомога полягає у передачі агресору певної інформації, необхідної для реалізації його рішень. В якості ж прикладів таких ситуацій вчена наводить саме ті випадки, коли особа надає інформацію про людей, стосовно яких агресор планує нейтралізацію чи фізичне усунення з метою придушення супротиву (зокрема, щодо учасників АТО, ветеранів, активістів Революції Гідності, пенсіонерів ЗСУ чи патріотично налаштованих громадян та ін.) [4, с. 96].

З аналізованого приводу суголосно висловлюються і автори практичного порадирика, підготовленого представниками Інституту СБУ Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Зокрема, на сторінках останнього зазначається, що дії громадянина України, який умисно надає допомогу представникам держави-агресора чи окупаційній владі у встановленні осіб, потенційно небезпечних з погляду можливості вчинення ними супротиву державі-окупанту, можуть бути кваліфіковані саме за ст. 111–2 КК залежно від обставин справи. Водночас фахівці уточнюють, що якщо відповідна поведінка була вчинена до появи у системі КК ст. 111–2, то дії суб'єкта необхідно кваліфікувати за ч. 1 ст. 111 КК (до 6 березня 2022 р. включно) або за ч. 2 ст. 111 КК (після 7 березня, але до 22 квітня 2022 р. включно) [4, с. 157–159]. Однак обидва викладених судження не виглядають безспірними.

Зокрема, схилиюся до думки, що, незалежно від часу їхнього скоєння, відповідні викривальні дії громадян України мають визнаватися не ефемерними реалізацією чи підтримкою рішень та/або дій держави-агресора (ст. 111–2 КК), а звичайною державною зрадою *у формі надання іноземній державі або її представникам допомоги у проведенні підривної діяльності проти України*, вчинення якої повинно отримувати кримінально-правову оцінку з покликанням на ст. 111 КК. Відверто кажучи, важко зрозуміти, на чому саме ґрунтується відмічене вище визнання не державною зрадою, а пособництвом державі-агресору дій грома-

дян України, які чітко розуміють, що результатом скоєння останніх буде «переслідування проукраїнськи налаштованих громадян» [5], «попередження руху опору на ТОТ» [6], «незаконне позбавлення волі, допити із застосуванням побиття представників ТРО» [7] тощо? Невже така поведінка і не є яскравим проявом описаної у ст. 111 КК підривної діяльності проти України?

До речі, хотілося б звернути увагу і на той цікавий факт, що в останньому з описаних випадків суб'єктами офіційної кваліфікації було з'ясовано, що Особа-1 не лише передав *«представникам ЗС рф інформацію щодо установчих даних та місця проживання представника ТРО, що у подальшому призвело до його виявлення ЗС рф, незаконного позбавлення волі, допитів із застосуванням побиття»*, але й *«особисто організував та забезпечив супровід колон військової техніки ЗС рф повз с. Вавилове та вказав їм вигідні позиції для їх розміщення неподалік, забезпечив їх розміщення на території господарства ПОСП «Свобода» у с. Вавилове, вказав діючі та колишні позиції військовослужбовців ЗСУ»*. І якщо перший факт став підставою для застосування до Особи-1 ст. 111–2 КК, то другий – ч. 2 ст. 111 КК, адже відповідне посягання було визнано згаданим вище наданням представникам іноземної держави допомоги в проведенні підривної діяльності проти України¹.

Через призму застосованого підходу до кваліфікації виникають наступні питання:

– а в чому саме полягає принципова різниця у характері та ступені суспільної небезпеки зазначених діянь, яка зумовлює визнання одних із них пособництвом державі-агресору (ст. 111–2 КК), а інших – державною зрадою (ст. 111 КК)? Невже повідомлення ворогу інформації про патріотів, представників ТРО, учасників АТО/ООС, майже неминучим наслідком чого – і це не може не усвідомлювати винний – є щонайменше незаконне затримання останніх, а частіше – їхнє катування, побиття, згвалтування чи навіть убивство, є менш небезпечним за повідомлення колишніх позицій військовослужбовців ЗСУ і через це вважається «лише» реалізацією рішень ворога, а не наданням йому допомоги у проведенні підривної діяльності проти України?

---

¹ Крім цього, Особа-1 також «вчинив дії, направлені на передачу майнового комплексу невстановленим в ході досудового розслідування військовослужбовцям ЗС рф, з метою подальшого розміщення їх особового складу, зберігання боєприпасів, тощо». Такі дії були оцінені з покликанням на ч. 4 ст. 111–1 КК.

– враховуючи той очевидний (принаймні для автора цих рядків) факт, що всі описані дії охоплювались єдиним умислом Особи-1, чи варто було кваліфікувати його поведінку за одразу трьома нормами замість єдиної ст. 111 КК? Адже, якщо слідувати такій логіці кваліфікації, коли одна частина дій (умовно «викривальні») підсудного кваліфікується за ст. 111–2 КК, друга (передача матеріальних ресурсів) – за ч. 4 ст. 111–1 КК, а третя (супровід колони та вказівка позицій ЗСУ) – за ст. 111 КК, то фактично будь-який прояв державної зради має кваліфікуватися щонайменше за сукупністю зі ст. 111–2 КК, а в більшості випадків – ще й за однією чи кількома частинами ст. 111–1 КК.

Не виглядає безспірною і друга озвучена згаданими правниками теза щодо диференційованої кримінально-правової оцінки відповідних «викривальних» проявів, скоєних у різні часові періоди. Зокрема, навіть якщо припустити і погодитись із тим, що розглядувані діяння, які раніше визнавалися державною зрадою, з моменту появи у КК ст. 111–2 у результаті ухвалення Закону № 2198-IX від 14 квітня 2022 р. мають кваліфікуватися саме за останньою, то необхідно констатувати, що:

а) зважаючи на співвідношення суворості передбачених санкціями цих норм покарань, зазначений Закон від 14 квітня 2022 р. є законом, який істотно пом'якшив кримінальну відповідальність у відповідній частині;

б) відповідно, пам'ятаючи про правила, які закріплені у ч. 1 ст. 5 КК, такий закон має зворотну дію у часі, тобто поширюється на осіб, які вчинили аналізовану поведінку до набрання ним чинності, зокрема на осіб, які відбувають покарання або відбули покарання, але мають судимість.

Враховуючи наведені положення, необхідно висновувати, що, підтримуючи описаний вище правозастосовчий підхід, коли досліджувані діяння отримують кримінально-правову оцінку з покликанням саме на ст. 111–2 КК, адепти останнього мали б неодмінно констатувати й те, що сьогодні відповідна «викривальна» поведінка за будь-яких умов – тобто незалежно від того, чи була вона скоєна до моменту набрання чинності Законом від 14 квітня 2022 р., чи після цього – має кваліфікуватися виключно і лише за ст. 111–2 КК, якою передбачено м'якшу кримінальну відповідальність порівняно зі ст. 111 КК.

Список використаних джерел:

1. Дудоров О. О., Мовчан Р. О. Відповідальність за пособництво державі-агресору: проблеми кваліфікації та вдосконалення кримінального закону. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2022. №2. С. 95–117.
2. Мовчан Р. О. «Воєнні» новели Кримінального кодексу України: правотворчі та правозастосовні проблеми : монографія. Київ : Норма права, 2022. 241 с.
3. Загиней-Заболотенко З. А., Допіряк Б. П. Форми умисних дій, спрямованих на допомогу державі-агресору (пособництво), в судовій практиці. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія Право*. 2024. Вип. 84. Ч. 3. С. 301–309.
4. Кримінально-правова охорона інформаційної безпеки в Україні : монографія / В. І. Борисов, О. О. Пащенко, Д. П. Євтєєва та ін. ; за заг. ред. В. І. Борисова, О. О. Пащенка ; НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса Нац. акад. прав. наук України. Харків : Право, 2024. 328 с.
5. Вирок Павлоградського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 12 серпня 2025 р. у справі № 185/4280/23. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/129515038> (дата звернення: 14.10.2025).
6. Вирок Тернопільського міськрайонного суду Тернопільської області від 4 квітня 2022 р. у справі № 607/11937/23. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/118152187> (дата звернення: 14.10.2025).
7. Вирок Снігурівського районного суду Миколаївської області від 24 березня 2025 р. у справі № 485/1301/23. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/126039926> (дата звернення: 14.10.2025).

Пономаренко Юрій Анатолійович,
д.ю.н., доцент,
завідувач кафедри кримінального права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
ORCID ID: 0000-0002-1030-1072

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ТЛУМАЧЕННЯ ОЗНАК ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ ПОСОБНИЦТВА ДЕРЖАВИ- АГРЕСОРУ

1. Суспільно небезпечне діяння у складі кримінального правопорушення, передбаченого ст. 111² КК, описане законодавцем через:

1) визначення його родових ознак, а саме: «дії, спрямовані на допомогу державі-агресору (пособництво), збройним формуванням та/або окупаційній адміністрації держави-агресора» та

2) перерахування конкретних видів, які тільки й можуть становити реальні прояви цього діяння, а саме: «шляхом: реалізації чи підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора; добровільного збору, підготовки та/або передачі матеріальних ресурсів чи інших активів представникам держави-агресора, її збройним формуванням та/або окупаційній адміністрації держави-агресора».

2. З огляду на викладене, суспільно небезпечне діяння у складі кримінального правопорушення, передбаченого ст. 111² КК, може полягати виключно у:

1) *реалізації рішень* держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора, *спрямованій на допомогу* державі-агресору, збройним формуванням та/або окупаційній адміністрації держави-агресора;

2) *підтримці рішень* держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора, *спрямованій на допомогу* державі-агресору, збройним формуванням та/або окупаційній адміністрації держави-агресора;

3) *реалізації дій* держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора, *спрямованій на допомогу* дер-

жаві-агресору, збройним формуванням та/або окупаційній адміністрації держави-агресора;

4) *підтримці дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора, спрямованій на допомогу державі-агресору, збройним формуванням та/або окупаційній адміністрації держави-агресора;*

5) *добровільному зборі матеріальних ресурсів представникам держави-агресора, її збройним формуванням та/або окупаційній адміністрації держави-агресора, спрямованому на допомогу державі-агресору, збройним формуванням та/або окупаційній адміністрації держави-агресора;*

6) *добровільній підготовці матеріальних ресурсів представникам держави-агресора, її збройним формуванням та/або окупаційній адміністрації держави-агресора, спрямованій на допомогу державі-агресору, збройним формуванням та/або окупаційній адміністрації держави-агресора;*

7) *добровільній передачі матеріальних ресурсів представникам держави-агресора, її збройним формуванням та/або окупаційній адміністрації держави-агресора, спрямованій на допомогу державі-агресору, збройним формуванням та/або окупаційній адміністрації держави-агресора;*

8) *добровільному зборі інших активів представникам держави-агресора, її збройним формуванням та/або окупаційній адміністрації держави-агресора, спрямованому на допомогу державі-агресору, збройним формуванням та/або окупаційній адміністрації держави-агресора;*

9) *добровільній підготовці інших активів представникам держави-агресора, її збройним формуванням та/або окупаційній адміністрації держави-агресора, спрямованій на допомогу державі-агресору, збройним формуванням та/або окупаційній адміністрації держави-агресора;*

10) *добровільній передачі інших активів представникам держави-агресора, її збройним формуванням та/або окупаційній адміністрації держави-агресора, спрямованій на допомогу державі-агресору, збройним формуванням та/або окупаційній адміністрації держави-агресора.*

3. З викладеного слідує, що кожна з вичерпно названих у законі 10 форм виконання суспільно небезпечного діяння у складі кримінального правопорушення, передбаченого ст. 111² КК, характеризується такими двома обов'язковими спільними ознаками:

1) суспільно небезпечне діяння має бути *вчинене стосовно:*

а) *держави-агресора* (форми № 1–4) або *представника держави-агресора* (форми № 5–10),

б) або *збройних формувань держави-агресора*,

в) або *окупаційної адміністрації держави-агресора*;

2) суспільно небезпечне діяння має бути *спрямоване на допомогу*:

а) *державі-агресору*,

б) або *збройним формуванням держави-агресора*,

в) або *окупаційній адміністрації держави-агресора*.

4. Таким чином, для встановлення ознак будь-якої з 10 форм виконання суспільно небезпечного діяння у складі кримінального правопорушення, передбаченого ст. 111² КК, необхідне встановлення того, що належить розуміти під:

1) *державою-агресором*,

2) *представником держави-агресора*,

3) *збройними формуваннями держави-агресора*,

4) *окупаційною адміністрацією держави-агресора*,

5) *допомогою державі-агресору, збройним формуванням держави-агресора або окупаційній адміністрації держави-агресора*.

5. Відначальним серед названих понять і базовим для розуміння наступних є поняття «держави-агресора». Нею слід вважати будь-яку державу (в контексті ст. 1 Резолюції 3314 (XXIX) ГА ООН від 14.12.1974), яка фактично здійснює щодо України хоча б одне з діянь, названих у пунктах «а» – «g» ст. 3 тієї ж Резолюції. Формального визнання іноземної держави будь-яким органом державної влади України чи міжнародною організацією такою, що здійснює агресію проти України (є «державою-агресором»), для застосування ст. 111² КК не вимагається [1, с. 140–141].

6. Тлумачення поняття «представник держави-агресора» ґрунтується на поєднанні змісту понять *держава-агресор* (див. вище) і *представник*, під яким розуміється суб'єкт, який повноважний діяти за іншого суб'єкта або діяти в інтересах іншого суб'єкта (представленого) у відносинах з третім суб'єктом. Оскільки представленим суб'єктом у цьому разі є держава-агресор, то її представник у відносинах перед третіми суб'єктами має репрезентувати саме такі властивості представленого суб'єкта, які притаманні йому саме як державі, як формі організації публічної влади. Публічній владі притаманні такі ознаки як спрямованість на виконання суспільних завдань і функцій; функціонування через відповідні публічні

інститути; легітимність; відособленість апарату, що здійснює цю владу, від населення; об'єднання підвладних за територіальною ознакою; охоплення владою всіх осіб на відповідній території; безперервність функціонування; спрямованість на вирішення всіх справ суспільного значення; обов'язковість владних рішень для всіх суб'єктів на відповідній території; функціонування у правових формах; можливість використання передбачених законодавством засобів примусу для реалізації своїх рішень; право встановлювати і стягувати загальнообов'язкові податки і збори з населення; самостійне формування бюджету [2, с. 300]. З урахуванням цього З. А. Загинеї-Заболотенко та Б. П. Допіряк слушно вважають, що «представник держави-агресора повинен діяти як уповноважений представник органу державної влади, реалізуючи повноваження публічної влади, з приводу і для реалізації функцій і завдань держави, реалізації її цілей та виконання функцій держави. Тобто, представник держави-агресора реалізовує виключно публічну владу цієї держави, представляє будь-який її орган та діє від імені держави-агресора» [3, с. 235].

7. На підставі викладеного під представником держави-агресора, якщо під останньою мати на увазі Російську Федерацію, слід розуміти юридичну або фізичну особу, яка відповідно до законодавства РФ постійно чи разово уповноважена діяти від її імені та реалізовувати повноваження публічної влади на загальному федеративному рівні (центральні органи законодавчої чи виконавчої влади, а також усі органи судової влади), рівні суб'єктів федерації (органи законодавчої чи виконавчої влади окремих суб'єктів, що входять до складу РФ) або місцевого самоврядування. У тому числі, у випадках і в порядку, передбачених законодавством держави-агресора, її *представниками* за її спеціальним дорученням можуть виступати, зокрема:

1) державні або комунальні підприємства державного сектора економіки, через які органи державної влади або місцевого самоврядування безпосередньо реалізують свою компетенцію в господарській сфері;

2) інші суб'єкти господарювання (юридичні особи приватного права), які у випадках передбачених законодавством держави-агресора та за її спеціальним дорученням, можуть діяти від імені та в інтересах держави-агресора;

3) окремі фізичні особи, які у випадках передбачених законодавством держави-агресора та за її спеціальним дорученням, можуть діяти від імені та в інтересах держави-агресора.

8. Поняття «збройних формувань держави-агресора» національне законодавство України також прямо не визначає. Тому для його розуміння слід, передусім, виходити з положень законодавства відповідної держави-агресора, а також із дотичних приписів українського законодавства. Зокрема, відповідно до ст. 2 закону РФ «О воинской обязанности и военной службе» від 28.03.1998 № 53-ФЗ до її збройних формувань належать збройні сили, прикордонні війська, війська цивільної оборони, внутрішні війська («росгвардія»), федеральна служба безпеки, служба зовнішньої розвідки, органи державної охорони, військова прокуратура, військові слідчі органи слідчого комітету РФ, федеральний орган забезпечення мобілізаційної підготовки органів державної влади РФ, військові підрозділи федеральної протипожежної служби, спеціальні формування, створювані у воєнний час.

Положення закону «Про заборону пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії Російської Федерації як держави-терориста проти України, символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну» дають підстави відносити до збройних формувань держави-агресора:

1) її збройні сили, внутрішні війська, підрозділи спеціального призначення, органи, відповідальні за охорону та захист державного кордону, органи, відповідальні за державну безпеку або безпеку вищого керівництва держави-терориста (держави-агресора), підрозділи, відповідальні за виконання миротворчих місій, інші збройні, військові, воєнізовані, парамілітарні або інші силові формування держави-терориста (держави-агресора), їх складові або структурні підрозділи, у тому числі формування, найменування яких не відповідають офіційним назвам, прийнятим у державі-терористі (державі-агресорі), але які за здійснюваними функціями належать до зазначених органів чи формувань (п. 2 ч. 1 ст. 1);

2) Збройні сили Російської Федерації, у тому числі її сухопутні війська, повітряно-космічні сили, військово-морський флот, ракетні сили стратегічного призначення, повітряно-десантні війська, сили спеціальних операцій, інші збройні формування (підп. «б», п. 4 ч. 1 ст. 1, п. 2 ч. 4 ст. 2).

На підставі викладеного під *збройними формуваннями держави-агресора* слід розуміти створені та керовані нею як законні (офіційні) так і незаконні (наприклад, приватні військові компанії), у тому числі воєнізовані та парамілітарні формування, які оснащені зброєю або бойовою

технікою і призначені для ведення воєнних (бойових) чи інших дій, пов'язаних із безпосереднім застосуванням зброї чи бойової техніки.

9. Поняття «*окупаційна адміністрація держави-агресора*» визначене у законодавстві України стосовно такої держави-агресора як РФ. Відповідно до п. 6 ч. 1 ст. 1¹ закону від 15.04.2014 «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», *окупаційна адміністрація Російської Федерації* – це «сукупність державних органів і структур Російської Федерації, функціонально відповідальних за управління тимчасово окупованими територіями та підконтрольних Російській Федерації самопроголошених органів, які узурпували виконання владних повноважень на тимчасово окупованих територіях та які виконували чи виконують властиві органам державної влади чи органам місцевого самоврядування функції на тимчасово окупованій території України, в тому числі органи, організації, підприємства та установи, включаючи правоохоронні та судові органи, нотаріусів та суб'єктів адміністративних послуг».

10. Під *допомогою* державі-агресору, збройним формуванням держави-агресора або окупаційній адміністрації держави-агресора в судовій практиці розуміються будь-які форми (благодійна, викривальна, валютна, політична, інформаційна, освітня, посадова, підприємницька тощо), сприяння вказаним суб'єктам (реципієнтам допомоги), незалежно від того, в якій сфері така допомога надавалася, для якої мети вона надавалася і чи досягнута така мета [4, с. 301]. Головне, щоб метою надання такої допомоги *не було проведення підривної діяльності проти України*, інакше такі дії громадянина України підлягатимуть кваліфікації як державна зрада (ст. 111 КК).

11. *Реалізація рішення* полягає в організації виконання рішення, аналізі і контролю процесу виконання, здійсненні зворотного зв'язку, що необхідно для його втілення в життя. Тобто реалізація рішення – процес багатоетапний і передбачає узгоджену сукупність дії певної кількості виконавців. Участь суб'єкта у будь-якому етапі реалізації рішення держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора незалежно від того, чи було воно реалізовано, утворює склад злочину, передбаченого ст. 111² КК [5, с. 153–154].

12. *Підтримка рішень* держави-агресора, її формувань або окупаційної адміністрації полягає у схваленні конкретних ініціатив названих

суб'єктів та сприяння їм. «При цьому рішення держави-агресора можуть стосуватись як загальних питань (воєнна агресія під виглядом спеціальної воєнної операції, створення псевдодержавних утворень на окупованих територіях, анексія АР Крим), так і локальних (участь у призначенні конкретних членів окупаційної адміністрації, участь у нормотворчій діяльності, яка не відповідає чинному законодавству, тощо). Підтримка рішень може вчинятись як у вигляді конкретних дій, так і бездіяльності, може мати як інтелектуальний, так і організаційний характер» [5, с. 154].

13. Реалізація дій – це один із етапів виконання рішення, заради якого ці дії вчиняються [6, с. 258]. Авторитетні українські криміналісти вважають, що ця форма прояву допомоги державі-агресору, її збройним формуванням або окупаційній адміністрації є невиправданою і не підлягає самостійному застосуванню. Так, О. О. Дудоров та Р. О. Мовчан стверджують, що «прийняття рішень є лише одним із багатьох різновидів вчинення дій» [7, с. 104], а М. І. Хавронюк, вважає, що «реалізації дій» як такої бути не може, бо це тавтологія; реалізація рішень дорівнює діям на виконання рішень [8].

14. Підтримка дій держави-агресора, її збройних формувань або окупаційної адміністрації – це «схвалення конкретних ініціатив чи добровільне виконання рішень держави-агресора, незаконних збройних формувань (у тому числі сформованих із громадян України), що діють на її боці, чи запроваджених державою-агресором під виглядом окупаційної адміністрації псевдовладних органів, до складу яких, у тому числі, можуть входити громадяни України, за умови, якщо такі рішення та/або дії не направлені на виконання державою-агресором своїх обов'язків, передбачених міжнародним гуманітарним правом» [5, с. 108–109].

15. Загального поняття матеріальних ресурсів законодавство України не визначає. Певними орієнтирами для їх розуміння можуть слугувати положення Загальних умов укладення та виконання договорів підряду в капітальному будівництві, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 01.08.2005 № 668, відповідно до абз. 15 п. 3 яких, матеріальні ресурси – це «сировина, будівельні та пально-мастильні матеріали, енергія всіх видів, конструкції, вироби, устаткування». В економічній науці під матеріальними ресурсами розуміються : «предмети, на які спрямована праця людини з метою отримання готового продукту. Предмети праці споживаються у виробничому процесі та повністю переносять

свою вартість на продукт, змінюються після кожного виробничого циклу» [9, с. 133]; «сукупність предметів та засобів праці, які використовуються протягом тривалого часу і переносять свою вартість на вартість продукції, мають матеріальну форму, є базою ресурсного забезпечення підприємства та призначені для виробництва продукції, виконання робіт, надання послуг, обслуговування виробництва й адміністративних потреб» [10, с. 62]; «основні та оборотні засоби, які використовуються (або можуть бути використані) у виробничому процесі та формують його матеріально речову базу» [11, с. 130] тощо.

На підставі викладеного, *матеріальні ресурси* – це «частина економічних ресурсів (у матеріально-речовій формі), які використовують для досягнення конкретних економічних цілей. У широкому розумінні поняттям «ресурси» (є одним із базових в економічній науці) позначають певний запас або сукупність засобів, що дозволяють за допомогою визначених трансформацій (економічних процесів) досягнути бажаного результату (задоволення потреб людини і суспільства): виготовлення продукції, виконання робіт чи надання послуг, безпосереднє споживання чи використання за призначенням» [5, с. 151–152].

16. Тлумачення поняття «*інші активи*» має ґрунтуватися на розумінні поняття «активи» та змісті означення «інші», через яке «інші активи» протиставляються «матеріальним ресурсам». Відповідно до абз. 2 ч. 1 ст. 1 закону від 16.07.1999 «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», *активи* – це «ресурси, контрольовані підприємством у результаті минулих подій, використання яких, як очікується, приведе до отримання економічних вигод у майбутньому». Відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 1 закону від 06.12.2019 «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», активи – це «кошти, у тому числі електронні гроші, інше майно, майнові та немайнові права». Згідно п. 1 ч. 8 ст. 290 ЦПК України «термін «активи» означає грошові кошти (у тому числі готівкові кошти, кошти, що перебувають на рахунках/електронних гаманцях, у банках чи інших фінансових установах, небанківських надавачах платіжних послуг, емітентах електронних грошей чи на зберіганні у банках або інших фінансових установах), інше майно, майнові права, нематеріальні активи, у тому числі криптовалюти, обсяг зменшення фінансових зобов'язань,

а також роботи чи послуги, надані особі, уповноваженій на виконання функцій держави чи місцевого самоврядування». Змістовно подібне визначення активів двічі дається і в самому КК. Відповідно до п. 3 примітки до ст. 96¹⁰⁻¹ КК активами «вважаються грошові кошти (зокрема готівкові кошти, кошти, що перебувають на банківських рахунках), інше майно, майнові права, обсяг зменшення фінансових зобов'язань», а відповідно до п. 3 примітки до 368⁵ КК «Під активами слід розуміти грошові кошти (у тому числі готівкові кошти, кошти, що перебувають на банківських рахунках чи на зберіганні у банках або інших фінансових установах), інше майно, майнові права, нематеріальні активи, у тому числі криптовалюти, обсяг зменшення фінансових зобов'язань, а також роботи чи послуги, надані особі, уповноваженій на виконання функцій держави або місцевого самоврядування».

З урахуванням цього, а також беручи до уваги про те, що в ч. 1 ст. 111² КК йдеться саме про *інші активи*, тобто такі, які не є матеріальними ресурсами, *інші активи* слід розуміти як немайнові ресурси, якими підприємства та окремі особи розпоряджаються для отримання прибутку.

17. Добровільний збір матеріальних ресурсів або інших активів «передбачає процес отримання матеріальних ресурсів чи інших активів від фізичних або юридичних осіб та їх накопичення і тимчасове зберігання. В контексті ст. 111² КК збір здійснюється для представників держави-агресора, її збройних формувань та/або окупаційній адміністрації держави-агресора, тобто з метою передачі матеріальних ресурсів чи інших активів вказаним суб'єктам. Сама по собі передача є самостійною формою об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 111² КК України» [5, с. 160].

18. Добровільна підготовка матеріальних ресурсів або інших активів у складі кримінального правопорушення, передбаченого ст. 111² КК, «передбачає досить широкий спектр дій від їх створення з окремих частин, надання їм додаткових характеристик або функцій чи відновлення втрачених раніше, до їх підготовки до безпосереднього використання. Так, наприклад, із зібраних складових суб'єкт створює об'єкти із заданими функціями (створення захисного одягу із зібраної тканини та інших матеріалів), ремонтує або переобладнує техніку, озброєння чи інші засоби» [5, с. 160].

19. Добровільна передача матеріальних ресурсів або інших активів «передбачає безпосереднє надання зібраних суб'єктом чи іншими осо-

бами матеріальних засобів чи інших активів у відання представникам держави-агресора, її збройним формуванням та/або окупаційній адміністрації держави-агресора» [5, с. 161].

Список використаних джерел

1. Пономаренко Ю. А. До питання про «державу-агресора» за КК України. *Війна та мир & злочин і покарання* : матеріали XI (24) Львівського форуму кримінальної юстиції (м. Львів, 04–05 червня 2025 р.) / упорядник І. Б. Газдайка-Василишин. Львів: ЛьвДУВС, 2025. С. 136–141.
2. Мельниченко Б., Рудницька Ю. Правові засади організації та здійснення публічної влади в Україні в умовах воєнного стану. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки»*. 2023. Т. 10. № 1 (37). С. 297–304.
3. Допіряк Б. П., Загиней-Заболотенко З. А. Представник держави-агресора як адресат надання допомоги у формі передачі матеріальних ресурсів чи інших активів (ст. 111–2 КК України). *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2024. Вип. 86 (4). С. 232–237.
4. Допіряк Б. П., Загиней-Заболотенко З. А. Форми умисних дій, спрямованих на допомогу державі-агресору (пособництво), в судовій практиці. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2024. Том 3 № 84. С. 301–309.
5. Злочинна колаборація в умовах збройної агресії: практич. poradnik z kримінально-правової оцінки та розмежування / за заг. ред. В. В. Малюка. Київ : Алерта, 2023. 321 с.
6. Трепет О. Об'єктивна сторона пособництва державі-агресору. *Юридичний вісник*. 2025. № 1. С. 256–261.
7. Дудоров О. О., Мовчан Р. О. Відповідальність за пособництво державі-агресору: проблеми кваліфікації та вдосконалення кримінального закону. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2022. Т. 2 № 18. С. 95–117.
8. Хавронюк М. За пособництво державі-агресору – кримінальна відповідальність. Аналіз статті 111–2 ККУ із серії науково-практичних коментарів Миколи Хавронюка про зміни до Кримінального кодексу, прийняті під час воєнного стану. URL: <https://pravo.org.ua/blogs/zapособnytstvo-derzhavi-agresoru-kryminalna-vidpovidalnist/> (дата звернення 01.10.2025).

9. Фалінська М. Економічна сутність та аналіз ефективності використання матеріальних ресурсів. *Галицький економічний вісник*. 2012. № 6 (39). С. 132–137.
10. Олійник Є. В. Матеріальні ресурси: підходи до розуміння та визначення. *Вісник Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського*. 2017. Вип. 3 (2). С. 59–64.
11. Михальчишина Л. Г. Матеріальні ресурси та визначення їх складових: обліково-економічний огляд. *«Вісник ЖДТУ»: Економіка, управління та адміністрування*. 2010. № 3 (53) Ч. 1 С. 128–131.

Нетеса Наталія Володимирівна,
*к.ю.н., старший дослідник,
учений секретар
Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса
Національної академії правових наук України
ORCID ID: 0000-0002-0567-4296*

ПОСОБНИЦТВО ДЕРЖАВІ-АГРЕСОРУ І/С КОЛАБОРАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ В ЕКОНОМІЧНІЙ СФЕРІ: ДО ПИТАННЯ АДЕКВАТНОГО ТЛУМАЧЕННЯ НОРМ КК УКРАЇНИ

Взаємодія населення з державою-агресором у сфері економіки та господарської діяльності в умовах масштабної війни становить реальну загрозу національній безпеці країни, що зазнала агресії, адже економічні ресурси та господарські потоки безпосередньо впливають на здатність держави протистояти військовій агресії. Водночас економічна й господарська діяльність є основою життєзабезпечення, без якої неможливо задовольнити потреби цивільного населення, у тому числі на окупованих територіях. Усвідомлення цього факту значно ускладнює визначення межі між допустимими та небезпечними формами економічної взаємодії з ворогом, а також між різними формами кримінально караної поведінки, криміналізація яких відбувалася в умовах поспішності, що не могло не позначитися на якості законодавства про кримінальну відповідальність, яке на сьогодні породжує не лише конкуренцію норм, а нерідко й їх колізію. Яскравим прикладом наведеного є проблема розмежування економічної (господарської) колабораційної діяльності (ч. 4 ст. 111–1 КК) та економічного пособництва державі-агресору (ст. 111–2 КК), виокремлення якого як самостійного злочину (поряд з уже існуючою нормою про економічний колабораціонізм) поставило низку питань як теоретичного, так і практичного характеру, особливо у випадку, коли обидва діяння вчиняються громадянами України на тимчасово окупованій території України.

Вбачається, що неочевидність межі між зазначеними різновидами кримінально протиправної взаємодії з ворогом в економічній сфері

не в останню чергу зумовлена певними термінологічними аспектами конструювання цих кримінально-правових норм, в яких вживаються терміни, які можуть одночасно сприйматися і як синоніми, і як такі, що співвідносяться між собою як частина та ціле або навіть викликати асоціації з іншими кримінально-правовими поняттями, як-от сприяння. Так, наприклад, у ст. 111–2 КК термін «пособництво» розкривається через термін «допомога». Водночас термін «надання допомоги» так само вживається й під час опису однієї з форм державної зради (ст. 111 КК) та колабораційної діяльності (ч. 7 ст. 111–1 КК). Цілком логічно, що він може розглядатися і як родове поняття стосовно інших різновидів колабораційної діяльності, в тому числі й передбаченої ч. 4 ст. 111–1 КК. І це при тому, що різниця у санкціях указаних статей КК є разючою, адже у ч. 4 ст. 111–1 КК передбачено максимальне основне покарання від трьох до п'яти років позбавлення волі, тоді як у ст. 111–2 КК – від десяти до двадцяти років, а в ч. 2 ст. 111 КК (якщо йдеться про вчинення діяння в умовах воєнного стану) – п'ятнадцять років або довічне позбавлення волі. Вважаємо, що навряд чи така різниця у караності зазначених суспільно небезпечних діянь є помилкою законодавця. На наше переконання, це якраз є свідченням різної оцінки законодавцем ступеня суспільної небезпечності різних форм економічної взаємодії з ворогом, що дає підстави для припущення, що тут він все ж таки врахував те, що іманентною ознакою колабораційної діяльності є вчинення діяння громадянами України за специфічних обставин – в умовах окупації, хоча й не відобразив цієї ознаки безпосередньо в законі, що, серед іншого, на жаль, і призводить до неодноманітної правозастосовної практики як наслідку невинновданого у даному разі буквального, формального тлумачення норм та відсутності системного аналізу їх змісту.

Слід зазначити, що в науковій літературі щодо проблеми співвідношення ст. 111–2 КК з ч. 4 ст. 111–1 КК висловлюються діаметрально протилежні думки. Так, одні дослідники вбачають співвідношення цих норм як спеціальної (ст. 111–2 КК) та екстраспеціальної (ч. 4 ст. 111–1 КК) відповідно з наданням переваги у застосуванні саме екстраспеціальної норми [1, с. 328; 2, с. 342]; другі – вважають, що обидві ці статті, будучи спеціальними щодо державної зради, не є спеціальними одна щодо одної, хоча й вирішують цю ситуацію так само на користь норми з м'якшою санкцією (ч. 4 ст. 111–1 КК), керуючись при цьому правилами-

ми *in dubio pro reo* та *non bis in idem* [3, с. 22]. Треті пропонують розв'язувати наведену ситуацію за правилом подолання темпоральної колізії кримінально-правових норм, коли застосовуванню підлягає більш пізній закон (ст. 111–2 КК) [4]. Проте такі підходи, хоча й мають певну логіку, не усувають саму правову невизначеність. З огляду на це більш обґрунтованим та доцільним у сучасних умовах видається поєднання лінгвістичного та телеологічного (цільового) тлумачення [5, с. 144], що дозволяє врахувати реальну сутність діянь, їхню спрямованість і соціальні наслідки, запобігаючи формалізму, який спотворює сенс правового регулювання. Згадані ж вище правила подолання колізії та конкуренції норм у розглядуваному випадку, скоріше, відіграють допоміжну (субсидіарну) роль, адже не можуть підміняти собою необхідність встановлення сутності самих діянь. Так, сутність колабораційної діяльності полягає насамперед у забезпеченні життєдіяльності населення на окупованих територіях, а господарська діяльність у таких умовах здебільшого спрямована на отримання економічної вигоди та задоволення базових потреб місцевого населення, тоді як пособництво державі-агресору завжди передбачає цілеспрямовану економічну допомогу ворогові у здійсненні агресії. Тобто, головна мета особи за ч. 4 ст. 111–1 КК у випадку здійснення господарської діяльності – це збереження, розвиток або ведення власного бізнесу, отримання прибутку, забезпечення життєдіяльності в умовах окупації, а співпраця з агресором у такому разі є необхідним інструментом для досягнення цієї мети. У випадку вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 111–2 КК, надання матеріальних ресурсів чи активів є самоціллю, спрямованою на підтримку війни чи окупації, тобто на реалізацію загарбницьких планів держави-агресора. Звідси випливає, що економічний (господарський) колабораціонізм може розглядатися як привілейований склад порівняно з економічним пособництвом державі-агресору, якщо вони вчиняються громадянами України на окупованих територіях. Такий підхід узгоджується і з різницею в санкціях, і з логікою криміналізації. Натомість формальне ототожнення складів цих кримінальних правопорушень призводить або до невиправданого пом'якшення відповідальності у разі вчинення більш небезпечних діянь, або, навпаки, до надмірного посилення покарання там, де суспільна небезпечність значно менша.

Отже, для забезпечення збалансованої кримінально-правової реакції на економічну взаємодію з агресором у різних її формах в умовах недовисконалості законодавства про кримінальну відповідальність важливе значення має подолання законодавчих вад на правозастосовному рівні шляхом застосування телеологічного способу тлумачення норм КК, яке дозволяє виходити з реальної мети прийняття відповідного закону про кримінальну відповідальність, спрямованості й характеру діяння, а не з буквальної схожості правових формулювань. Лише такий підхід здатен забезпечити дотримання принципу справедливості й уникнення правової невизначеності шляхом реалізації закріпленого у ст. 129 Конституції України обов'язку суду керуватися верховенством права.

Список використаних джерел

1. Колабораціонізм на тимчасово окупованих територіях: проблеми правової оцінки, гарантування прав і свобод людини та реінтеграції територій: монографія / М. А. Рубашенко, І. В. Яковюк, Н. В. Шульженко, О. В. Зайцев, С. О. Харитонов; за наук. ред. М. А. Рубашенка; Нац. фонд дослідж. України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2024. 576 с.
2. Письменський Є. О. Кримінально-правові проблеми протидії колабораційній діяльності: монографія. Київ : Алерта, 2024. 438 с.
3. Пономаренко Ю. А. Основні виклики, що постали перед кримінальним правом України з початком широкомасштабної фази війни, та відповіді законодавця на них. *Кримінально-правові відповіді на виклики воєнного стану в Україні*: матеріали Міжнар. наук. конф., м. Харків, 5 трав. 2022 р. / упоряд. та заг. ред.: Ю. В. Баулін, Ю. А. Пономаренко. Харків: Право, 2022. С. 22. С. 18–34.
4. Подкопаєв С. Окремі аспекти відмежування складів кримінальних правопорушень, передбачених статтями 111, 111–1 та 111–2 Кримінального кодексу України (в контексті рекомендацій щодо діяльності органів прокуратури). *Scientific Collection «InterConf»*. 2022. № 138. Dec. P. 269–270. URL: <https://archive.interconf.center/index.php/conference-proceeding/article/view/2074>
5. Нетеса Н. В. Проблеми кваліфікації надання допомоги ворогу у воєнній сфері в умовах конкуренції кримінально-правових норм: доктринальні, законодавчі та правозастосовні аспекти. *Питання боротьби зі злочинністю*: зб. наук. пр. / редкол. : В. С. Батиргарєєва та ін. Харків: Право, 2025. Вип. 49. С. 140–149.

*Політова Анна Сергіївна,
к.ю.н., доцент,
доцент кафедри права
Маріупольського державного університету
ORCID ID: 0000-0002-7351-7110*

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОСОБНИЦТВО ДЕРЖАВІ- АГРЕСОРУ

Законом України від 14.04.2022 №2198-IX «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та особливостей застосування запобіжних заходів за вчинення злочинів проти основ національної та громадської безпеки», КК України було доповнено ст. 111–2 «Пособництво державі-агресору».

Основною метою ухвалення цього Закону було запобігти вчиненню відповідних злочинів та передбачити інші відповідні покарання для осіб, які співпрацювали з державою-агресором, її окупаційною адміністрацією та/або її збройними чи воєнізованими формуваннями, шляхом встановлення кримінальної відповідальності за відповідні діяння [1]. На противагу цьому справедливо відзначили З. А. Загинеї-Заболотенко та Б. П. Допіряк, що цей кримінальний закон, навпаки, створив дисбаланс в можливості застосування інших норм, які передбачають суміжні склади кримінальних правопорушень, а саме норм у статтях 111 «Державна зрада» та 111–1 «Колабораційна діяльність» КК [2, с. 302].

Аналізуючи наукові публікації з питань кримінальної відповідальності за пособництво державі-агресору вчені-криміналісти вказують на існування недоліків не тільки у конструкції самої статті, а й у правозастосовчій практиці. Так, зокрема, О. О. Дудоров та Р. О. Мовчан на прикладі кримінально-правової оцінки таких проявів пособництва державі-агресору, як передача матеріальних ресурсів збройним формуванням держави-агресора і реалізація чи підтримка рішень та / або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора, показали проблематичність відмежування складу аналізованого злочину від колабораційної діяльності, державної зради і виправдо-

ування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії РФ проти України, глорифікації її учасників [3, с. 95]. Н. В. Нетеса досліджуючи пособництво держави-агресора в інформаційній сфері відзначає, що безпосереднє зазначення такої мети в диспозиції ст. 111–2 КК може бути розцінене як не дуже вдала спроба законодавця обмежити об'єктивну сторону пособництва державі-агресору лише найбільш небезпечними для національної безпеки України його формами, які обґрунтовують доцільність застосування достатньо суворого покарання, розуміючи, що рішення та дії держави-агресора можуть становити різний рівень суспільної небезпечності, в тому числі такий, що не завжди завдає шкоди саме державі Україна [4, с. 101]. Натомість Е. І. Оржинською та В. О. Сеніною проведено попереднє криміналістичне дослідження способу вчинення та особи злочинця такого нового кримінального правопорушення, як пособництво державі-агресору [5, с. 98]. В. М. Шлапаченко досліджуючи проблемні питання криміналізації пособництва держави-агресору, підтримує пропозицію виключити ст. 111–2 з КК України, оскільки вона передбачає колабораційну діяльність в її окремих формах, які вже визначені ст. 111–1 КК України, а окремі її положення включити до тексту ст. 111–1 КК України з відповідною диференціацією покарання [6, с. 164].

Окрім того, а чи буде в цьому випадку удосконалення редакції ст. 111–2 КК України чи її декриміналізація засобом вирішення проблем, про які відзначають дослідники? Це складне питання, адже узагальнення судової практики дозволяє констатувати, що допущена законодавцем помилка лише ускладнює правозастосування, спричиняє різні варіанти кваліфікації та не сприяє її єдності й стабільності [2, с. 309].

Які ж проблеми виникають при кваліфікації діянь, передбачених ст. 111–2 КК України? Виокремимо лише деякі з них, зокрема, щодо визначення суб'єкта.

А. В. Ландіна відзначає, що суб'єкт пособництва держави-агресора також спеціальний, оскільки у ст. 111–2 вказано, що ним може бути громадянин України, іноземець чи особа без громадянства. На думку вченої, вказавши це у нормі, законодавець фактично закріпив положення, що суб'єктом цього злочину за ознаками громадянства може бути будь-яка фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку, тобто він є загальним, а не спеціальним суб'єктом. З огляду на зміст цієї норми, фактично, якщо громадянин України вчинить передбачені у ст. 111–2 дії, вони під-

падатимуть і під ознаки складу державної зради, і під ознаки складу окремих видів колабораційної діяльності. І у такому випадку при притягненні до кримінальної відповідальності особи, яка вчинила передбачені у ст. 111–2 дії, виникає конкуренція кримінально-правових норм. А це, у свою чергу, ускладнює процес кваліфікації, прийняття судом правильного рішення і призначення справедливого і достатнього покарання за їх вчинення [7, с. 309].

І з цим варто погодитися, адже ми також повинні враховувати той факт, що «громадянка України ОСОБА_5, перебуваючи на тимчасово окупованій території АР Крим, усвідомлюючи факт її окупації з боку РФ, маючи умисел на завдання шкоди Україні, на початку 2023 року за власною ініціативою організувала волонтерський рух «ІНФОРМАЦІЯ_2», а 29 вересня 2023 року зареєструвала за адресою: АР Крим, Чорноморський район, с. Міжводне, вул. Морська б. 5, «Автономную некоммерческую организацию «Центр помощи военнослужащим «ІНФОРМАЦІЯ_2», яку очолила, та через відеохостинг «YouTube», соціальну мережу «ВКонтакте», месенджер «Telegram» розпочала розповсюджувати інформацію щодо необхідності збору, підготовки та передачі матеріальних ресурсів (допомоги) збройним силам РФ (далі – ЗС РФ), які беруть активну участь у військових діях проти України, а також систематично просувала в публічному просторі пропагандистські наративи РФ з метою підтримки рішень та дій держави-агресора та її збройних формувань» (*курсив*– А. С. П.) [8]. Таке формулювання вказує на те, що ОСОБА_5 ще з моменту окупації АР Крим могла також вчиняти дії, спрямовані на допомогу державі-агресору, адже перебувала на окупованій території та підтримувала дії країни-агресорки. Також з впевненістю можна відзначити, що ОСОБА_5 набула громадянства Російської Федерації.

Таким чином, сьогодні питання захисту національної безпеки України є пріоритетним завданням. Криміналізуючи окремі протиправні діяння, законодавець робить «помилки», не узагальнюючи ознаки кримінально протиправних діянь, що передбачені у КК України, як кримінальні правопорушення. Також «бажання» правоохоронних органів притягнути винних до кримінальної відповідальності за пособництво державі-агресору в деяких випадках призводить до незворотної дії кримінального закону у часі. Зазначені нами проблеми не повною мірою

відображають всі складнощі правозастовної практики, а лише окремі аспекти.

Список використаних джерел

1. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та особливості застосування запобіжних заходів за вчинення злочинів проти основ національної та громадської безпеки» (реєстр. № 7186 від 21.03.2022). URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/CardByRn?regNum=7186&conv=9> (дата звернення 14.10.2025).
2. Dopiriak B. P., Zahynei-Zabolotenko Z. A. Intentional actions aimed at assisting the aggressor state (aiding and abetting) – the main forms in judicial practice. *Uzhhorod National University Herald. Series: Law*. 2024. Vol. 3, no. 84. P. 301–309.
3. Dudorov O. O., Movchan R. O. Liability for assistance to aggressor state: issues of qualification and improvement of criminal law. *Herald of the Association of Criminal Law of Ukraine*. 2022. Vol. 2, no. 18. P. 95–117.
4. Кримінально-правова охорона інформаційної безпеки в Україні: монографія / В. І. Борисов, О. О. Пащенко, Д. П. Євтеєва та ін.; за заг. ред. В. І. Борисова, О. О. Пащенка ; НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса Нац. акад. прав. наук України. Харків : Право, 2024. 328 с.
5. Orzhynska E. I., Senina V. O. Aiding an aggressor state: the relationship between method committing and identity of the criminal. *South Ukrainian Law Journal*. 2022. Vol. 2, no. 4. P. 98–103.
6. Shlapachenko V. M. Problematic issues of criminalization of aiding and abetting the aggressor state (article 111–2 of the criminal code of Ukraine). *Herald of criminal justice*. 2023. №. 1–2. P. 164–172.
7. Landina A. V. Characteristics of the subject as a basis for distinguishing certain crimes against the foundations of national security of Ukraine (according to the components provided for in Articles 111, 111–1, 111–2 of the Criminal Code of Ukraine). *Uzhhorod National University Herald. Series: Law*. 2025. Vol. 3, no. 87. P. 300–305.
8. Вирок Святошинського районного суду м. Києва від 10 лютого 2025 р. Ун. № 759/5154/24 пр. № 1-кп/759/482/25. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125023579> (дата звернення: 14.10.2025).

ПРАВОВІ НАСЛІДКИ ПОСЯГАНЬ НА ОСНОВИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Хавронюк Микола Іванович,

д.ю.н., професор,

*професор кафедри кримінального та кримінального процесуального
права Національного університету «Києво-Могилянська академія»*

ORCID ID: 0000-0002-1304-9298

ДОДАТКОВІ ПРАВОВІ НАСЛІДКИ ЗАСУДЖЕННЯ ОСОБИ ЗА КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

1. Відповідно до ст. 88 Кримінального кодексу України (далі – КК), особа визнається такою, що має судимість, з дня набрання законної сили обвинувальним вироком і до погашення чи зняття судимості. Судимість має правове значення двох видів: 1) кримінально-правове – у разі вчинення особою нового кримінального правопорушення; 2) не кримінально-правове (загальноправове) – у випадках, передбачених іншими, крім КК, законами.

Судимість особи погашається у строки, встановлені ст. 89 КК, або може бути знятою з особи достроково, до їх закінчення. При цьому погашення та зняття судимості означає припинення її правових наслідків обох видів.

2. На відміну від цих положень чинного Кодексу, згідно з проектом нового КК (статті 3.10.1–3.10.3) [1] розуміння погашення та зняття судимості є іншим: **погашення судимості** пов'язане з кримінально-правовими наслідками засудження особи і відбувається у точно встановлені законом строки, а **зняття судимості** означає скасування правових обмежень щодо особи, які передбачені іншими, крім КК, законами України, і поширюються на неї у зв'язку з її судимістю. Зняття судимості здійснюється судом за клопотанням особи, якщо вона після погашення судимості не вчинила іншого умисного кримінального правопорушення протягом строку, який відповідає: 1) тривалості фактично відбутого ув'язнення –

щодо особи, засудженої до ув'язнення; 2) одному року – щодо іншої засудженої особи.

Проект нового КК упорядковує, принаймні за строками, обмеження прав засудженої особи, але не визначає, про які саме обмеження йдеться, якими законами їх встановлено, чи можуть передбачати ці закони інші строки дії таких обмежень, відмінні від передбачених КК, та чи можуть ці обмеження зачіпати інтереси інших осіб.

3. Ми проаналізували усі наявні закони України і виявили серед них понад 120 видів загальноправових обмежень, що є наслідками притягнення особи до кримінальної відповідальності. Це обмеження:

1) права обіймати певні посади та займатися певною діяльністю: звільнення особи з посади (роботи, служби), неможливість бути обраною чи призначеною на посаду, прийнятою на службу, бути поліцейським, адвокатом, нотаріусом, третейським суддею, співробітником певного державного органу, здійснювати певну діяльність (оцінювача, охоронника, надавача агентських послуг), бути представником сторони тощо;

2) виборчих прав: неможливість бути обраним до парламенту, заборона висування кандидатом народні депутати України, входить до складу виборчої комісії тощо;

3) інших політичних прав: неможливість бути зарахованою до складу добровільних формувань територіальних громад, позбавлення тимчасового захисту, позбавлення державного нагору, заборона виїзду України, відмов надати допуск до державної таємниці тощо;

4) особисті права: неможливість застосування до особи амністії, встановлення щодо особи адміністративного нагляду тощо;

5) прав на соціальний захист: позбавлення встановленої пенсії за особливі заслуги, непризначення пенсії по інвалідності, припинення соціальних послуг, ненадання пільг, гарантії та компенсації, непоширення гарантії щодо збереження місця роботи (посади) і середнього заробітку тощо;

6) прав власності: відмов здійсненні страхових виплат, заборона утримувати тварин, позбавлення прав на утримання (аліменту), обов'язок відшкодувати витрати закладу охорони здоров'я, усунення ві прав на спадкування тощо;

7) прав на підприємницьку діяльність: відмов участі в процедурі банкрутства, відмова у видачі ліцензії, втрата бездоганної ділової репутації;

8) щодо юридичної особи, що є наслідком засудження певної фізичної особи, яка є уповноваженим представником цієї юридичної особи

або її працівником: відмова у видачі ліцензії, ненадання державної підтримки тощо.

4. Усі ці обмеження передбачені понад 100 різними законами і не мають будь-якої системи. В одних випадках вони застосовуються як наслідок наявної в особи судимості за будь-яке кримінальне правопорушення, в інших – лише за злочин, в третій – лише за певний вид злочину чи кримінального правопорушення; існують випадки, коли такі обмеження застосовуються незалежно від наявності судимості до особи, у минулому засудженої за кримінальне правопорушення, і навіть до особи, яка притягувалась до кримінальної відповідальності, але засудженою не була. А згідно зі ст. 134 Кодексу законів про працю України матеріальна відповідальність у *повному* розмірі заподіяної шкоди застосовується щодо працівника, дії якого лише мають ознаки кримінального правопорушення, незалежно від засудження.

Більшість згаданих обмежень поширюється і на осіб, засуджених за кримінальні правопорушення прот осно національної безпеки України (далі – ПОНБУ).

5. Але серед обмежень є й такі, що застосовуються виключно як наслідок вчинення кримінального правопорушення ПОНБУ (табл. 1).

Таблиця 1

Обмеження у разі засудження особи за кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки України

Суть обмеження	Матеріальна підстава	Формальна підстава
Заборона приймати на службу у Збройні Сили України та інші військові формування	судимість за злочин ПОНБУ	ст. 4 Закону «Про військовий обов’язок і військову службу»
Заборона входити до складу виборчої комісії, бути офіційним спостерігачем, уповноваженим представником кандидата на пост Президента України у Центральній виборчій комісії, представником партії, представником організації партії у виборчій комісії, довіреною особою кандидата	судимість за колабораційну діяльність	статті 34, 58, 110, 165, 236, 238 Виборчого кодексу України

Суть обмеження	Матеріальна підстава	Формальна підстава
Неможливість бути обраним депутатом, сільським, селищним, міським головою	судимість за колабораційну діяльність	ст. 193 Виборчого кодексу України
Позбавлення державних нагород	засудження за кримінальне правопорушення ПОНБУ	ст. 16 Закону «Про державні нагороди України»
Відмова у наданні допуску до державної таємниці	судимість за колабораційну діяльність	ст. 23 Закону «Про державну таємницю»
Включення до переліку осіб, які створюють загрозу національній безпеці	засудження за злочин ПОНБУ, крім шпигунства	ст. 126 Закону «Про медіа»
Обов'язкова державна реєстрація геномної інформації	засудження за умисний злочин ПОНБУ	ст. 5 Закону «Про державну реєстрацію геномної інформації людини»
Неможливість застосування амністії	засудження за злочин ПОНБУ	ст. 4 Закону «Про застосування амністії в Україні»
Позбавлення права на отримання щомісячної грошової виплати	засудження за злочин ПОНБУ	ст. 2 Закону «Про щомісячну грошову виплату деяким категоріям громадян»
Не віднесення до осіб з інвалідністю внаслідок війни	засудження за злочин ПОНБУ	ст. 7 Закону «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»
Розірвання з ініціативи роботодавця трудового договору	засудження за злочин ПОНБУ, <u>крім випадків звільнення від відбування покарання з випробуванням</u>	ст. 40 Кодексу законів про працю України

Суть обмеження	Матеріальна підстава	Формальна підстава
Відкликання або визнання не-дійсною довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи та внесення відомостей про це в Єдину інформаційну базу даних про внутрішньо переміщених осіб	<u>скоєння дій</u> , спрямованих на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади, посягання на територіальну цілісність і недоторканність України	ст. 12 Закону «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб»
Неможливість отримання компенсації за пошкоджені/знищені об'єкти нерухомого майна	судимість за кримінальне правопорушення ПОНБУ	ст. 2 Закону «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України»

Суть обмеження	Матеріальна підстава	Формальна підстава
Заборона діяльності громадського формування	засудження його уповноваженої особи за колабораційну діяльність	ст. 8 Закону «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону»
Заборона діяльності профспілки, об'єднання профспілок	засудження її/його уповноваженої особи за колабораційну діяльність	ст. 18 Закону «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності»
Припинення релігійної організації	засудження її уповноваженої особи за злочин ПОНБУ	ст. 16 Закону «Про свободу совісті та релігійні організації»
Припинення благодійної організації	засудження її уповноваженої особи за колабораційну діяльність	ст. 27 Закону «Про благодійну діяльність та благодійні організації»
Заборона громадського об'єднання	засудження його уповноваженої особи за колабораційну діяльність	ст. 28 Закону «Про громадські об'єднання»
Анулювання ліцензії або реєстрації у сфері медіа	засудження кінцевого бенефіціарного власника та/або керівника за злочин ПОНБУ	ст. 122 Закону «Про медіа»

6. 3 проведеного аналізу впливають такі **висновки**.

1) Згідно з чинним КК (ст. 89), якщо погашення та зняття судимості означає припинення її правових наслідків обох видів, то загальноправові наслідки так само жорстко прив'язані до судимості і зникають в день її погашення чи зняття, відповідно. Тому існує колізія між ст. 89 КК та законами, які передбачають застосування певних обмежень щодо особи, що виникли у зв'язку з її засудженням, але діють незалежно від засудження.

З іншого боку, якщо ці обмеження вважати пов'язаними не із засудженням особи за кримінальне правопорушення, а із фактом вчинення

нею певного діяння, передбаченого КК, що встановлено обвинувальним вироком суду, то тоді вони є репутаційними і можуть тривати після погашення та зняття судимості. Про них не потрібно згадувати у КК (слід виключити із частини 2 ст. 88 КК слова *«а також в інших випадках, передбачених законами України»*).

2) Згідно з проєктом нового КК (ст. 3.10.3) шляхом зняття судимості суд скасовує щодо особи усі правові обмеження, які передбачені іншими, крім КК, законами України, і поширювались на особу у зв'язку із її судимістю. Але якщо в тому чи іншому законі зазначено, що обмеження застосовуються у зв'язку не із судимістю, а із фактом скоєння особою кримінального правопорушення або її засудження, то суд не може їх скасувати – і вони будуть довічними.

Крім того, зняття судимості здійснюється за клопотанням особи. Тому у засуджених осіб, якщо вони не виявлять бажання звернутися з таким клопотанням або не зможуть цього зробити через тяжку хворобу, визнання їх недієздатними чи з іншої поважної причини, стан судимості також буде тривати довічно. Ба більше, судимість може шкодити особі і далі: якщо особа-ветеран війни не потурбується про зняття судимості, то після її смерті виявиться, що її заборонено ховати на Національному військовому меморіальному кладовищі (ст. 15–1 Закону «Про поховання та похоронну справу»).

Отже, положення щодо зняття судимості з проєкту нового КК варто виключити. А в інших законах вони можуть мати репутаційний контекст.

3) Із 19 обмежень, передбачених як наслідок кримінального правопорушення ПОНБУ, сім обмежень застосовуються лише за колабораційну діяльність (ст. 111–1 КК). Отже, акцентовано на несприйнятті суспільством і державою саме цього кримінального правопорушення. Але чим воно за суттю відрізняється від державної зради чи пособництва державі-агресору, передбачених статтями 111 і 111–2 КК? Логічного пояснення напевно не існує.

4) Для визначення підстав обмеження прав, закон щоразу використовує різні формулювання: «особа має судимість», «особу засуджено», «щодо особи набрав сили обвинувальний вирок суду», «особу засуджено, крім випадків звільнення від відбування покарання з випробуванням», «особа скоїла дії» тощо. Але тільки перше з них точно означає, що осо-

ба має судимість. Інші – є хаотичними і не відповідають принципу юридичної визначеності.

5) Відповідно до ч. 3 ст. 63 Конституції України, «засуджений користується всіма правами людини і громадянина, за винятком обмежень, які визначені законом і встановлені вироком суду». Це право не може бути обмеженим (ст. 64 Конституції України). З цього логічно випливає: до засудженого не можуть бути застосовані обмеження, не встановлені вироком суду. Утім, це не виключає застосування до людини і громадянина, не у зв'язку з їх засудженням, обмежень прав, які не суперечать Конституції. Але такі обмеження за їх предметом не повинні регламентуватися КК.

6) Іноді закон передбачає обмеження прав, які стосуються не засудженої особи, а інших – юридичних осіб (заборона діяльності профспілки, громадського об'єднання, припинення релігійної чи благодійної організації, анулювання ліцензії тощо). Такі обмеження можуть впливати з вироку суду лише тоді, коли це передбачено положеннями розділу XIV-1 КК «Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб».

Список використаних джерел

1. Текст проєкту нового КК України. Станом на 21.07.2025. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code> (дата звернення: 14.10.2025).

*Туляков Вячеслав Олексійович,
д.ю.н., професор,
професор кафедри кримінального права
Національного університету «Одеська юридична академія»,
член-кореспондент НАПрН України
ORCID ID: 0000-0002-2716-7244*

ПУНІТИВНА КОМПЕНСАЦІЯ: УКРАЇНСЬКИЙ ЗАХИСТ НАЦБЕЗПЕКИ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ

Україна вже має достатньо розвинену систему кримінально-правового захисту відносин національної безпеки: злочини проти основ нацбезпеки (ст. 109–114–2 КК), проти миру та безпеки людства (ст. 437–443 КК), а також воєнні злочини. Однак війна показує потребу в нових, більш дієвих інструментах. Одним із таких інструментів може стати **пунітивна компенсація** – новий кримінально-правовий захід, яка передбачає обов'язкову виплату засудженим значно більшої суми, ніж розмір реальної шкоди. Мета: не лише покарання, а й стримування, демонстрація невідповідності злочинів проти держави, відшкодування для жертв і відбудови країни.

Насамперед, це поєднання ідей колективної компенсації та пунітивної компенсації.

У Сполучених Штатах «колективна компенсація за злочини» переважно реалізується через державні та федеральні програми компенсації жертвам, де суспільство через кошти платників податків колективно відшкодовує жертвам збитки, спричинені злочинами окремих осіб. На відміну від прямої реституції від правопорушників, ці програми втілюють спільну відповідальність за підтримку постраждалих, особливо коли злочинці не можуть сплатити компенсацію. Заснований відповідно до Закону про жертв злочинів 1984 року, федеральний Фонд для жертв злочинів щорічно розподіляє понад 1 мільярд доларів на державні програми, покриваючи медичні витрати, втрачену заробітну плату, консультації та похоронні витрати для жертв насильницьких злочинів. Станом на 2025 рік усі 50 штатів плюс округ Колумбія мають такі фонди, право на які часто поширюється на членів сімей та вторинних жертв, підкреслюючи колективний суспільний обов'язок. Ця система заповнює прогалини

в індивідуальній відповідальності. Критики стверджують, що це опосередковано карає платників податків за злочини окремих осіб, але прихильники підкреслюють її роль у сприянні справедливості та зціленню. Федеральні накази про реституцію в кримінальних справах доповнюють цю систему, зобов'язуючи злочинців сплачувати компенсацію жертвам безпосередньо, а несплачені суми іноді покриваються з колективних фондів. Загалом ці механізми ілюструють перехід до спільної фінансової відповідальності, причому такі програми, як Фонд компенсації за кримінальні травми в Теннессі, відшкодовують до 30 000 доларів на жертву за власні витрати.

Каральна цивільна конфіскація дозволяє урядам вилучати активи, пов'язані зі злочином, без засудження власника, розглядаючи майно як «винне» та сприяючи колективному стримуванню проти організованих або корупційних дій. У США цивільна конфіскація активів принесла мільярди для правоохоронних органів з 1980-х років, часто спрямовуючись на доходи від торгівлі наркотиками чи інших тяжких злочинів. Закон про організації, що зазнають впливу рекетирів та корупції (RICO) у США дозволяє цивільну та кримінальну конфіскацію активів, пов'язаних з організованою злочинністю. Він дозволяє вилучати майно без кримінального засудження власника, прагнучи зруйнувати кримінальні підприємства, атакуючи їх економічні основи. Цивільні конфіскації за RICO та пов'язаними статутами є потужними інструментами, але також викликають суперечки через можливі зловживання, вимагаючи ретельного судового нагляду для балансу між стримуванням і захистом належного процесу. Ці механізми доповнюють кримінальні покарання, порушуючи та нейтралізуючи фінансові стимули в транснаціональних і внутрішніх кримінальних схемах.

Україна прийняла правову базу для конфіскації російських активів, пов'язаних з агресією, без компенсації, на основі Закону про санкції та рішень Ради національної безпеки і оборони (РНБО) та указів Президента. Цей адміністративний механізм конфіскації спрямований на власність держави та юридичних осіб, пов'язаних з Росією, включаючи дочірні компанії російських банків, із замороженням активів і подальшим їх вилученням для фондів відновлення держави. Для завершення конфіскаційних вимог потрібне схвалення суду, і з 2023 року ВАКС розглянув численні справи щодо конфіскації активів, пов'язаних з режимом Крем-

ля, відповідно до умов воєнного стану. Конфіскація розроблена як відповідь на війну, відповідаючи цілям інтеграції до ЄС, з акцентом на законність і захист прав людини у вимогах до доказів.

На відміну від конфіскації в США, підхід України наголошує на сумісності з правами людини, вимагаючи доказів незаконного походження перед вилученням. Обидві системи карають колективно, порушуючи мережі, але підхід України зосереджений на елітній корупції в умовах воєнного відновлення.

Концепція міжнародної пунітивної компенсації на державному рівні, як демонструє іранський прецедент зі справою Солеймані, відкриває нову площину правового мислення про відповідальність за державні дії та їх наслідки. Іранський суд присудив США майже \$50 мільярдів компенсації за вбивство Касема Солеймані, що є радикальним відходом від традиційного міжнародного права і спробою створити прецедент персональної фінансової відповідальності держав за дії агентів. Ця модель корениться в концепції «кровної плати» (*diyu*) в ісламському праві, де традиційна *diyu* компенсує родині за вбивство, а сучасна інтерпретація поширюється на компенсацію державі чи народу за втрату лідера з колективною відповідальністю інституцій та співучасників. Механізми включають юридичні контрзаходи, як використання національних судів для рішень проти іноземних держав, створення прецедентів і серію позовів проти США; символічну владу, де невиконувані рішення генерують політичний тиск, формують міжнародну думку та готують арбітраж; економічну логіку з «ціною» за державний тероризм, стримуючим фактором і замороженням активів через треті країни.

Застосовуючи це до проблематики України, принцип можна адаптувати для компенсації за воєнні злочини, як систематичне руйнування інфраструктури, депортація дітей, екоцид і культурний геноцид; колективну відповідальність російської держави, командирів, виконавців, пропагандистів та ідеологів; механізми стягнення через арешт активів у третіх країнах, міжнародний арбітраж і коаліції для визнання рішень. Правові виклики охоплюють суверенний імунітет з винятками для злочинів проти нацбезпеки, тероризму та воєнних злочинів, виконання через примусові механізми, санкції та мережу країн, а стримуючий ефект підвищує вартість наслідків агресії, персоналізує відповідальність чиновників і створює стимули для мирного врегулювання. Інноваційні аспекти

ти передбачають гібридну модель поєднання національного та міжнародного права з використанням релігійних традицій; цифрові технології, як блокчейн-реєстри компенсацій, краудфандинг для процедур і конфіскацію цифрових активів. Отже іранський прецедент ілюструє креативні правові підходи для протидії неправомірним діям, закладаючи основу для нової парадигми міжнародної та національної кримінальної відповідальності, де економічні наслідки стають потужним інструментом стримування та справедливості.

Для усунення можливих перешкод в контексті розвитку кримінально-правового регулювання протидії найбільш небезпечним злочинам в Україні, пропонується доповнити КК України статтею 59–2 «Пунітивна компенсація» у наступній редакції:

«Стаття 59–2. Пунітивна компенсація

1. Пунітивна компенсація є додатковим видом покарання у формі грошового стягнення, яке застосовується судом за вчинення особливо тяжких кримінальних правопорушень, передбачених розділом I Особливої частини цього Кодексу (злочини проти національної безпеки України); розділом XX Особливої частини цього Кодексу (злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку); статтями 258–258⁵ цього Кодексу (злочини, пов'язані з терористичною діяльністю). Пунітивна компенсація призначається незалежно від наявності матеріальної шкоди та без урахування майнового стану потерпілого.

2. Розмір пунітивної компенсації встановлюється судом у межах від п'ятисот до п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з урахуванням: обсягу загрози або завданої шкоди національній безпеці чи обороноздатності держави; обставин (контексту) вчинення правопорушення та особи винного; майнового стану засудженого та його спроможності виконати зобов'язання. У разі вчинення кримінального правопорушення групою осіб, організованою групою або злочинною організацією пунітивна компенсація призначається кожному учаснику індивідуально. Загальний розмір стягнення може бути збільшено до десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

3. Кошти, отримані від пунітивної компенсації, зараховуються до спеціального фонду Державного бюджету України та спрямовуються на: фінансування Державного фонду відновлення України; відшкодування шкоди, завданої потерпілим від злочинів проти миру та безпеки людства,

злочинів проти національної безпеки; злочинів, пов'язаних із терористичною діяльністю; програми реабілітації та соціальної підтримки потерпілих; зміцнення національної безпеки та обороноздатності держави. Порядок розподілу та використання коштів визначається Кабінетом Міністрів України.

4. Призначення пунітивної компенсації не звільняє засудженого від відшкодування шкоди в порядку цивільного судочинства; конфіскації майна як додаткового покарання, передбаченого статтею 59 цього Кодексу; інших заходів кримінально-правового характеру, передбачених цим Кодексом. Розмір пунітивної компенсації не зараховується до суми відшкодування цивільно-правової шкоди.

5. Суд має право звільнити засудженого від сплати пунітивної компенсації або зменшити її розмір у разі його важкого матеріального становища або наявності на його утриманні членів сім'ї, які перебувають у скрутному матеріальному становищі.

Таким чином, кримінальне право України отримає інструмент, що поєднує каральну та відновну функції, подібно до доктрини «punitive damages» у США, але вбудовану у публічно-правову систему захисту державності. Це було б адекватною відповіддю на гібридну агресію, де ворог часто рахує втрати у фінансових категоріях.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ОКРЕМІ КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Шпілярович Вікторія Вікторівна,

к.ю.н., доцент,

*доцент кафедри політики у сфері боротьби зі злочинністю
та кримінального права*

*Карпатського національного університету імені Василя Стефаника
ORCID ID: 0000-0002-1761-9892*

КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ: ДО ПИТАННЯ ПРО КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВУ ОХОРОНУ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Згідно положень ст. 1 закону України про кримінальну відповідальність одним із завдань Кримінального кодексу України (далі – КК України) є правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від кримінально-протиправних посягань, забезпечення миру і безпеки людства [1]. Тобто, як вбачається, правове забезпечення національної безпеки України здійснюється також кримінально-правовими нормами, переважна більшість яких на сьогодні акумульована власне у Розділі I Особливої частини КК України «Кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки України» та якими визначається:

- 1) коло суспільно небезпечних діянь, що є кримінальними правопорушеннями проти основ національної безпеки України;
- 2) заходи, які повинні/можуть бути застосовані до осіб, що вчинили відповідні кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки України.

Отож, якщо вести мову про кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки України, то до останніх законодавець відносить:

«Дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади» (ст. 109 КК України), «Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України» (ст. 110 КК України), «Фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України» (ст. 110–2 КК України), «Державну зраду» (ст. 111 КК України), «Колабораційну діяльність» (ст. 111–1 КК України), «Пособництво державі-агресору» (ст. 111–2 КК України), «Посягання на життя державного чи громадського діяча» (ст. 112 КК України), «Диверсію» (ст. 113 КК України), «Шпигунство» (ст. 114 КК України), «Перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань» (ст. 114–1 КК України), «Несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану» (ст. 114–2 КК України) [1].

Варто зауважити, що 22 січня 2014 року з метою створення відповідних умов та правових підстав для стабілізації ситуації, яка на той момент існувала в державі та була обумовлена протестними акціями, масовими заворушеннями, втручанням в роботу державних та правоохоронних органів, захопленням будівель державної та комунальної власності, що створювало загрозу національній безпеці України [2], на підставі закону України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та процесуальних законів щодо додаткових заходів захисту безпеки громадян» від 16 січня 2014 року № 721-VII досліджуваний Розділ I Особливої частини КК України було доповнено також ст. 110–1 «Екстремістська діяльність» [3]. Однак уже 2 березня 2014 року у зв'язку з техніко-юридичними проблемами та необхідністю врегулювання проблемних питань, що стосуються чинності законів, прийнятих Верховною Радою України 16 січня 2014 року [4], на підставі закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо припинення норм законів, схвалених 16 січня 2014 року» від 23 лютого 2014 року № 767-VII у КК України ця стаття була виключена [5].

Якщо аналізувати всі закріплені у Розділі I Особливої частини КК України кримінальні правопорушення проти основ національної без-

пеки України за ступенем суспільної небезпечності, то доцільно зауважити, що:

I. Прості (основні) склади кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України диференціюються на:

а) кримінальні проступки (ч. ч. 1, 2 ст. 111–1 КК України);

б) злочини: нетяжкі злочини (ч. 2 ст. 109, ч. 1 ст. 110, ч. 1 ст. 110–2, ч. ч. 3, 4 ст. 111–1, ч. 1 ст. 114–2 КК України), тяжкі злочини (ч. 2 ст. 110–2, ч. 5 ст. 111–1, ч. 1 ст. 114–1, ч. 2 ст. 114–2 КК України), особливо тяжкі злочини (ч. 1 ст. 111, ч. ч. 6, 7 ст. 111–1, ст. 111–2, ст. 112, ч. 1 ст. 113, ч. 1 ст. 114 КК України).

II) Кваліфіковані (особливо кваліфіковані) склади кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України належать виключно до злочинів: нетяжких злочинів (ч. 3 ст. 109 КК України), тяжких злочинів (ч. 2 ст. 110, ч. ч. 3, 4 ст. 110–2 КК України), особливо тяжких злочинів (ч. 3 ст. 110, ч. 2 ст. 111, ч. 8 ст. 111–1, ч. 2 ст. 113, ч. 2 ст. 114–1, ч. 3 ст. 114–2 КК України).

При цьому очевидним є те, що з усієї кількості простих (основних) та кваліфікованих (особливо кваліфікованих) складів кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України більшість з них належать до категорії саме особливо тяжких злочинів, що свідчить про їх істотну загрозу національній безпеці України.

Що стосується заходів, які можуть/повинні бути застосовані до осіб, що вчинили ті чи інші кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки України, то необхідно зауважити, що у своїй сукупності законодавець у межах Розділу I Особливої частини КК України регламентує заходи покарання та заходи заохочення. Так, відповідними санкціями кримінально-правових норм за вчинення суспільно небезпечних діянь, описаних у простих (основних) складах кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України, передбачаються такі основні покарання, як [1]:

1) штраф або позбавлення волі на певний строк (ч. 4 ст. 111–1 КК України);

2) позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю (ч. ч. 1, 2 ст. 111–1 КК України);

3) виправні роботи, арешт або позбавлення волі на певний строк (ч. 3 ст. 111–1 КК України);

4) обмеження волі або позбавлення волі на певний строк (ч. 2 ст. 109 КК України);

5) позбавлення волі на певний строк (ч. 1 ст. 109, ч. 1 ст. 110, ч. ч. 1, 2 ст. 110–2, ч. 1 ст. 111, ч. ч. 5–7 ст. 111–1, ст. 111–2, ч. 1 ст. 113, ч. 1 ст. 114, ч. 1 ст. 114–1, ч. ч. 1, 2 ст. 114–2 КК України);

6) позбавлення волі на певний строк або довічне позбавлення волі (ч. 2 ст. 111, ч. 8 ст. 111–1, ст. 112 КК України).

Основними покараннями, які окреслюються конкретними санкціями кримінально-правових норм за вчинення суспільно небезпечних діянь, описаних у кваліфікованих (особливо кваліфікованих) складах кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України [1], є:

1) обмеження волі або позбавлення волі на певний строк: ч. 3 ст. 109 КК України;

2) позбавлення волі на певний строк: ч. 2 ст. 110, ч. ч. 3, 4 ст. 110–2, ч. 2 ст. 114–1, ч. 3 ст. 114–2 КК України;

3) позбавлення волі на певний строк або довічне позбавлення волі: ч. 3 ст. 110, ч. 2 ст. 111, ч. 8 ст. 111–1, ч. 2 ст. 113 КК України.

Додатковими покараннями, які повинні/можуть бути призначені за вчинення кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України, законодавець встановлює [1]:

1) позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю (ч. 3 ст. 111–1 КК України);

2) позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, конфіскація майна (ч. ч. 1, 2, 3, 4 ст. 110–2, ч. ч. 4–8 ст. 111–1, ст. 111–2 КК України);

3) конфіскація майна: ч. ч. 1, 2, 3 ст. 109, ч. ч. 1, 2, 3 ст. 110, ч. ч. 1, 2 ст. 111, ч. 2 ст. 111–1, ст. 112, ч. ч. 1, 2 ст. 113, ч. 1 ст. 114 КК України.

І на завершення щодо заходів заохочення, які також закріплюються певними кримінально-правовими нормами в межах Розділу I Особливої частини КК України та за своїм змістом є спеціальними видами звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення тих чи інших кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України. Зокрема, останні визначаються у [1]:

1) ч. 5 ст. 110–2 КК України («Фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення

державної влади, зміни меж території або державного кордону України»): «особа, крім керівника організованої групи, звільняється від кримінальної відповідальності за дії, передбачені цією статтею, якщо вона до повідомлення їй про підозру у вчиненні нею злочину добровільно заявила про те, що сталося, органу, службова особа якого наділена законом правом повідомляти про підозру, про відповідну незаконну діяльність або іншим чином сприяла її припиненню або запобіганню злочину, який вона фінансувала або вчиненню якого сприяла, за умови, що в її діях немає складу іншого злочину»;

2) ч. 3 ст. 111 КК України («Державна зрада»): «звільняється від кримінальної відповідальності громадянин України, якщо він на виконання злочинного завдання іноземної держави, іноземної організації або їх представників ніяких дій не вчинив і добровільно заявив органам державної влади про свій зв'язок з ними та про отримане завдання»;

3) ч. 2 ст. 114 КК України («Шпигунство»): «звільняється від кримінальної відповідальності особа, яка припинила діяльність, передбачену частиною першою цієї статті, та добровільно повідомила органи державної влади про вчинене, якщо внаслідок цього і вжитих заходів було відвернено заподіяння шкоди інтересам України».

Таким чином, резюмуючи усе вище наведене, слід констатувати наступне:

1. За ступенем суспільної небезпечності переважна більшість як простих (основних), так і кваліфікованих (особливо кваліфікованих) складів кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України є особливо тяжкими злочинами (ч. 3 ст. 110, ч. ч. 1, 2 ст. 111, ч. ч. 6–8 ст. 111–1, ст. 111–2, ст. 112, ч. ч. 1, 2 ст. 113, ч. 1 ст. 114, ч. 2 ст. 114–1, ч. 3 ст. 114–2 КК України), що свідчить про їх істотну загрозу для національної безпеки України.

2. Домінуючим серед основних покарань, які закріплені у конкретних санкціях кримінально-правових норм за вчинення суспільно небезпечних діянь, описаних в простих (основних) та кваліфікованих (особливо кваліфікованих) складах кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України, є покарання у виді позбавлення волі на певний строк (ч. 1 ст. 109, ч. ч. 1, 2 ст. 110, ч. ч. 1–4 ст. 110–2, ч. 1 ст. 111, ч. ч. 5–7 ст. 111–1, ст. 111–2, ч. 1 ст. 113, ч. 1 ст. 114, ч. ч. 1, 2 ст. 114–1, ч. ч. 1–3 ст. 114–2 КК України).

Найбільш поширеним додатковим покаранням, яке повинно/може бути призначене за вчинення суспільно небезпечних діянь, що описуються в простих (основних) та кваліфікованих (особливо кваліфікованих) складах кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України, є конфіскація майна (ч. ч. 1, 2, 3 ст. 109, ч. ч. 1, 2, 3 ст. 110, ч. ч. 1, 2 ст. 111, ч. 2 ст. 111–1, ст. 112, ч. ч. 1, 2 ст. 113, ч. 1 ст. 114 КК України).

3. Заходи заохочення, які за своїм змістом є спеціальними видами звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України, характерні лише для трьох видів кримінальних правопорушень, а саме: «Фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України» (ч. 5 ст. 110–2 КК України), «Державна зрада» (ч. 3 ст. 111 КК України), «Шпигунство» (ч. 2 ст. 114 КК України).

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 10.10.2025).
2. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до закону України «Про судоустрій і статус суддів» та процесуальних законів щодо додаткових заходів захисту безпеки громадян» від 14 січ. 2014 р. URL: https://w2.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=3879&skl=8 (дата звернення: 10.10.2025).
3. Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та процесуальних законів щодо додаткових заходів захисту безпеки громадян» : Закон України від 16 січ. 2014 р. № 721-VII (втратив чинність). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/721-18#Text> (дата звернення: 10.10.2025).
4. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо припинення норм законів, схвалених 16 січня 2014 року» від 7 лют. 2014 р. URL: https://w2.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=4119&skl=8 (дата звернення: 10.10.2025).
5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо припинення норм законів, схвалених 16 січня 2014 року : Закон України від 23 лют. 2014 р. № 767-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/767-18#n83> (дата звернення: 10.10.2025).

Блага Алла Борисівна,
д.ю.н., доцент,
головний науковий співробітник відділу кримінологічних досліджень
Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса
Національної академії правових наук України
ORCID ID: 0000-0003-4112-6147

КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ

Формування та реалізація ефективної політики у сфері протидії кримінальним правопорушенням проти основ національної безпеки потребує розуміння їх сучасного стану та основних тенденцій.

Проведений нами аналіз статистичних даних показав, що до 2010 року Єдиний звіт про злочинність (Форма № 1, затверджена наказами МВС України від 04.11.2003 № 1291 та від 16.01.2008 № 16) взагалі не містив інформації щодо злочинів проти основ національної безпеки України. З 2010 до 2012 роки включно в Звіті про злочинність наводились лише узагальнені дані: 2010 рік – залишок злочинів на початок року – 1, зареєстровано злочинів у звітному періоді – 1, виявлено осіб, які вчинили злочини (за закінченими розслідуванням кримінальними справами) – 1; 2011 рік – залишок злочинів на початок року – 1, зареєстровано злочинів у звітному періоді – 0, виявлено осіб, які вчинили злочини (за закінченими розслідуванням кримінальними справами) – 5; 2012 рік – залишок злочинів на початок року – 1, зареєстровано злочинів у звітному періоді – 1, виявлено осіб, які вчинили злочини (за закінченими розслідуванням кримінальними справами) – 1 [1]. І лише починаючи з 2013 року до форми Єдиного звіту про кримінальні правопорушення були включені як загальні, так і деталізовані показники щодо кримінальних правопорушень, передбачених Розділом I Особливої частини Кримінального кодексу України.

Наведена нижче діаграма (рис. 1) чітко демонструє безпосередній зв'язок кількості облікованих кримінальних правопорушень досліджуваної категорії з агресією російської федерації проти України. Так, 21 листопада 2013 року розпочалася Революція Гідності як масові протести українців

проти призупинення підготовки до підписання Угоди про асоціацію з ЄС, що переросли у всеукраїнський рух на захист європейського курсу України після жорстокого розгону мирної демонстрації в Києві. Як видно з діаграми – у цьому році було обліковано 8 кримінально протиправних діянь, передбачених розділом I Особливої частини КК України, що становило 0,001 % від загальної кількості кримінальних правопорушень.

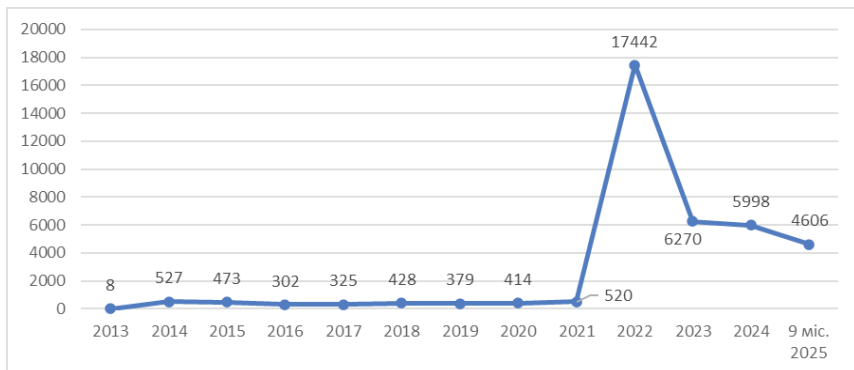

Рис. 1. Кількість облікованих кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки в Україні за 2013–9 місяців 2025 р.р [2].

З початком збройної агресії РФ на сході України у 2014 році, внаслідок якої була окупована Автономна Республіка Крим, відбулись низка проросійських виступів на Сході України та проголошення під прикриттям «народних» виступів так званих «ДНР», «ЛНР», різко (майже у 66 разів!) зросла кількість облікованих кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки.

У наступні два роки після укладення Мінських угод щодо тимчасового припинення вогню на фронті і початку політичного врегулювання їх показники знизились на 42,7% (з 527 у 2014 р. до 302 у 2016 р.). У подальшому кожні два роки відбувалось їх почергове зростання та зниження (у 2017 р. – зростання на 7,6%; у 2018 р. – зростання на 31,7%; у 2019 р. – зниження на 11,5%; у 2020 р. – зниження на 9,2%; у 2021 р. – зростання на 25,6%).

Повномасштабне воєнне вторгнення Росії в Україну, що розпочалося 24 лютого 2022 року після тривалого наросування військ і визнання

рф своїх маріонеткових утворень «ДНР» та «ЛНР» як «незалежних», стало черговим етапом російської агресії проти України. І, на відміну від багатьох інших видів кримінальних правопорушень, статистичні дані щодо яких у цьому році суттєво знизились, кількість облікованих кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки зросла у 33,5 рази – до 17442 (проти 520 у 2021 р.).

Після цього пікового за увесь досліджений нами період показника, у 2023 р. кількість облікованих кримінальних правопорушень знизилась до 6270, у 2024 р. – до 5998, а за 9 місяців 2025 р. – до 4606.

Аналізуючи структуру кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки потрібно зауважити, що у 2013 р. найбільше було обліковано кримінальних правопорушень, передбачених ст. 109 КК України (Дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади) – 6, і по 1, передбаченому статтями 111 (Державна зрада) та 112 (Посягання на життя державного чи громадського діяча) КК України.

У 2014 р., у відповідь на дестабілізацію проросійськими силами ситуації в Україні, розділ I Особливої частини КК України був суттєво оновлений: чинні норми зазнали змін; кодекс був доповнений статтями 110–2 (Фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України) та 114–1 (Перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань). Це вплинуло і на статистичні дані: у період з 2014 до 2019 р.р. у структурі переважали діяння, передбачені ст. 110 КК (Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України), на другому місці були злочини, передбачені ст. 111 КК, на третьому – ст. 109 КК, на четвертому – ст. 110–2 КК, на шостому – ст. 113 КК (Диверсія), на сьомому – ст. 114–1 КК, восьме і дев'яте місця посідали діяння, передбачені ст.ст. 114 (Шпигунство) та 112 КК. У 2020 та 2021 р.р. перше та друге місця посідали злочини, передбачені ст.ст. 111 та 110 КК відповідно; ранжування інших було аналогічним попередньому періоду [2].

У 2022 р. Кримінальний кодекс України був доповнений ст. 111–1 (Колабораційна діяльність), ст. 111–2 (Пособництво державі-агресору), ст. 114–2 (Несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, пере-

міщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану). Відповідно, у 2022 р. найбільше злочинів було обліковано за ст. 110 КК (10487) та ст. 111–1 КК (3851), а у 2023–9 місяців 2025 р.р. – за ст. 111–1 КК (3207, 2420 та 1465 відповідно), ст. 111 КК (1169, 1109, 873 відповідно), ст. 114–1 КК (159, 840, 1024 відповідно), ст. 110 КК (614, 505, 491 відповідно) та ст. 114–2 [2].

Із загальної кількості облікованих кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки лише по частині були встановлені особи, які їх вчинили. Так, у 2013 р. по 8 облікованих кримінальних правопорушеннях не було виявлено жодної особи, яка їх вчинила; у період з 2014 р. до 2021 р. – виявлялось близько 20–30% осіб (найвищий відсоток був у 2017 р. (32,9%), а найнижчий – у 2014 р. (19,9%). При цьому абсолютні показники коливались в межах 95–120 виявлених осіб (рис. 2).

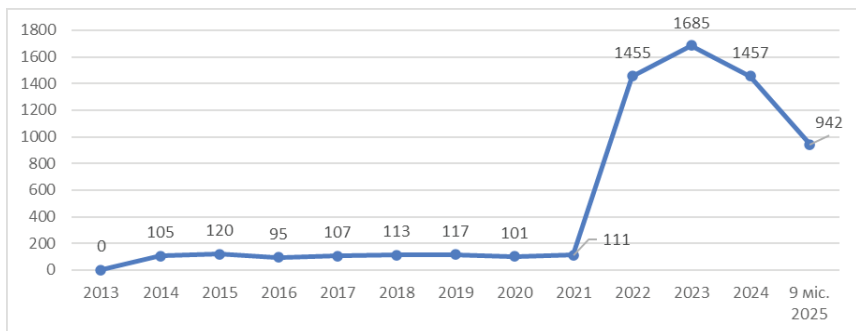

Рис. 2. Кількість виявлених осіб, які вчинили кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки в Україні за 2013–9 місяців 2025 р.р [3].

У 2022 р. було виявлено 1455 осіб, що становило лише 8,3% від кількості облікованих кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки, у 2023 році на фоні зменшення кількості облікованих кримінальних правопорушень кількість виявлених осіб становила вже 26,9%, у 2024 році – 24,3%, за 9 місяців 2025 р. – 20,5%.

Відповідно до наявних статистичних даних, найбільшу вікову категорію з числа осіб, які вчинили кримінальні правопорушення проти основ

національної безпеки, становили особи віком від 40 до 54 років, на другому місці – особи віком від 29 до 39 років, на третьому місці – у 2014, 2015, 2016, 2017, 2018, 2020, 2021, 2024 та за 9 місяців 2025 р. були особи віком 18–28 років, а у 2019, 2022 та 2023 роках – віком 60 років і старше [3].

Варто звернути увагу також на небезпечну тенденцію залучення дітей до вчинення кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки. Переважно це особи віком 16–17 років (2015 р. – 1, 2017–2, 2018–1, 2022–3, 2023–2, 2024–26, за 9 місяців 2025 р – 27 осіб). Однак, слід окремо наголосити, що у 2024 р. було виявлено 6 дітей віком 14–15 років і 1 дитина віком до 14 років, а за 9 місяців 2025 р – 11 дітей віком 14–15 років і 4 дітей віком до 14 років).

Відсоток осіб жіночої статі з-поміж осіб, які вчинили кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки протягом досліджуваного періоду суттєво коливався. Так, у 2014, 2016 та 2021 роках він був менше 10%; у 2015 р. становив 15,8%; у 2018, 2020, 2022 та за 9 місяців 2025 р. – в межах 20–23%. Найбільша ж частка жінок була виявлена у 2017 р. (30,8%), 2024 р. (31,8%), 2023 р. (39,4%) та 2019 р. (47%) [3].

Список використаних джерел:

1. Довідка МВС України про стан злочинності за 2003–2012 роки. Рукопис.
2. Звітність про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 01.10.2025).
3. Звітність про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-osib-yaki-vchinili-kriminalni-pravoporushennya-2> (дата звернення: 01.10.2025).

Чуваков Олег Анатолійович,
д.ю.н., професор,
завідувач кафедри кримінального права,
кримінального процесу і криміналістики
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
ORCID ID: 0000-0001-9983-8943

ДО ПИТАННЯ ПРО ПРАВОВУ ДИЛЕМУ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

У даний час наша держава переживає один із найскладніших і найдраматичніших періодів свого існування. Військова агресія Російської Федерації не лише створює реальну загрозу суверенітету, територіальній цілісності та обороноздатності України, а й кардинальним чином змінює існуючу геополітичну реальність. Така обстановка створює сприятливі умови для стрімкого зростання різних антидержавних проявів, що далеко не сприяють зміцненню безпеки нашої держави та консолідації українського суспільства, а навпаки, посилюють внутрішні протиріччя, чим створює нові загрози основам національної безпеки. Подібні прояви, як правило, можуть виражатися у всіляких несанкціонованих мітингах, акціях протесту, демонстраціях, які організованим чином можуть перерости і в масові заворушення антидержавної спрямованості тощо.

Наявність подібних загроз сприяє прийняттю з боку держави своєчасних і ефективних заходів, спрямованих на системну протидію таким злочинним посяганням на основи національної безпеки України. Відповідно, в контексті існуючих загроз може виникнути надзвичайна потреба у стрімких змінах низки фундаментальних конституційно-правових пріоритетів, які існували раніше та ефективно функціонували у сфері забезпечення національної безпеки. Так, у процесі забезпечення режиму такої безпеки та в надзвичайних умовах, держава змушена шукати шляхи нейтралізації загроз, що виникають, шляхом вибору відповідного вектора їх ефективної нейтралізації з уже існуючого кола взаємовиключних рішень. Отже, в ситуації, що склалася, держава з метою забезпечення своєї безпеки змушена забезпечити її, у тому числі й усупереч існуючим конституційним принципам, що закріплюють непорушність забез-

печення/захисту права і свободи людини і громадянина. Тобто з метою забезпечення ефективного функціонування режиму захисту основ національної безпеки, держава може піти і шляхом застосування вкрай непопулярних серед населення заходів щодо її забезпечення.

У цьому випадку йдеться про так звану доктрину «правової дилеми», існування якої визнано навіть у низці цивілізованих демократичних правових державах. Так, наприклад, німецький дослідник – Ш. Кайлітц, пояснює наявність у теорії кримінального права подібної «дилеми», як таку що виникає за законодавчої спроби визначення кримінально-правових засобів захисту демократії від своїх ворогів: якщо демократична конституційна держава бореться з політичними екстремістами агресивно, вона ліквідує демократичну свободу і, відповідно, самого себе; якщо ж така держава не встановлює обмежень прав екстремістів, то вони ліквідують свободу та, відповідно, демократичну конституційну державу [1, с. 201].

У юридичній науці феномен правової дилеми розглядається як специфічний конфлікт, що виникає між двома чи більше нормативними приписами, правовими принципами чи юридичними рішеннями, при якому дотримання одного положення є неможливим без порушення протилежного, що може призвести до безвихідної ситуації та вибору найбільш прагматичного рішення (за принципом «меншого зла»). Тобто це такий стан речей, при якому відсутнє єдино вірне рішення, а вибір якогось із варіантів потягне за собою несприятливі наслідки чи порушення одного із правових приписів.

Сформована правова ситуація (у менш глобальному розумінні), може розглядатись у контексті аналогії існуючих у кримінальному праві правил інституту крайньої необхідності. Основна відмінність полягає лише в тому, що в даній ситуації держава з метою запобігання збиткам своїм національним інтересам, змушена завдавати шкоди іншим правоохоронним благам. В основі такого положення лежить той самий, що і в «правовій дилемі» принцип заподіяння «меншого зла», коли шкода заподіяна, значно менше запобіганої шкоди.

Однак, беручи до уваги подані положення, слід зазначити, що у кожній із зазначених ситуацій, коли держава приймає подібні рішення, мова може йти виключно про заходи репресивного характеру, де пріоритетне значення мають заходи кримінально-правового впливу, оскільки за такої

«дилеми» інші юридичні інструменти (наприклад, конституційно-правові) видаються вкрай неефективними. Відповідно, може виникнути цілком природне питання, коли і за яких обставин держава має реальне право скористатися відповідним вибором і чи буде такий вибір перебувати у правовому полі?

Як нам здається, для ухвалення державою відповідного рішення необхідне встановлення наявності сукупності, як мінімум двох умов:

1) *Реальне, а не абстрактне виникнення конкретної загрози (загроз) основам національної безпеки України.* Тобто реально виникла/насталася така ситуація, за якої необхідне екстрене здійснення невідкладних правоохоронних або військово-технічних заходів з боку держави і несвоєчасне здійснення яких може заподіяти непоправну шкоду державній безпеці (наприклад, це може призвести до: зниження рівня обороноздатності; повалення конституційного ладу; втрати державного суверенітету, територіальної цілісності або територіальної недоторканності України тощо). Отже, йдеться про наявність реальних підстав для введення невідкладних та екстрених заходів відповідного реагування, коли уповільнення прийняття таких рішень може негативним чином відбитися на рівні/стані безпеки нашої держави, а отже – паралізувати державний механізм оперативного реагування на загрози, що виникли.

2) *Чи відповідають вжиті заходи національним інтересам України?* Відповідно до Закону України «Про національну безпеку України», національні інтереси України – це життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян [2]. Відповідно, якщо держава здійснює екстрені, невідкладні заходи, які хоч і мають антиконституційний характер, але здійснюються в парадигмі дотримання національних інтересів, то такі дії слід розглядати, як такі, що відповідають національним інтересам, а отже, сприяють забезпеченню основ національної безпеки України. Або, навпаки, якщо екстрені, невідкладні заходи антиконституційного характеру здійснюються державою всупереч існуючим базовим національним інтересам, або, тим більше, в інтересах інших держав, таку діяльність слід визнати шкідливою та вкрай небезпечною для державної безпеки. Таким чином, беручи до уваги зазначені положення, можна констатувати, що за наявності реальних загроз осно-

вам національної безпеки України, держава має повне право, згідно з представленою доктриною, вжити екстрених і невідкладних заходів щодо локалізації виниклих або таких, що виникають, загроз основам національної безпеки, навіть якщо характер таких заходів, певною мірою, суперечить положенням основного закону.

Поза всякого сумніву, такі надзвичайні заходи можуть призвести до поступового скасування задекларованих на конституційному рівні демократичних інститутів та порушенню існуючого соціально-політичного балансу, а, отже – виникненню та поширенню авторитарно-репресивної ідеології, яка заперечує природні принципи народовладдя [3, с.68]. З іншого боку, відсутність адекватних заходів державного реагування на загрози, що виникають, основам національної безпеки, а також – не своєчасне застосування необхідних заходів кримінально-правової репресії може призвести до встановлення антиконституційного режиму, що згодом може поставити під сумнів подальше існування такої державності, а отже і неминучою її загибелі.

Список використаних джерел:

1. Kailitz S. Politischer Extremismus in der Bundesrepublik Deutschland. Eine Einführung. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, GWV Fachverlage GmbH, 2004. 260 s.
2. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 р. №2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. №31. Ст.241.
3. Чуваков О. А. До питання про кримінально-правову та конституційно-правову охорону основ національної безпеки України. *Юридична Україна*. 2020. №12. С. 65–69.

*Карпенко Микола Іванович,
д.ю.н., доцент,
головний науковий співробітник наукової
лабораторії військового права та міжнародного гуманітарного права
наукового центру національної безпеки і права
Державної наукової установи «Інститут інформації, безпеки і права
Національної академії правових наук України»*

ДО ПИТАННЯ ЩОДО СУБ'ЄКТА ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

За визначенням В. П. Кушпін, Н. І. Лесик злочинами (нині кримінальними правопорушеннями – прим. авт.) проти основ національної безпеки України є визначені Кримінальним кодексом України суспільно небезпечні діяння, які посягають на конституційний лад та державну владу України, територіальну цілісність і недоторканність Української держави, на зміну меж території або державного кордону України, на життя державних чи громадських діячів, суспільно небезпечні діяння, які перешкоджають законній діяльності Збройних Сил України, а також суспільно небезпечні діяння, вчинені з метою державної зради, диверсії та шпигунства [1, с. 290].

Отже, об'єктами національної безпеки відповідно до положень Конституції України є конституційний лад, суверенітет, територіальна цілісність і недоторканність держави, які необхідно розглядати виключними цінностями та важливими умовами соціального існування, життєдіяльності людини [2, с. 7].

За таких обставин, як зазначає П. П. Богуцький, родовим об'єктом складу кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України є суспільні відносини, що існують у зв'язку із забезпеченням життєво важливих національних інтересів України якими є, насамперед, суверенітет, територіальна цілісність, конституційний лад, недоторканність держави, що становить основи національної безпеки України. Суверенітет, територіальна цілісність, конституційний лад, недоторканність України, є важливими соціальними цінностями, що захищаються правом,

та за посягання на які передбачена кримінальна відповідальність відповідно до закріплених у Кримінальному кодексі України положень [2, с. 8].

Станом на 13.10.2025 за період повномасштабного вторгнення рф в Україну Офісом Генерального прокурора зареєстровано 23233 кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України, із них:

- 2773 злочинів, що посягають на територіальну цілісність і недоторканність України (ст. 110 КК);
- 4574 злочинів державної зради (ст. 111 КК);
- 10330 кримінальних правопорушень колабораційної діяльності (ст. 111–1 КК);
- 1603 злочинів пособництва державі-агресору (ст. 111–2 КК);
- 517 злочинів диверсії (ст. 113 КК);
- 3436 кримінальних правопорушень, передбачених іншими статтями розділу I Особливої частини КК [3].

За дев'ять місяців 2025 р. Офісом Генерального прокурора обліковано 4606 кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України, передбачених розділом I Особливої частини Кримінального кодексу України, із яких по 1850 кримінальних правопорушеннях особам вручено повідомлення про підозру [4].

На даний час слідчими органами Служби безпеки України відповідно до ч. 2 ст. 216 Кримінального процесуального кодексу України здійснюється досудове розслідування по 3758 кримінальних правопорушеннях проти основ національної безпеки України, із яких по 1391 кримінальному провадженню особам вручено повідомлення про підозру, зокрема:

за ст. 109 («Дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади») КК – 66 проваджень, в яких 30 особам вручено повідомлення про підозру;

за ст. 110 («Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України») КК – 454 проваджень, в яких 52 особам вручено повідомлення про підозру;

за ст. 110–2 («Фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України») КК – 45 проваджень, в яких 12 особам вручено повідомлення про підозру;

за ст. 111 («Державна зрада») КК – 694 проваджень, в яких 358 особам вручено повідомлення про підозру;

за ст. 111–1 («Колабораційна діяльність») КК – 1146 проваджень, 375 особам вручено повідомлення про підозру;

за ст. 111–2 («Пособництво державі-агресору») КК – 251 провадження, в яких 46 особам вручено повідомлення про підозру;

за ст. 112 («Посягання на життя державного чи громадського діяча») КК – 4 проваджень, в яких 1 особі вручено повідомлення про підозру;

за ст. 113 («Диверсія») КК – 191 провадження, в яких 116 особам вручено повідомлення про підозру;

за ст. 114 («Шпигунство») КК – 10 проваджень, в яких 1 особі вручено повідомлення про підозру;

за ст. 114–1 («Перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань») КК – 780 проваджень, в яких 334 особам вручено повідомлення про підозру;

за ст. 114–2 («Несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану») КК – 117 проваджень, в яких 66 особам вручено повідомлення про підозру [4].

Згідно з Єдиним звітом про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за січень-вересень 2025 р. (форма №2 (місячна), затверджена наказом Генерального прокурора від 30.06.2020 №299) щодо вікового, освітнього складу та громадянства осіб, які вчинили кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки, то за віком на час вчинення кримінального правопорушення становить: до 14 р. – 4 особи, 14–15 р. – 11 осіб, 16–17 р. – 27 осіб, 18–28 р. – 151 особа, 29–39 р. – 293 особи, 40–54 р. – 356 осіб, 55–59 р. – 49 осіб, 60 р. і більше – 51 особа;

за статевою ознакою: жінки – 216 осіб, інші – особи чоловічої статі;

за освітою на час вчинення кримінального правопорушення мають: вищу і фахову передвищу – 400 осіб, професійну (професійно-технічну) – 150 осіб, базову середню та професійну середню – 381 особа, без освіти – 2 особи;

за ознакою громадянства на час вчинення кримінального правопорушення: громадяни України – 925 осіб, іноземні громадяни – 16 осіб,

особи без громадянства – 1 особа, серед категорії нелегальні мігранти і біженці – 0 осіб [5].

Здійснений аналіз статистичних даних щодо злочинності, направленої проти основ національної безпеки нашої держави, свідчить про її спрямованість проти національних інтересів України, під якими розуміються, за визначенням П. П. Богуцького «важливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян» [2, с. 7]. І в переважній більшості такими посяганнями є кримінальні правопорушення, передбачені ст. 110, 111, 111–1, 111–2, 113, 114–1, 114–2 КК України, у вчиненні яких підозрюються, на жаль, особи, що є громадянами України.

Список використаних джерел:

1. Лесик Н. І., Кушпін В. П. Загальна характеристика та види злочинів проти основ національної безпеки України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. № 6. С. 287–290.
2. Богуцький П. П. Злочини проти основ національної безпеки України: науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. Київ; Одеса: Фенікс, 2023. 96 с.
3. Злочини вчинені в період повномасштабного вторгнення рф станом на 13.10.2025. URL: <https://gp.gov.ua/> (дата звернення: 13.10.2025).
4. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-вересень 2025р., форма № 1 (місячна), затверджено наказом Генерального прокурора від 30 червня 2020 року № 299. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 13.10.2025).
5. Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за січень-вересень 2025 року, форма № 2 (місячна), затверджено наказом Генерального прокурора від 30 червня 2020 року № 299. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 13.10.2025).

*Кубальський Владислав Нарцизович, к.ю.н., доцент,
старший науковий співробітник відділу проблем кримінальної юстиції
та кримінології, Інституту держави і права імені В. М. Корецького
ORCID: 0000-0001-6127-5786*

ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ТА СИСТЕМИ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ДЕРЖАВНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ УКРАЇНИ

В умовах повномасштабного вторгнення росії, спрямованого на знищення Української державності, доцільно сформулювати доктринальне визначення поняття кримінальних правопорушень проти державного суверенітету та запропонувати систему таких посягань, що має важливе значення для теорії кримінального права, законотворчої діяльності та правозастосовної практики у цій сфері.

Слід погодитись із О. М. Костенком у тому, що «якщо розглядати державний суверенітет як об'єкт злочинного посягання, то саме це посягання можна визначити так: «Посягання на державний суверенітет – це діяння, які є небезпечними для реалізації верховенства, самостійності, повноти і неподільності державної влади» [1, с. 232].

Аналіз спеціальної юридичної літератури засвідчує, що немає єдності думок в питанні про те, які конкретно суспільно небезпечні діяння можуть у певних випадках належати до кримінальних правопорушень проти державного суверенітету України. Попри це, у питаннях щодо розуміння правової сутності державного суверенітету серед науковців в цілому панує однастайність.

Перед тим, як розпочати дослідження системи кримінальних правопорушень проти державного суверенітету, слід звернутися до етимології слова «система». Під системою переважно розуміють множину взаємопов'язаних елементів, що утворюють єдине ціле, взаємодіють із середовищем та між собою і мають мету. Одне з релевантних значень у великому тлумачному словнику сучасної української мови слова «система» – це сукупність яких-небудь елементів, одиниць, частин, об'єднаних за спільною ознакою, призначенням [2, с. 1320]. Єдиний безпосередній

об'єкт кримінально-протиправних посягань надає підстави для виділення кримінальних правопорушень проти державного суверенітету у відносно самостійну групу.

А. В. Носач зазначає, що систем злочинів, які посягають на державний суверенітет і територіальну цілісність України, об'єднуються навколо єдиного видового об'єкта злочинів, саме суспільні відносини, які регулюють та забезпечують охорону державного суверенітету і територіальної цілісності України. Ді вказаній системі, на його думку, належать такі суспільно небезпечні діяння: посягання на територіальну цілісність і недоторканність України (ст. 110 КК України), фінансування ді, вчинених метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України (ст. 110² КК України), та державна зрада (ст. 111 КК України) [3, с. 350–351]. Такий підхід автора є дещо обмеженим, оскільки цілком очевидно, що посягання на державний суверенітет і територіальну цілісність не обмежуються зазначеним кримінально-протиправним посяганнями.

А. В. Носач, розробляючи методологічні засади формування сучасної стратегії захисту державного суверенітету і територіальної цілісності України у системі протидії злочинності, зрештою визнав, що вони (засади) не обмежуються злочинами проти основ національної безпеки держави й охоплюють протидію іншим злочинам сепаратистського спрямування [3, с. 353]. На підтвердження висловленої думки процитуємо Т. О. Пікулю, який у своєму дослідженні стверджує, що «захист державного суверенітету і територіальної цілісності України у системі тактичних дій спеціальної протидії злочинності має охоплювати протидію не лише злочинам проти основ національної безпеки України, а й іншим злочинам, що супроводжують сепаратистські дії або посягають на державний суверенітет України» [4, с. 31].

Кримінально-правова охорона державного суверенітету забезпечується не тільки кримінально-правовими нормами, які передбачені розділом I Особливої частини КК України, але й інших розділів – IX, XIV, XV та XX Особливої частини КК України. Усвідомлення різноманітного спектру загроз державному суверенітету України в умовах повномасштабного збройного вторгнення росії в Україну обумовлює, як видається, відхід від вузького розуміння системи кримінально-протиправних посягань на нього. До таких діянь, крім кримінальних правопорушень

проти основ національної безпеки України, можуть належати у певних випадках, зокрема, створення терористичної групи чи терористичної організації (ст. 258³), створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань (ст. 260), незаконне перетинання державного кордону України представниками підрозділів збройних сил чи інших силових відомств держави-агресора у будь-який спосіб поза пунктами пропуску через державний кордон України або в пунктах пропуску через державний кордон України без відповідних документів, або за документами, що містять недостовірні відомості (ст. 332²), захоплення державних або громадських будівель чи споруд (ст. 341), пропаганда війни (ст. 436), виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії російської федерації проти України, глорифікація її учасників (ст. 436²), злочин агресії (ст. 437), найманство (ст. 447) та багато інших кримінально-протиправних посягань. Варто зауважити, що серед зазначених посягань одні безумовно належать до кримінальних правопорушень проти державного суверенітету, інші – лише у певних випадках. В одних випадках такі діяння безпосередньо посягають на зазначений об'єкт кримінально-правової охорони, в інших – опосередковано (побічно). Державний суверенітет України у разі вчинення таких діянь може виступати основним чи додатковим об'єктом посягання. Зазначені кримінальні правопорушення об'єднані в єдину систему на підставі того, що спрямовані на заподіяння шкоди (обмеження, підрив (ослаблення) або втрату) такому безпосередньому об'єкту посягання як державний суверенітет України.

С. Є. Кучерина та Д. О. Олейніков, досліджуючи ознаки змісту антидержавного екстремізму, прояви якого, в першу чергу, обмежують або призводять до руйнування окремих складових державного суверенітету України та несуть загрозу переважно державності та національній безпеці України, наводять основні склади злочинів, які необхідно вважати проявами антидержавного екстремізму: ст. 109 «Дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади»; ст. 110 «Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України»; ст. 110–2 «Фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України»; ст. 112 «Посягання на життя державного чи громадського діяча»; ст. 260

«Створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань»; ст. 436 «Пропаганда війни»; ст. 443 «Посягання на життя представника іноземної держави» КК [5, с. 130].

О. М. Костенко розробив систему норм, що забезпечує кримінально-правову охорону державного суверенітету. Перша група норм «системи кримінально-правової охорони державного суверенітету» – це норми, які охороняють державну владу від узурпації; до другої групи належать норми, які охороняють державний суверенітет від діянь, що його ослаблюють; до третьої – норми, які протидіють зловживанню державною владою і притаманним їй суверенітетом. Окремо зазначений науковець-правознавець виділяє діяння, що ослаблюють державу (і властивий їй суверенітет) не безпосередньо, а опосередковано (тобто можуть бути використані для такого ослаблення як засоби), і які передбачені, зокрема, у статтях 199, 210, 211, 212, 233 та інших КК України [1, с. 234–237]. Аналізуючи підхід О. М. Костенка, слід зазначити, що державний суверенітет виступає також об'єктом інших кримінально-протиправних посягань, передбачених, зокрема, статтями 436, 436¹, 436², 437, 447 розділу XX «Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку» Особливої частини КК України.

В. Б. Дацюк кримінологічну структуру злочинності проти суверенітету та територіальної цілісності України пропонує розглядати в розрізі тих злочинів, які, виходячи з особливостей їх вчинення та конкретного спрямування (об'єкта, мотиву та мети), прямо чи опосередковано посягають на суверенітет та територіальну цілісність: 1) злочини проти основ національної безпеки України (статті 109–114¹ КК); 2) окремі злочини проти громадської безпеки (статті 258–258⁵, 259, 260 КК та ін.); 3) окремі злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку (статті 436, 437, 438 КК тощо) [6, с. 171].

Відтак, питання про систему кримінально-протиправних посягань на державний суверенітет вирішується в юридичній літературі суперечливо, що обумовлено урахуванням лише окремих аспектів державного суверенітету при розробці системи розглядуваних діянь, відсутністю чітких та єдиних критеріїв віднесення тих чи інших правопорушень до кримінально-протиправних посягань на державний суверенітет. Попри те, що відповідні кримінально-правові норми, які передбачають відповідальність за посягання на державний суверенітет, розміщені у різних

розділах Особливої частини КК України, їх доцільно розглядати у певній системній єдності. В основі побудови системи кримінальних правопорушень проти державного суверенітету знаходиться об'єкт посягання – державний суверенітет України, на який суспільно небезпечні діяння, передбачені КК України, можуть посягати безпосередньо або опосередковано (побічно). Ефективність кримінально-правової охорони державного суверенітету залежить від встановлення вичерпного кола суспільно небезпечних посягань на державний суверенітет України.

Будь-яке діяння, спрямоване на заподіяння шкоди конституційному ладу, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, національній, економічній чи інформаційній безпеці України, підриває в тій чи іншій мірі державний суверенітет України. Діяння, в якому власне державний суверенітет України, державний суверенітет України в інформаційній сфері, економічний суверенітет України, територіальна цілісність та недоторканність, обороноздатність, державна, національна, економічна чи інформаційна безпека України є основним чи додатковим об'єктом кримінально-протиправного посягання, визнається кримінальним правопорушенням проти державного суверенітету. Кримінальне правопорушення проти державного суверенітету – це суспільно небезпечне діяння, передбачене КК України, вчинене умисно суб'єктом кримінального правопорушення і спрямоване на обмеження, підрив (ослаблення) або втрату державного суверенітету України, у тому числі державного суверенітету в інформаційній, економічній та інших сферах [7].

Список використаних джерел:

1. Правове забезпечення державного суверенітету України: Монографія / Ю. С. Шемшученко, В. М. Шаповал та ін. ; за заг. ред. акад. НАН України Ю. С. Шемшученка. К.: Юридична думка, 2011. 300 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (із дод. і доповн.) / упоряд. і гол ред. В. Т. Бусел. К.; Ірпінь: Перун, 2005. 1728 с.
3. Носач А. В. Кримінологічне забезпечення захисту державного суверенітету і територіальної цілісності України: дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2022. 418 с.
4. Пікуля Т. О. Трансформація державного суверенітету України в умовах збройної агресії російської федерації. *Київський часопис права*. 2023. № 3. С. 27–32.

5. Кучерина С. Є., Олейніков Д. О. Протидія антидержавному екстремізму як інструменту обмеження державного суверенітету в сучасних умовах. *Інформація і право*. 2018. № 2. С. 124–133.
6. Конституційний та міжнародний правовий механізм передачі частини суверенних повноважень держави наднаціональним інститутам / А. В. Андрушко, О. О. Грін, В. Б. Дацюк, Г. Г. Динис, Т. О. Карабін, Ю. А. Крук, Я. В. Лазур, М. В. Менджул, Р. П. Натуркач, О. Я. Рогач, М. В. Савчин, П. А. Трачук; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. М. В. Савчина. Ужгород: ТОВ «РІК-У», 2016. 288 с.
7. Кубальський В. Н. Поняття і система кримінальних правопорушень проти державного суверенітету України. *Правова держава*. 2025. Вип. 36. С. 538–547.

Борисов Вячеслав Іванович,
д.ю.н., професор,
радник при дирекції
Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса
Національної академії правових наук України,
академік НАПрН України
ORCID: 0000-0003-0291-9347

ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПРЕДМЕТА ШПИГУНСТВА, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТАТТЯМИ 111 ТА 114 КК УКРАЇНИ*

Шпигунство є особливо тяжким суспільно небезпечним діянням, кримінальна відповідальність за яке передбачена ст.ст. 111 та 114 КК України. Згідно зі ст. 111 КК України це одна із самостійних форм державної зради [1, с. 35], зазначення якої в ч. 1 ст. 111 КК України обмежено терміном «шпигунство». За ст. 114 КК України шпигунство є видовим поняттям, яким законодавець найменував злочин. На думку В. Я. Тація, формами цього виду шпигунства є: «а) передача чи б) збирання з метою передачі іноземній державі, іноземній організації або їх представникам відомостей, що становлять державну таємницю» [1, с. 39]. Оскільки законодавець саме в ст. 114 КК України надав найбільш характерні для шпигунства ознаки, а саме: предмет злочину; форми вчинення діянь; адресати, на користь яких вчиняються шпигунські дії; суб'єкта вчинення таких дій, – то, природно, що теоретичний аналіз змісту ознак шпигунства, як і пропозиції щодо можливих законодавчих змін, ґрунтується на визначенні, що міститься в диспозиції ч. 1 ст. 114 КК України. Нині, в умовах воєнного стану, особливої актуальності набуло розуміння такої ознаки як «*предмет шпигунства*».

Відповідно до визначення, наданого в нормі ч. 1 ст. 114 КК України, предметом шпигунства є «відомості, що становлять державну таємницю».

---

* Примітка. Тези виконано в межах реалізації теми фундаментального дослідження «Теоретичні та правозастосовні проблеми кримінально-правового забезпечення основ національної безпеки та оборони України» (державний реєстраційний номер: 0124U005179; термін виконання: I квартал 2025 р. – IV квартал 2027 р.).

Державна таємниця складається із відомостей, що загальним чином перелічені в Законі України «Про державну таємницю» від 21 січня 1994 р. № 3855-ХІІ [2] та конкретизовані в підзаконних нормативно-правових актах Кабінету Міністрів України, міністерств, комітетів, інших відомств [3, с. 50]. Згідно зі ст. 1 зазначеного Закону державною таємницею визнається певний вид таємної інформації, що охоплює відомості у сфері оборони, економіки, науки і техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки та охорони правопорядку, розголошення яких може завдати шкоди національній безпеці України та які визнані у порядку, встановленому цим Законом, державною таємницею і підлягають охороні державою [2]. Ці відомості мають гриф секретності, яким визначається її ступінь. Єдиною формою їх ресстрації в Україні є Звід відомостей, що становлять державну таємницю, затверджений Наказом Центрального управління Служби безпеки України 23 грудня 2020 р. № 383 [4]. Спеціальним уповноваженим органом державної влади в сфері забезпечення охорони державної таємниці є Служба безпеки України [2].

Варто зауважити, що укладачі проєкту КК 2001 р. у варіанті, поданому до Верховної Ради України 1998 року, визначили предмет шпигунства (як, власне, і в попередніх варіантах цього проєкту) у значно ширшому контексті. Пропонувалося визнавати таким, окрім наведеного вище, *й інші відомості, передавання або збирання яких здійснювалося за завданням іноземної розвідки для використання їх на шкоду інтересам України* [5, с. 237]. Саме в такій редакції ст. 109 проєкту КК (станом на 1997 р.), як і проєкт загалом, було прийнято народними депутатами України в першому читанні 10 вересня 1998 р. [6, с. 365]. Однак, згодом члени Комітету з питань боротьби з організованою злочинністю і корупцією Верховної Ради України, готуючи проєкт КК до другого читання з рекомендацією ухвалити новий КК у цілому, вилучили із тексту норми ст. 114 КК України «Шпигунство» положення щодо «інших відомостей». Таке вилучення по-різному вплинуло на зміст заборон, визначених у диспозиціях ст. 111 та ст. 114 КК України. Так, згідно з ч. 1 ст. 111 КК України, чинною з 1 вересня 2001 року, передавання або збирання інших відомостей, що не становлять державну таємницю, у мирний час за завданням іноземної розвідки для використання на шкоду інтересам України, має розглядатися як надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти

України. Якщо такі дії вчиняються громадянином України в період збройного конфлікту або воєнного стану, вони повинні визнаватися переходом на бік ворога.

Водночас щодо змісту дій, зазначених у ст. 114 КК України, здійснене законодавцем вилучення «інших відомостей» виглядає, м'яко кажучи, недоречним. Деякі гіпотетично можливі варіанти вирішення такого «законодавчого упущення» [7, с. 31] не дають змоги повною мірою розв'язати проблему, пов'язану з правовою оцінкою дій іноземців та осіб без громадянства, які за завданням іноземної розвідки передають або збирають «інші відомості». Слід погодитися з І. В. Сервецьким та С. В. Лебідем, які зазначають, що певна службова інформація, вкрай важлива за змістом, залишилася «поза кримінально-правовим захистом» [8, с. 110]. Певним чином наслідки наведеного «законодавчого упущення» підтверджуються й матеріалами судової статистики щодо засудження шпигунів за ст. 114 КК України у період воєнного стану. Зокрема, з 2022 р. і дотепер, коли розвідка країни-агресора вкрай активізувалася, небезпечні наслідки шпигунства, у тому числі за рахунок використання «інших відомостей» з боку Російської Федерації, мають відчутний негативний прояв, що його практичного кожного дня констатують і держава, і громадяни України. Однак, за показниками Верховного Суду у 2022 р. за шпигунство не було засуджено жодної особи [9], у 2023 р. засуджено одну особу [10], а у 2024 р. – три [11].

Певну увагу шпигунству, у тому числі й предмету шпигунської діяльності, приділяє міжнародне право, зокрема європейське. Так, у ст. 29 Гаазької конвенції (IV) про закони і звичаї війни на суходолі зазначено: шпигуном може бути визнано лише особу, яка діючи таємно або під фальшивими приводами, збирає або намагається зібрати *інформацію* в зоні бойових дій однієї з воюючих сторін з наміром передати таку інформацію супротивній стороні [12]. У подальшому ці положення, з урахуванням досвіду Другої світової війни, були розвинуті у Женевських конвенціях від 12 вересня 1949 р. та Додатковому протоколі (I) до них, що був ратифікований Указом Президії Верховної Ради Української РСР від 18 серпня 1989 р. № 7960-XI [13]. Відповідно до змісту цих угод предметом шпигунства є не тільки відомості, що становлять державну таємницю. Це також «інші відомості», використання яких іншою державою та її організаціями може завдати шкоду, в нашому випадку – інтер-

есам України. Такий висновок впливає із тлумачення застосованого у наведених угодах поняття «інформація» (див. ст. 46 Додаткового протоколу (I) [13]), що за своїм змістом охоплює широку гаму різноманітних відомостей, які мають воєнне значення. На додаток варто нагадати положення ст. 9 Конституції України: «Чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства» [14].

Отже, наведені міркування дають підстави для висновку щодо необхідності повернення до редакції ст. 109 проєкту КК України, що була проголосована Верховною Радою України при розгляді проєкту у першому читанні, та внесення відповідних змін до ст. 114 КК України, пов'язаних із більш широким розумінням предмета шпигунства. Окрім відомостей, що становлять державну таємницю, предметом шпигунства також повинні бути відомості, збирання та передавання яких здійснюється за завданням іноземної розвідки та використання яких здатне спричинити шкоду інтересам України.

Список використаних джерел:

1. Кримінальне право України: Особлива частина: підручник / В. Я. Тацій, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.; за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 6-ге вид., перероб. і допов. Харків: Право. 768 с.
2. Про державну таємницю: Закон України від 21.01.1994 р. № 3855-ХІІ. *Верховна Рада України. Законодавство України*: оф. вебсайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12#Text> (дата звернення: 04.11.2025 р.).
3. Кримінально-правова охорона інформаційної безпеки в Україні: монографія / В. І. Борисов, О. О. Пашенко, Д. П. Євтєєва та ін.; за заг. ред. В. І. Борисова, О. О. Пашенка; НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса Нац. акад. прав. наук України. Харків: Право, 2024. 328 с. DOI: <https://doi.org/10/31359/9786178518899>.
4. Про затвердження Зводу відомостей, що становлять державну таємницю: Наказ від 23.12.2020 р. № 383. *Верховна Рада України. Законодавство України*: оф. вебсайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0052-21#Text> (дата звернення: 04.11.2025).
5. Матеріали проєкту Кримінального кодексу України 2001 р. Книга 3 (1995–1997 рр.) Архів НДІВПЗ. 338 с.

6. Борисов В. І. Вибрані твори. Кн.2 / В. І. Борисов; уклад.: М. В. Шепітько, О. О. Пащенко, Д. П. Євгєєва, Д. О. Куковинець; від. за вип. М. В. Шепітько. Харків: Право, 2023. 840 с.
7. Борисов В. І. Шпигунство: зміст конститутивних ознак та їх правова оцінка. *Злочинність в Україні: сучасний стан та погляд у майбутнє*: матеріали заоч. наук.-практ. круглого столу (6 трав. 2025 р.): електрон. наук. вид. / уклад. А. В. Калініна; НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України. Харків: Право, 2025. 194 с. DOI: <https://doi.org/10.31359/9786178617035>.
8. Сервецький І. В., Лебідь С. В. Шпигунство: поняття та склад злочину. *Вісник асоціації кримінального права України*. 2018. Т. 2. № 11. С. 103–115. DOI: 10.21564/2311–9640.2018.11.161197.
9. 2022 рік. Форма № 7 Звіт про склад засуджених. *Судова влада України*: оф. вебсайт. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvit_dsau_2022 (дата звернення: 04.11.2025).
10. 2023 рік. Форма № 7 Звіт про склад засуджених. *Судова влада України*: оф. вебсайт. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvit_dsau_2023 (дата звернення: 04.11.2025).
11. 2024 рік. Форма № 7 Звіт про склад засуджених. *Судова влада України*: оф. вебсайт. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvit_dsau_2024 (дата звернення: 04.11.2025).
12. IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі: Міжнародний документ від 18.10.1907 р. *Верховна Рада України. Законодавство України*: оф. вебсайт. URL: http://zakon5/rada/gov/ua/laws/show/995_222. (дата звернення: 04.11.2025).
13. Додатковий протокол до Женевської конвенції від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) від 8 червня 1977: Міжнародний документ від 08.06.1977 р. *Верховна Рада України. Законодавство України*: оф. вебсайт. URL: http://zakon5/rada/gov/ua/laws/show995_199. (дата звернення: 04.11.2025).
14. Конституція України: Закон від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Верховна Рада України. Законодавство України*: оф. вебсайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>. (дата звернення: 04.11.2025).

*Лапкін Андрій Васильович,
д. ю. н., професор,
доцент кафедри трудового права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
ORCID: 0000-0002-3240-6377*

ЩОДО РОЗУМІННЯ ПОНЯТТЯ «ПІДРИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ» ПРИ КВАЛІФІКАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ЗРАДИ

У ст. 111 КК України передбачено кримінальну відповідальність за державну зраду, тобто діяння, умисно вчинене громадянином України на шкоду суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України: перехід на бік ворога в період збройного конфлікту, шпигунство, надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України (ч. 1).

Стосовно поняття «надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України», то його визначення відсутнє у законодавстві, водночас воно зустрічається в науковій літературі та практиці Верховного Суду.

Так, у науковій літературі зазначене поняття визначається через поняття «підривна діяльність», яку розглядають як зафіксовані належним чином діяння окремих організацій, груп та осіб, зокрема публічних, з формування та створення резонансу в суспільстві, що мають на меті настання негативних наслідків, які прямо або опосередковано завдають шкоду національній безпеці України [1, с. 225].

Щодо правозастосовної практики, то у постановках Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду (далі – ККС ВС) від 06.12.2021 у справі № 756/4855/17 та від 04.10.2023 у справі № 759/9489/17 сформульована усталена позиція, згідно з якою в контексті положень ст. 111 КК України підривною діяльністю є дії іноземних держав, іноземних організацій або їх представників, спрямовані на підрив основ національної безпеки України та завдання істотної шкоди суверенітетові, територіальній цілісності, недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України [2; 3].

У постанові від 09 квітня 2024 року у справі № 639/1528/22 ККС ВС зазначив, що надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги у проведенні підривної діяльності проти України полягає у сприянні їх можливим чи дійсним зусиллям заподіяти шкоду національній безпеці України. Види підривної діяльності проти України можуть бути різноманітними [4]. У постанові від 12 листопада 2024 року у справі № 199/6828/22 ККС ВС уточнив, що різний вигляд може мати і допомога у проведенні такої діяльності. Вона може надаватися шляхом організації чи виконання конкретного злочину, схилення до державної зради інших осіб, усунення перешкод для вчинення певних діянь тощо [5].

При цьому, як зазначив ККС ВС у постанові від 22.08.2023 у справі № 759/4148/17, вчинення будь-яких діянь, передбачених ч. 1 ст. 111 КК України, заподіює шкоду національній безпеці України і розцінюються як підривна діяльність проти неї [6]. У постанові від 24.04.2024 у справі № 743/149/23 ККС ВС зазначив, що у цій формі державна зрада вважається закінченою з моменту, коли особа фактично почала надавати допомогу іноземній державі, іноземній організації чи їх представникам у проведенні підривної діяльності проти України [7].

Крім того, термін «підривна діяльність» вживається в Деклараціях Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй про недопустимість інтервенції та втручання у внутрішні справи держав від 09 грудня 1981 року № 36/103, про неприпустимість втручання у внутрішні справи держав, обмеження їх незалежності й суверенітету від 21 грудня 1965 року № 2131 (XX) та інших. Системний аналіз їх положень дозволяє дійти висновку, що під підривною діяльністю розуміються цілеспрямовані дії, які, не будучи прямим зовнішнім втручанням, порушують принцип невтручання держав у внутрішні та зовнішні справи інших держав, та спрямовані на зміну устрою іншої держави, обмеження їх незалежності й суверенітету тощо.

Таким чином, визначальною ознакою для характеристики певної діяльності як підривної згідно з положеннями міжнародно-правових актів та національною судовою практикою, є її спрямованість на підрив основ національної безпеки України та завдання їй істотної шкоди. При цьому йдеться не про будь-яку реальну чи потенційну шкоду для національної безпеки України, а лише про таку, що здатна підрвати самі її основи,

тобто обмежити незалежність і суверенітет України, порушити територіальну цілісність та недоторканність кордонів, послабити обороноздатність, привести до втрати населення, викликати фінансову кризу або значний бюджетний дефіцит, привести до внутрішнього або зовнішнього збройного конфлікту, погіршити міжнародні відносини, зіпсувати репутацію України на міжнародній арені, чи іншим чином послабити Україну як державу. Якщо ж така діяльність не має відповідної спрямованості, не заподіює і не може заподіяти істотну шкоду національній безпеці України чи підірвати її основи, то вона не вважається підривною. Відповідно, в останньому випадку допомога у проведенні такої діяльності не має ознак державної зради.

Водночас, характеристика відповідної шкоди суверенітетові, територіальній цілісності, недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України як істотної має оціночний характер та встановлюється в залежності від фактичних обставин кримінального провадження, а також з урахуванням соціально-політичної обстановки в країні та міжнародної ситуації на момент вчинення відповідних діянь тощо. Наприклад, в умовах воєнного стану держава є більш вразливою до зовнішніх та внутрішніх загроз, а тому одні й ті самі дії іноземної держави, іноземної організації можуть завдати їй національній безпеці більшої шкоди, ніж в мирний час.

Важливо наголосити на тому, що кримінально караною за ст. 111 КК України є не сама по собі підривна діяльність, а надання громадянinem іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні такої діяльності проти України. У науковій юридичній літературі висловлюється позиція, згідно з якою при цій формі державної зради не має значення, як діяла особа – за завданням іноземної держави чи з власної ініціативи [8, с. 12]. Також наголошується, що певні дії громадянина України, пов'язані з фактичним наданням допомоги у проведенні підривної діяльності проти України шляхом вчинення інших злочинів, можуть бути вчинені за його власною ініціативою з метою продемонструвати свою лояльність до іноземної держави, іноземної організації або їх представника і за допомогою цього встановити зв'язок з ними [9]. Відповідно до цього, у злочині за ст. 111 КК України особа вчиняє дії на виконання злочинного завдання іноземної держави, іноземної ор-

ганізації / їх представників або ж діє на їх користь із власної ініціативи з метою допомоги зазначеним суб'єктам.

Таким чином, у будь-якому випадку відповідна діяльність громадянина України є нерозривно пов'язаною із здійсненням підривної діяльності проти України іноземної держави, іноземної організації або їх представниками. Це, у свою чергу, передбачає встановлення реального чи потенційного зв'язку громадянина України з відповідною іноземною державою, іноземною організацією або їх представниками, а також взаємної обумовленості діяльності громадянина України та здійснюваної іноземною державою, іноземною організацією або їх представниками підривної діяльності проти України, у т.ч. механізму координації з боку останніх дій громадянина України. При цьому за відсутності чи недоведеності таких зв'язку та обумовленості, кваліфікація діянь громадянина України за ст. 111 КК України виключається.

Зважаючи на це, дотримання принципу правової визначеності вимагає від правозастосовця при кваліфікації діяння за ст. 111 КК України встановлювати: 1) в чому саме полягала підривна діяльність іноземної держави, іноземної організації проти України; 2) в чому саме полягала допомога громадянина України у проведенні підривної діяльності проти України; 3) яким чином громадянин України був пов'язаний із іноземною державою, іноземною організацією чи їх представниками при наданні їм допомоги у проведенні підривної діяльності проти України; 4) в чому саме виявляються чи могли виявлятися підриг основ національної безпеки України та завдання істотної шкоди суверенітетові, територіальній цілісності, недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України.

Таким чином, під наданням іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України в контексті ст. 111 КК України слід розуміти умисні дії громадянина України, вчинювані у зв'язку із іноземною державою, іноземною організацією чи їх представниками та спрямовані на реалізацію ними дій щодо підригу основ національної безпеки України та завдання істотної шкоди суверенітетові, територіальній цілісності, недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України.

Список використаних джерел:

1. Слюсарчук І., Варенья Н. Сутність підривної діяльності. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. №9. С. 221–226. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/9/38.pdf>
2. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 21.12.2022 у справі № 759/5737/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108225763> (дата звернення: 14.10.2025).
3. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 04.10.2023 у справі № 759/9489/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114086683> (дата звернення: 14.10.2025).
4. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 09.04.2024 у справі № 639/1528/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118297134> (дата звернення: 14.10.2025).
5. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 12.11.2024 у справі № 199/6828/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123015852> (дата звернення: 14.10.2025).
6. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 22.08.2023 у справі № 759/4148/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113065878> (дата звернення: 14.10.2025).
7. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 24.04.2024 у справі № 743/149/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118725214> (дата звернення: 14.10.2025).
8. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. Т. 2 : Особлива частина / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-ге вид., допов. Харків : Право, 2013. 1040 с.
9. Мельник М. І., Хавронюк М. І. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. 2010. 7-ме вид. Київ: Юридична думка, 2010. 1288 с.

*Євтєєва Дарина Петрівна,
к.ю.н., старший дослідник,
заступник директора з наукової роботи
Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса
Національної академії правових наук України
ORCID: 0000-0003-0593-1632*

ДО ПИТАННЯ РОЗМЕЖУВАННЯ ПОСАДОВОГО КОЛАБОРАЦІОНІЗМУ (частини 2, 5, 7 ст. 111¹ КК УКРАЇНИ) ТА ДЕРЖАВНОЇ ЗРАДИ (ст. 111 КК УКРАЇНИ)*

Стаття 111¹ «Колабораційна діяльність» з'явилася у Кримінальному кодексі (далі – КК) України в перші дні повномасштабної війни внаслідок прийняття Закону України від 03.03.2022 № 2108-IX [1]. У частинах 2, 5 та 7 цієї статті було закріплено відповідальність за низку проявів, у т.ч. й за так званий «посадовий колабораціонізм». Він виражається в добровільному працевлаштуванні у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у таких формах:

- зайнятті посад, не пов'язаних із виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій (ч. 2);
- зайнятті посад, пов'язаних із виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій (шляхом призначення на відповідні посади) (ч. 5);
- обранні до незаконних органів влади (ч. 5);
- зайнятті посад у незаконних судових або правоохоронних органах (ч. 7).

У свою чергу, ст. 111 КК України закріплює відповідальність за державну зраду – діяння, умисно вчинене громадянином України на шкоду суверенітету, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України.

---

* Примітка. Зазначена публікація підготовлена в межах виконання теми фундаментального дослідження «Теоретичні та правозастосовні проблеми кримінально-правового забезпечення основ національної безпеки та оборони України», яка розробляється в Науково-дослідному інституті вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України.

Злочин виражається в таких альтернативних формах: перехід на бік ворога в період збройного конфлікту, шпигунство, надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України.

Розмежування державної зради з посадовим колабораціонізмом наразі стало однією зі складних проблем, що виникає при застосуванні вказаних норм. Вироблення рішення зазначеної проблеми може бути корисним для судових та правоохоронних органів при здійсненні кримінально-правової оцінки дій осіб, які вчинили відповідні правопорушення.

Співставляючи зазначені норми, слід ураховувати низку важливих аспектів. Норма за ст. 111 КК сформульована дуже широко в частині таких діянь, як перехід на бік ворога в період збройного конфлікту, а також надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України. Ураховуючи широкий обсяг цих діянь та відсутність конкретизованості в їх описі, як їх різновиди фактично можна розглядати й прояви посадового колабораціонізму. Власне зайняття тієї чи іншої посади в незаконних органах можливо вважати проявом такої форми, як перехід на бік ворога, на що звертається увага в літературі [1, с. 331; 2, с. 55]. Водночас подальша робота на посаді може мати ознаки надання допомоги у здійсненні підривної діяльності проти України. Зазначене і дозволяє вважати норми ст. 111¹ спеціальними щодо норм ст. 111 КК.

До явних ознак, за якими можуть бути розмежовані посадовий колабораціонізм та державна зрада, слід віднести такі:

- *обсяг та характер діянь* (у ст. 111 КК – широкий та невизначений обсяг дій; за частинами 2, 5, 7 ст. 111¹ КК – конкретизований та вузький обсяг дій – зайняття певних посад у незаконних органах влади);
- *спрямованість* (у ст. 111 КК – на шкоду безпеці та інтересам України; за частинами 2, 5, 7 ст. 111¹ КК – така спрямованість не є обов’язковою);
- *місце вчинення діяння* (у ст. 111 КК – будь-яка територія; за частинами 2, 5, 7 ст. 111¹ КК – тимчасово окупована територія);
- *вигодонабувач* (у ст. 111 КК – будь-яка держава; за частинами 2, 5, 7 ст. 111¹ КК – держава-агресор).

Важливим чинником, який необхідно враховувати при проведенні співвідношення, є й розміри санкцій за досліджувані правопорушення

та ступінь їх тяжкості, виходячи з класифікації кримінальних правопорушень за ст. 12 КК України. Як вбачається із санкцій, посадовий колабораціонізм за ч. 2 та ч. 5 ст. 111¹ КК виступає привілейованими складами щодо державної зради (за ч. 2 різниця в санкціях є суттєвою, а за ч. 5 незначною – в одну позицію ступеня тяжкості). Також привертає увагу співвідношення колабораціонізму в судових та правоохоронних органах (за ч. 7 ст. 111¹ КК) та державної зради: при однаковому розмірі покарання у виді позбавлення волі та додатковому факультативному покаранні у виді конфіскації майна через наявність у ч. 7 ст. 111¹ КК обов'язкового додаткового покарання санкція за цей вид колабораціонізму є більш суворою за державну зраду (за основним складом).

З'ясувавши співвідношення між розглядуваними нормами, перейдемо до формулювання правил кваліфікації. Стосовно кваліфікації в ситуації конкуренції загальних та спеціальних норм у вітчизняній судовій практиці панує усталене рішення, що передбачає пріоритет спеціальної норми перед загальною (абз. 3 п. 12 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами кримінального законодавства про повторність, сукупність і рецидив злочинів та їх правові наслідки» від 04.06.2010 № 7). Керуючись зазначеним правилом, можливо зробити висновок, що *кваліфікацію дій особи, які виразилися в зайнятті посади у створених на тимчасово окупованій території незаконних органах влади, та діяльності на цій посаді, слід здійснювати лише за відповідними частинами ст. 111¹ КК як за спеціальними нормами*. Водночас необхідно зауважити, що кримінально-правова оцінка при цьому стосується саме діяльності особи в межах виконання нею своїх трудових обов'язків, передбачених для її посади. Таке правило кваліфікації слід поширювати зокрема й на випадки, коли суб'єктом виступає особа, яка до окупації перебувала на державній службі в органах державної влади України, а під час окупації зайняла посаду в незаконних органах влади та виконувала функції в межах трудових обов'язків за цією посадою. Слід відмітити, що стосовно останнього кейсу можна зустріти хибний підхід до кваліфікації дій таких осіб лише за ст. 111 КК як державна зрада [3; 4; 5].

Разом із тим на практиці можуть мати місце та спостерігаються й випадки, за яких вбачається допустимою кваліфікація за сукупністю розглядуваних кримінальних правопорушень. Наприклад, якщо особа, пра-

цюючи в створених на тимчасово окупованій території незаконних органах влади, здійснює певну діяльність, що підпадає під ознаки державної зради й виходить за межі передбачених для її посади трудових обов'язків, то зазначені дії можуть бути кваліфіковані за сукупністю відповідної частини ст. 111¹ КК як посадовий колабораціонізм та ст. 111 КК як державна зрада (за відсутності ознак інших спеціальних щодо останньої норм). Варто відзначити, що таке рішення окресленої проблеми підтримується зокрема М. А. Рубашенком та О. В. Зайцевим [6, с. 426, 427]. Як інший приклад можливо навести таку ситуацію: якщо особа в умовах окупації спочатку вчинила дії, що підпадають під ознаки державної зради, а вже після їх вчинення зайняла певну посаду в незаконних органах влади, то такі дії також можуть бути кваліфіковані за сукупністю розглядуваних норм.

Із зазначеного випливають такі висновки.

1. Кваліфікація дій особи, що виразилися лише у виконанні нею трудових функцій за посадою, яку вона займає в незаконному органі влади на окупованій території, має відбуватися лише за відповідною частиною (2, 5 або 7) ст. 111¹ КК України. Як посадовий колабораціонізм за відповідною частиною ст. 111¹ КК України слід кваліфікувати також і дії особи, яка до окупації перебувала на державній службі в органах державної влади України, а під час окупації зайняла посаду в незаконних органах влади та виконувала функції в межах трудових обов'язків за цією посадою.

2. За сукупністю кримінальних правопорушень за частинами 2, 5 або 7 ст. 111¹ КК України та ст. 111 КК України кваліфікація є можливою у випадках:

а) якщо особа, обіймаючи посаду в незаконних органах влади на окупованій території, вчинила дії, що підпадають під ознаки державної зради та виходять за межі передбачених для її посади трудових обов'язків;

б) якщо особа в умовах окупації спочатку вчинила дії, що підпадають під ознаки державної зради, а вже після їх вчинення зайняла певну посаду в незаконних органах влади.

Список використаних джерел:

1. Письменський Є. О. Кримінально-правові проблеми протидії колабораційній діяльності: монографія. Київ: Алерта, 2024. 438 с.

2. Загиней-Заболотенко З. До проблеми кваліфікації окремих проявів колабораційної діяльності. *Проблеми протидії колабораційній діяльності в умовах збройної та інформаційної агресії рф проти України* : зб. матер. наук. – практ. сем. (м. Київ, 4 квіт. 2024 р.) / упоряд.: Ю. О. Найдьон, В. Г. Пилипчук, М. О. Теплюк, Т. О. Давидова, В. С. Зубенко. Київ: НА СБУ, ДНУ ІБП НАПрН України, 2024. С. 55.
3. Вирок Малиновського районного суду м. Одеси від 11.12.2023 р. у справі № 521/8492/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115740967> (дата звернення: 24.09.2025).
4. Вирок Малиновського районного суду м. Одеси від 13.12.2024 р. у справі № 521/9506/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123740141> (дата звернення: 24.09.2025).
5. Вирок Малиновського районного суду м. Одеси від 24.12.2024 р. у справі № 521/9488/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124016391> (дата звернення: 24.09.2025).
6. Колабораціонізм на тимчасово окупованих територіях: проблеми право-вої оцінки, гарантування прав і свобод людини та реінтеграції територій : монографія / М. А. Рубашенко, І. В. Яковюк, Н. В. Шульженко, О. В. Зайцев, С. О. Харитонов ; за наук. ред. М. А. Рубашенка ; Нац. фонд дослідж. України ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2024. 576 с. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/20314>.

Борисов Вячеслав Іванович,
д.ю.н., професор,
радник при дирекції
Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса
Національної академії правових наук України,
академік НАПрН України
ORCID: 0000-0003-0291-9347

Шепітько Михайло Валерійович,
д.ю.н., професор,
провідний науковий співробітник відділу
дослідження проблем кримінального права
Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса
Національної академії правових наук України,
член-кореспондент НАПрН України
ORCID: 0000-0002-7164-8037

ПРОБЛЕМИ ПРОТИДІЇ КІБЕРДИВЕРСІЯМ В УКРАЇНІ ЗАСОБАМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА*

Російська агресія проти України охоплює масштабні військові операції, а також інші види небезпечного для українського суспільства впливу, включно з економічним тиском, розгорнутою дезінформацією, наявними кіберзагрозами. Вирішення ворогом військових завдань із використанням можливостей інформаційно-комунікаційних технологій та нетрадиційних методів фізичного та психологічного насильства набуло масштабів гібридної війни, яка загалом спрямована на руйнацію України, а окремо – на досягнення проміжних цілей. Це насамперед захоплення територій, зменшення економічного потенціалу, втрата людського ресурсу, створення у населення обстановки страху, зміна національної ідеології.

---

* Примітка. Тези виконано в межах реалізації теми фундаментального дослідження «Теоретичні та правозастосовні проблеми кримінально-правового забезпечення основ національної безпеки та оборони України» (державний реєстраційний номер: 0124U005179; термін виконання: I квартал 2025 р. – IV квартал 2027 р.).

Очевидним проявом гібридної війни, що має значний руйнівний ефект, є кібердиверсії, які здійснюються через багатоманітні кібератаки на різні сфери соціального буття – від індивідуальних до корпоративних, державних та міжнародних. Такі посягання можуть також мати різні результати: починаючи від змін соціального настрою і закінчуючи фізичними наслідками, що пов'язані із зупиненням, пошкодженням або знищенням, зокрема, транспортного сполучення, зв'язку, банківських платіжних систем, підприємств енергетики. Такі об'єкти за сучасною термінологією прийнято йменувати *об'єктами критичної інфраструктури*, які є «важливими для економіки, національної безпеки та оборони, порушення функціонування яких може завдати шкоди життєво важливим національним інтересам»¹.

У Стратегії кібербезпеки України, затвердженій Указом Президента України від 26 серпня 2021 року № 447/2021 [2], визначено, що загрозами кібербезпеці України є:

- 1) гібридна агресія Російської Федерації проти України у кіберпросторі;
- 2) кіберзлочинність, що завдає шкоди інформаційним ресурсам, суспільним процесам, особисто громадянам, знижує довіру суспільства до інформаційних технологій та призводить до значних матеріальних втрат;
- 3) організовані та спонсоровані урядами інших держав *кібератаки*, що пов'язані з викраденням у політичних, економічних або військових цілях чутливої інформації (кібершпигунство) та здійсненням розвідувально-підривної діяльності;
- 4) використання терористичними організаціями кіберпростору для вчинення актів кібертероризму, фінансової та іншої підтримки терористичної діяльності.

У законодавстві України сформовано окремі норми, які здатні реагувати на кібератаки (у широкому розумінні цього поняття) засобами кримінального права [3, с. 115–122; 4, с. 88–92]. Такі діяння певним чином охоплюються нормами розділу XVI Особливої частини КК України «Кримінальні правопорушення у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж

---

¹ Див.: п. 13 ст. 1 Закону України «Про критичну інфраструктуру» від 16 листопада 2021 р. № 1882-IX [1]

електровз'язку» (ст. 361–363¹), але далеко не в повному вимірі їхньої суспільної небезпечності.

Масовані російські кібератаки, які здійснювалися проти України починаючи з 2014 р. до сьогодні, суттєво вплинули на життєдіяльність населення та здатність держави здійснювати належну оборону України від російської агресії. Приміром, до таких кібератак можна віднести:

1) кібератака на енергетичні компанії, що вивело енергосистеми з ладу на певний час (23 грудня 2015 р.) [5];

2) кібератака NotPetya, яка порушила роботу державних та приватних установ, фінансового й енергетичного секторів економіки, включаючи аеропорти, метрополітен, поліцію, банки, мобільних операторів, медичних компаній тощо (27 червня 2017 р.) [6];

3) DDoS-атака на державні сайти банків, сайтів уряду та Міністерства оборони України, що призвело до створення обстановки паніки напередодні початку широкомасштабного вторгнення (15 лютого 2022 р.) [7];

4) кібератака на «Київстар», що призвела до знищення майже половини інфраструктури мобільного оператора та відсутності стільникового зв'язку у 24 млн населення України (12 грудня 2023 р.) [8];

5) кібератака на державні реєстри та сайт Міністерства юстиції України, що призвело до порушення архітектури 25 реєстрів, їх внутрішні зв'язки, через що було унеможливлено на значний час доступ до банківських послуг, реєстрацію нерухомого майна, народження, шлюбу, смерті, зміни прізвища, реєстрацію юридичних осіб, тощо (19 грудня 2024 р.) [9];

6) таргетована кібератака на Укрзалізницю, що призвела до збоїв у роботі онлайн сервісів, включаючи продаж квитків та надання послуг вантажовідправникам (23 березня 2025 р.) [10].

Загалом названі кібератаки не досягли цілей повного знищення *об'єктів критичної інфраструктури*¹, однак суттєво вплинули на життєдіяльність держави. Очевидно, що російські кібератаки мали на меті не тільки ускладнити функціонування державних і приватних соціальних процесів в Україні, але й ослабити Україну загалом, і тим самим полегшити її руйнацію, а також у більш практичному плані знищити або пошкодити підприємства, установи та організації, які мають *критично*

---

¹ Про зміст цього поняття див. Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» від 05 жовтня 2017 р. №2163-VIII [11].

важливе народногосподарське чи оборонне значення¹. Наведені кібератаки за безпекою та спрямованістю здійснення суміжні з диверсійними діями, визначеними в ст. 113 КК України, а тому в певних вітчизняних та іноземних джерелах характеризуються як *кібердиверсійні*.

Зрозуміло, що законодавець при визначенні загальноновизначених диверсійних дій (починаючи з 2001 р.), не передбачав можливості вчинення такого роду кібератак на об'єкти інфраструктури із наслідками вкрай небезпечними для основ економіки та обороноздатності України. Власне поширеність кібератак в умовах воєнного стану, ураження критично важливих підприємств, установ та організацій (або потенційна можливість такого ураження), відчутність за тяжкістю наслідків та інші криминоутворюючі обставини дозволяє виокремити з-поміж інших діянь, які посягають на кіберпростір – *кібердиверсію* («cyber sabotage») як особливий вид диверсії та специфічний «комп'ютерний» або особливо тяжкий кіберзлочин, спрямований проти основ національної безпеки.

О. Р. Пелешак, при визначенні кібердиверсії, наполягає, що «у випадку вчинення кібердиверсії з метою знищення інформації або цілеспрямованого атакування певних вузлів управління зазначений механізм характеризується використанням однієї комп'ютерної інформації (знаряддя – вірус) для здійснення впливу на іншу комп'ютерну інформацію (предмет – критична інформаційна структура)». Також, що важливо підкреслити, він уточнює, що цей злочин відноситься до «геополітичних» та може призвести до людських жертв [13, с. 31, 32].

О. В. Шамсутдінов та Д. С. Мельник під час аналізу диверсії, на підставі порівняння з кримінальним законодавством інших держав, прийшли до висновку щодо необхідності створення в межах розділу I Особливої частини КК України окремої статті 113¹ «Саботаж» [14, с. 182]. На нашу думку, з цією позицією можна погодитися лише частково. По-перше, «саботаж» є певним іноземним відповідником такого злочину як диверсія, що в перекладі на англійську або французьку мови має таку назву. По-друге, воно за своїм змістом включає посягання на «системи авто-

---

¹ Про визначення таких об'єктів див.: «Критерії та порядок, за якими здійснюється визначення підприємств, установ та організацій, які є критично важливими для функціонування економіки та забезпечення життєдіяльності населення в особливий період, а також критично важливими для забезпечення потреб Збройних Сил, інших військових формувань в особливий період», затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 27 січня 2023 р. № 76 [12].

матизованої обробки інформації або внесення неполадок в їх роботу, якщо це діяння здатне завдати шкоди основоположним інтересам нації» («Саботаж» / «Sabotage», ст. 411–9 КК Франції [15, с. 84]). По-третє, наявність запозичених синонімічних конструкцій, нетрадиційних для КК України, здатне захарастити національне кримінальне законодавство термінами, неоднозначними за загальним сприйняттям. Так, відповідно до словників української мови *саботаж* – це: «1. Навмисний зрив роботи, який виявляється у прямій відмові від неї або у недбалому, несумісному її виконанні. 2. Прихована протидія здійсненню чого-небудь.» [16, с. 228].

За ст. 303b Карного кодексу Німеччини встановлюється кримінальна відповідальність за «комп'ютерний саботаж» / «computer sabotage» (або «комп'ютерну диверсію»), що включає в себе «втручання в операції з обробки даних, які мають істотне значення для іншого у вигляді вчинення злочину відповідно до ст. 303a (1) («Маніпуляція даними»), введення або передачі даних (ст. 202a (2)) з наміром негативно вплинути на іншого, або знищення, пошкодження, видалення або зміна системи обробки даних або носія даних». За умови, що під загрозу ставиться постачання населенню життєво важливих товарів або послуг або *відбувається посягання на безпеку Німеччини*, такі справи відносяться до серйозних (п. 3 ч. 4 ст. 303b) [17].

Приклади встановлення кримінальної відповідальності за «кібердиверсію» («кіберсаботаж») у розумінні західноєвропейської законодавчої практики вже зустрічаються в кримінальних кодексах пострадянських держав. Так, серед посягань проти кібербезпеки (глава 40) в КК Киргизької Республіки передбачено злочин «Кибер-саботаж», який визначено як «умисні зміна, знищення, блокування, приведення у непридатний для використання стан інформації, що зберігається на електронному носії, який міститься в інформаційній системі або передається через телекомунікаційні мережі або програми без права перешкоджати роботі комп'ютерних систем, з наміром перешкодити функціонуванню програмних продуктів або телекомунікаційних систем, а також відключення програмних продуктів, обладнання» (ст. 321) [18, с. 154]. Однак наведене визначення кіберсаботажу не засвідчує спрямованості зазначених у ньому діянь на основи конституційного устрою і безпеки держави (глава 41 цього кодексу).

Наведене засвідчує, що *кібердиверсія є явищем*, яке в умовах війни набуло ознак підвищеної суспільної небезпечності для людини, суспільства і держави за ознакою спрямованості проти основ національної безпеки, а саме таких її сфер як обороноздатність, державна, економічна та інформаційна безпека. Це явище набуло достатньої та необхідної соціальної обумовленості для визнання його на законодавчому рівні кримінальним правопорушенням, а саме особливо тяжким злочином. Стаття за номером 113¹ КК України та назвою «Кібердиверсія» повинна відображати такі найбільш характерні ознаки суспільно небезпечного явища як вчинення кібератак з метою ослаблення держави, об'єкти нападу – підприємства, установи, організації, які мають критично важливе значення для економіки, забезпечення життєдіяльності населення і обороноздатності України, спрямованість атак – знищення або сутнісне пошкодження інфраструктури зазначених об'єктів. Спричинення істотної шкоди інтересам фізичних та юридичних осіб, інтересам суспільства та держави (матеріальної і/або фізичної) повинно бути виокремлено в цій статті в обставину, що обтяжує кримінальну відповідальність.

Список використаних джерел:

1. Про критичну інфраструктуру: Закон України від 16.11.2021 р. № 1882-IX. *Верховна Рада України*: вебсайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1882-20#Text> (дата звернення: 14.10.2025).
2. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року «Про Стратегію кібербезпеки України»: Указ Президента України від 26.08.2021 р. № 447/2021. *Верховна Рада України*: вебсайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/447/2021#Text> (дата звернення: 14.10.2025).
3. Кулешов М. В. Сутність та зміст розслідування кіберінцидентів та кібератак підрозділами СБ України. *Інформація і право*. 2019. № 2 (29). С.115–122.
4. Дришлюк І. А. Невидима зброя з реальними наслідками: правова кваліфікація кібератак у контексті російсько-української війни. *Правовий вимір конституційної та кримінальної юрисдикції в Україні та світі*: зб. тез Всеукр. щорічн. наук.-практ. дист. конф. «Восьмі юридичні читання» (Одеса, 18 квітня 2024). Одеса, 2024. С. 88–92.
5. Чи була кібератака на обленерго? 06.01.2016. *DDC News Україна*: вебсайт. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/society/2016/01/160106_cyber_attacks_electricity_ukraine_vc (дата звернення: 14.10.2025).

6. США також звинуватили у вірусі NotPetya Росію. 16.02.2018. *BBC News Україна*: вебсайт. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-43082212>. amp (дата звернення: 14.10.2025).
7. Нова кібератака на банки була «найбільшою в історії України» й досі триває. 16.02.2022. *BBC News Україна*: вебсайт. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-60401775>. amp (дата звернення: 14.10.2025).
8. Коваль О. Якою була атака хакерів на «Київстар» та як відновлювалась компанія. 19.03.2024. *DOU*: вебсайт. URL: <https://dou.ua/lenta/news/kyivstar-cyber-attack-restoration/> (дата звернення: 14.10.2025).
9. Серов І. Кібератака на державні реєстри України: які дані постраждали і що загрожує мільйонам громадян. 20.12.2024. *ТСН*: вебсайт. URL: <https://tsn.ua/amp/exclusive/kiberataka-na-derzhavni-reyestri-ukrayini-yaki-dani-postrazhdali-i-scho-zagrozhuye-milyonam-gromadyan-2728092.html> (дата звернення: 14.10.2025).
10. Кібератака на Укрзалізницю: у Держспецзв'язку кажуть, що були використані тактики спецслужб РФ. 01.04.2025. *Укрінформ*: вебсайт. URL: <https://www.ukrinform.ua/amp/rubric-society/3977123-kiberataka-na-ukrзалізницю-u-derzspeczvazku-kazut-so-buli-vikoristani-taktiki-specsluzb-rf.html> (дата звернення: 14.10.2025).
11. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України: Закон України від 05.10.2017 р. №2163-VIII. *Верховна Рада України*: вебсайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text> (дата звернення: 14.10.2025).
12. Деякі питання реалізації положень Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» щодо бронювання військовозобов'язаних на період мобілізації та на воєнний час: Постанова Кабінету Міністрів України від 27.01.2023 р. №76. *Верховна Рада України*: вебсайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/76-2023-%D0%BF#n111> (дата звернення: 14.10.2025).
13. Пелешак О. Р. Деякі аспекти кримінально-правової характеристики кібердиверсії. *Соціально-правові студії*. 2020. Вип. 3 (9). С. 26–33.
14. Шамсутдінов О. В., Мельник Д. С. Кримінально-правова охорона критичної інфраструктури від підривних посягань. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2022. №3 (98). С. 170–183.
15. French Penal Code (Code Pénale) on 12 October 2005. 132 p. *Equal Rights Trust* : website. URL: https://www.equalrightstrust.org/ertdocumentbank/french_penal_code_33.pdf.
16. Новий тлумачний словник української мови у трьох томах. 2001. Том 3. Київ: Видавництво «Аконіт». 864 с.

17. German Criminal Code (Strafgesetzbuch – StGB) on 13 November 1998. *Federal Ministry of Justice and Consumer Protection*: of. website. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stgb/englisch_stgb.html.
18. Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза кодекси: Мыйзамы 2021-жылдын 28-октябры № 127. *UNHCR*: of. website. URL: <https://www.refworld.org/legal/legislation/natlegbod/2021/ru/150130#>.

Пащенко Олександр Олександрович,
д.ю.н., доцент,
завідувач відділу дослідження проблем кримінального права
Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса
Національної академії правових наук України
ORCID ID: 0000-0001-9640-0137

ЩОДО СИСТЕМНО-ПРАВОВОЇ НЕСУПЕРЕЧЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ЗАБОРОНИ, ПЕРЕДБАЧЕНОЇ СТ. 114¹ КК УКРАЇНИ

Системно-правова несуперечливість традиційно розглядається в кримінально-правовій доктрині як одна із обставин соціальної обумовленості кримінально-правової заборони (хоча слід зауважити, що значна кількість дослідників в цьому аспекті використовує зворот «нормативні фактори криміналізації»). Різниця у вживаних термінах є, але вона не видається аж занадто великою: для системно-правової несуперечливості достатнім є встановлення саме *несуперечливості* (відсутності протиріччя) кримінально-правової заборони сукупності наявних приписів, що входять до всієї системи вітчизняного права, тоді як для нормативних факторів (чинників) криміналізації – цього замало. Тут сукупність положень певних нормативних актів має «покликати до життя» нову кримінально-правову заборону, зумовлювати її необхідність, виступати як рушійна сила процесу криміналізації. З нашої точки зору, перше поняття варто використовувати для характеристики соціальної обумовленості *кримінально-правових норм* (закону або законів про кримінальну відповідальність), друге – для з'ясування необхідності криміналізації нових суспільно небезпечних *діянь*.

Системно-правова несуперечливість поділяється на внутрішньо-правову (або кримінально-правову) та зовнішньо-правову. Перша означає несуперечливість досліджуваної кримінально-правової заборони (норми) положенням інших кримінально-правових приписів (іншим нормам КК України), друга – усій системі норм, що знаходяться за межами КК, тобто правовим нормам, що належать до інших галузей законодавства (тобто – не кримінального). Зважаючи на акцесорну природу криміналь-

ного права, головним призначенням якого є охорона суспільних відносин, що впорядковуються положенням інших галузей, перевагу слід віддати зовнішньо-правовій несуперечливості кримінально-правової заборони. Вона характеризує *потребу* в кримінально-правовій охороні певних суспільних відносин, що регулюються іншими галузями права. За відсутності цієї потреби така якість кримінально-правової заборони як її несуперечливість зникає, що означає порушення (недотримання) відповідної обставини соціальної обумовленості. Тобто кримінально-правова заборона, так само як і норма, в якій вона міститься, – стає непотрібною повністю або частково. Водночас неузгодження певної кримінально-правової заборони з іншими нормами КК не тягне таких кардинальних наслідків. Частіше за все воно виражається в дублюванні положень різних кримінально-правових норм, під дію яких потрапляє те чи інше діяння відповідного суб'єкта. Такі недоліки, на відміну від першої ситуації, може усунути правозастосовна практика, перш за все за допомогою роз'яснень вищих судових інстанцій щодо того, яка із статей КК у відповідних випадках підлягає застосуванню. В першому ж випадку – норма не підлягає застосуванню взагалі, адже зникає така ознака кримінального правопорушення (і правопорушення взагалі) як протиправність. Діяння не оголошені протиправними в регуляторних галузях законодавства не можуть мати наслідком юридичну відповідальність взагалі та кримінальну відповідальність зокрема.

Зважаючи на викладене, аналіз системно-правової несуперечливості варто розпочинати із несуперечливості *зовнішньої*.

Стаття 114¹ КК встановлює кримінальну відповідальність за перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань. Тож для вирішення поставленого завдання слід проаналізувати відповідність її положень системі нормативно-правових приписів, що діють у відповідній сфері.

По-перше, в системі відповідних актів, слід звернути увагу на Закон України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 р., який визначає, що Збройні Сили України є військовим формуванням, на яке відповідно до Конституції України покладаються оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності (ч. 1 ст. 16) [1]. Це положення ще раніше було сформульовано в Законі Укра-

їни «Про Збройні Сили України» від 6 грудня 1991 р. [2]. Відповідно, цей закон є другим нормативно-правовим актом, що має стосунок до розглядуваної заборони. Незважаючи на те, що другий із наведених законів було прийнято раніше, ніж перший, ми розпочали аналіз саме із закону «Про національну безпеку України», оскільки він має більш універсальний характер порівняно з другим. Своєю чергою, ст. 114¹ КК слугує юридичною гарантією виконання ЗСУ функцій, наведених у двох згаданих законах.

Третім таким актом є Закон України «Про оборону України» від 6 грудня 1991 р., ст. 12 якого регулює вже діяльність не ЗСУ (як було показано в попередньому випадку), а інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, та правоохоронних органів. Там, зокрема, зазначено: «Участь в обороні держави разом із Збройними Силами України беруть у межах своїх повноважень інші військові формування, утворені відповідно до законів України, Державна спеціальна служба транспорту, Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України, а також відповідні правоохоронні органи» (ч. 1); такі формування «здійснюють разом із Збройними Силами України підготовку та забезпечують готовність до спільних дій з метою оборони, беруть участь у створенні єдиної системи управління та всебічного забезпечення на особливий період» (абз. 4 ч. 3); «сприяють Збройними Силами України у виконанні ними завдань, здійснюють їх пріоритетне забезпечення та інші повноваження у сфері оборони України згідно із законодавством» (абз. 11 ч. 3) [3]. Для недопущення перешкоджання зазначеній суспільно корисній діяльності й була створена кримінально-правова заборона, передбачена ст. 114¹ КК. Тобто слід констатувати наявність цілкомитої узгодженості цієї заборони положенням наведеного нормативного акту.

Четвертим актом, що заслуговує на увагу під час висвітлення поставленого питання є Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 р. У ст. 4 цього закону зазначається, що на територіях, на яких введено воєнний стан, для забезпечення дії Конституції та законів України, забезпечення разом із військовим командуванням запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, *оборони*, цивільного захисту, громадської безпеки і порядку, захисту критичної інфраструктури, охорони прав, свобод і законних інтересів

громадян можуть утворюватися тимчасові державні органи – *військові адміністрації* [4]. Як бачимо, тут йдеться про таких суб'єктів, як військові адміністрації, однією із функцій яких є здійснення заходів щодо оборони. В ч. 2 ст. 8 цього ж закону зазначено: «у місцевостях, де ведуться бойові дії, запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану покладається безпосередньо на військове командування та військові адміністрації (у разі їх утворення)» [4]. Зазначене положення деталізує правомоччя військових адміністрацій та військового командування щодо місцевостей, у яких ведуться бойові дії. За перешкоджання виконання зазначених обов'язків і настає кримінальна відповідальність, передбачена ст. 114¹ КК.

П'ятим відповідним актом є Закон України «Про Службу безпеки України» від 25 березня 1992 р., ст. 20 якого встановлює, що на співробітників-військовослужбовців Служби безпеки України (так само як і на військовослужбовців строкової служби) поширюється порядок проходження військової служби у Збройних Силах України, визначений законодавством [5], тобто вони виконують ті самі функції, що і військовослужбовці ЗСУ, у тому числі й щодо оборони України.

Шостим – є Закон України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» від 21 жовтня 1993 р., в абз. 2 ч. 2 якого зазначено, що громадяни «зобов'язані надавати в установленому порядку під час мобілізації будівлі, споруди, транспортні засоби та інше майно, власниками яких вони є, Збройним Силам України, іншим військовим формуванням, силам цивільного захисту з наступним відшкодуванням державою їх вартості в порядку, встановленому законом» [6]. Особливості (передусім, порядок і суб'єкти) примусового відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного стану містяться в ст. 4 Закону України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» від 17 травня 2012 р. [7], що є останнім, сьомим нормативним актом у досліджуваній сфері. Тому у разі, коли певні особи будуть перешкоджати зазначеним у цих двох законах суб'єктам виконувати їх функції, – дії таких осіб мають підпадати під ст. 114¹ КК.

Викладене свідчить про стан повної несуперечливості ст. 114¹ КК із положеннями нормативних актів інших галузей законодавства (тобто

зовнішньо-правової несуперечливості). Питання щодо внутрішньо-правової несуперечливості відповідної кримінально-правової заборони потребує окремого дослідження.

Список використаних джерел:

1. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII. *Верховна Рада України*: оф. вебсайт. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19> (дата звернення 06.10.2025).
2. Про Збройні Сили України: Закон України від 6 грудня 1991 р. № 1934-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 9 ст. 108.
3. Про оборону України: Закон України від 6 грудня 1991 № 1932-XII. *Верховна Рада України*: оф. вебсайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> (дата звернення 06.10.2025).
4. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII. *Верховна Рада України*: оф. вебсайт. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/389-19> (дата звернення 06.10.2025).
5. Про Службу безпеки України: Закон України від 25 березня 1992 р. № 2229-XII. *Верховна Рада України*: оф. вебсайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text> (дата звернення 06.10.2025).
6. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21 жовтня 1993 р. № 3543-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 44. ст. 416.
7. Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану: Закон України від 17 трав. 2012 № 4765-VI. *Верховна Рада України*: оф. вебсайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4765-17#Text> (дата звернення 06.10.2025).

Федосєєв Володимир Васильович,
к.ю.н., старший науковий співробітник
відділу дослідження проблем кримінального права
Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса
Національної академії правових наук України
ORCID ID: 0009-0001-6131-8499

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ВСТАНОВЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ САНКЦІЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА (ЗА ПРОЄКТОМ СТАТТІ 114–З КК УКРАЇНИ)

Проєктом Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України і Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про санкції» щодо встановлення відповідальності за порушення спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)» (реєстр. № 12406 від 14.01.2025 [1]) в першому читанні пропонувалося доповнити Кримінальний кодекс України новою статтею 114–З та встановити в її частині 1 кримінальну відповідальність за «порушення спеціального економічного чи іншого обмежувального заходу (санкції) та/або умисний обхід санкції».

З наведеного формулювання випливає, що склад порушення спеціального економічного чи іншого обмежувального заходу (санкції) пропонується сконструювати за типом формального складу кримінального правопорушення, для якого суспільно небезпечні наслідки перебувають за межами його складу, а отже, визначення форми вини передбачає встановлення психічного ставлення особи лише до діяння, яке, з позиції панівної у доктрині кримінального права точки зору, виключає у таких випадках можливість необережної форми вини [2, с. 163].

Викликає неоднозначне сприйняття й вживаний у проєктованій кримінально-правовій нормі понятійний апарат (а саме, термін «порушення»), що, з одного боку, породжує правову невизначеність через надмірно широкий зміст та обсяг цього поняття, а, з другого боку, враховуючи відсутність вказівки на умисний характер діяння, цілком припускає мож-

ливість порушення тих чи інших правил з необережності. Більше того, за загальними правилами законодавчої техніки в аналогічних ситуаціях, коли вживається в диспозиції відповідної статті КК термін «порушення», міститься або пряма вказівка на умисний характер діяння, в тому числі шляхом зазначення ознаки завідомості, або ж, враховуючи те, що порушення само по собі може бути як умисним, так і необережним, склад кримінального правопорушення конструюється як матеріальний, де психічне ставлення особи до суспільно небезпечних наслідків вчиненого діяння може бути лише необережним. У зв'язку з цим виникає цілком логічне запитання щодо можливості порушення спеціального економічного чи іншого обмежувального заходу (санкції) у формі необережності з огляду на законодавче конструювання його складу як формального?

Вочевидь, що безсумнівність наведених вад проєктованої норми ст. 114–3 КК спонукала народних депутатів у першому читанні прийняти поправку, відповідно до якої було виключено слово «порушення», яке складало конкуренцію з такою формою об'єктивної сторони, як «умисний обхід санкції», а невиконання чи перешкоджання виконанню санкції було визначене виключно як умисне¹. Проте вказана поправка отримала неоднозначну оцінку з боку громадських організацій, які закликали народних депутатів України забезпечити відповідність законопроекту № 12406 Директиві ЄС 2024/1226 [3] шляхом включення кримінальної відповідальності за необережні порушення санкцій, аргументуючи свою вимогу посиланням на ч. 3 ст. 3 цієї Директиви, в якій йдеться про те, що «держави-члени повинні забезпечити, щоб поведінка, зазначена в пункті 1, підпункті (е) цієї статті, визнавалася кримінальним правопорушенням також у разі вчинення її з *грубої необережності*, принаймні тоді, коли така поведінка стосується предметів, включених до *Спільного військового переліку Європейського Союзу, або товарів подвійного використання*, перелічених у *додатках I та IV до Регламенту (ЄС) 2021/821*» [4].

Одразу зазначимо, що у національному кримінальному законодавстві поняття «груба необережність» не передбачається як вид необережності,

---

¹ Примітка. Див.: Порівняльна таблиця до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України і Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про санкції» щодо встановлення відповідальності за порушення спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)».

хоча й застосовується у цивільному законодавстві щодо цивільно-правових відносин (статті 337, 340, 350, 1193 Цивільного кодексу України). Що стосується зарубіжного кримінального законодавства, то, за дослідженням М. І. Хавронюка, у Загальних частинах кримінальних кодексів європейських країн законодавче визначення поняття «грубої необережності» також відсутнє, проте іноді вказана термінологія вживається в нормах Особливої частини і здебільшого є критерієм розмежування злочину і проступку (наприклад, за КК Іспанії заподіяння смерті людині через грубу необережність – це злочин, а через легку необережність – проступок (ст. 142 і ст. 621)) [5, с. 212]. Груба необережність (*culpa lata*), на думку Ульпіана, є наслідком нерозуміння того, що зрозуміло для всіх, це коли не були вжиті необхідні заходи для виконання зобов'язання. Тому груба необережність за своїм значенням дуже часто прирівнювалася до умисної вини (*dolus*) [6, с. 94]. На наш погляд, «грубу необережність» в контексті ч. 3 ст. 3 згаданої Директиви необхідно розуміти як вчинення проступку і його виокремлення в диспозиції статті не потребується. До того ж, в параграфі 5 Директиви передбачено положення про те, що акти, що встановлюють обмежувальні заходи Союзу, можуть передбачати винятки із заборон, встановлених у них, у формі винятків або відступів. І це не повинно розглядатися як порушення обмежувального заходу Союзу.

Крім того, слід звернути увагу на забезпечення виконання положень п. 3 Розділу II (Прикінцеві положення) проєкту Закону № 12406, відповідно до якого Кабінету Міністрів України доручається протягом двох місяців з дня опублікування цього Закону розробити та затвердити нормативно-правові акти, необхідні для реалізації положень цього Закону. Одним із таких актів, на наш погляд, повинен бути *Порядок забезпечення виконання накладених рішенням Ради національної безпеки і оборони України, яке введене в дію Указом Президента України, персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)*. Саме цей Порядок, враховуючи бланкетність пропонованої статті 114–3, матиме визначальне значення під час встановлення ознак об'єктивної сторони цього кримінального правопорушення та моменту його закінчення. Розроблення та прийняття такого Порядку обумовлено насамперед положеннями ч. 3 ст. 5–1 та ч. 20 ст. 5–4 Закону України «Про санкції» [7], відповідно до яких Кабінет Міністрів України встановлює певні порядки

щодо моніторингу застосування санкцій центральними органами виконавчої влади та державними органами, що ними координуються, здійснення Фондом державного майна України повноважень у сфері управління (у тому числі шляхом реалізації) активами, щодо яких ухвалено судові рішення про застосування такої санкції та ін. Передбачено цей Порядок й іншими нормативно-правовими актами. Наприклад, спільним наказом Міністерства юстиції України та Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів «Про затвердження Порядку надання АРМА інформації на запити Міністерства юстиції України при реалізації державної політики у сфері стягнення в дохід держави активів осіб, щодо яких застосовано санкції» від 29.06.2022 № 2703/5/140 [8], постановою Правління Національного банку України «Про затвердження Положення про реалізацію спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)» від 11.05.2023 № 65 [9] та ін.

На сьогодні, враховуючи відсутність вказаного вище Порядку, Національним Банком України підготовлено та скеровано банкам України, Асоціації «Незалежна асоціація банків України», Асоціації українських банків та Асоціаціям ринків фінансових послуг лист «Про дотримання режиму санкції у виді блокування активів» від 01.11.2022 № Р/25–0005/76250, в якому йдеться про належне виконання банками та небанківськими установами рішень Ради національної безпеки і оборони України про застосування, скасування та внесення змін до персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій), зокрема у виді блокування активів [10]. Проте цього явно недостатньо, адже наявність такого листа НБУ не може визнаватися належною законною підставою для притягнення до кримінальної відповідальності, наприклад, працівника банківської чи небанківської установи, який, зокрема, умисно перешкоджає виконанню санкції.

Таким чином, на теперішній час проєктована норма ст. 114–3 КК про кримінальну відповідальність за порушення санкційного законодавства характеризується істотними вадами її конструювання через невідповідність вимогам правової визначеності та порушення правил законодавчої техніки, що в умовах відсутності регуляторного законодавства, яким має визначатися порядок забезпечення виконання накладених персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій),

з високим ступенем ймовірності матиме негативні наслідки для практики правозастосування.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до Кримінального кодексу України і Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про санкції» щодо встановлення відповідальності за порушення спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій): Проект Закону № 12406 від 14.01.2025. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/55621> (дата звернення: 14.10.2025).
2. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник – 4-те вид., переробл. і допов. Х. : Право, 2010. 456 с.
3. Directive (EU) 2024/1226 of the European Parliament and of the Council of 24 April 2024 on the definition of criminal offences and penalties for the violation of Union restrictive measures and amending Directive (EU) 2018/1673. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2024/1226/oj/eng> (Last accessed:: 14.10.2025).
4. Аналітичний центр «Інститут законодавчих ідей»: Ризики законопроекту № 12406 та рекомендації з приведення у відповідність найкращим міжнародним стандартам та вимогам ЄС. URL: https://izi.institute/analysts/The_Risks_of_Draft_Law_12406_and_Recommendations/ (дата звернення: 14.10.2025).
5. Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації: монографія. Київ: Юрисконсульт, 2006. 1048 с.
6. Бартошек М. Римское право: (Понятия, термины, определения) / пер. с чешск. М.: Юридическая литература, 1989. 448 с.
7. Про санкції: Закон України від 14.08.2014 № 1644-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18#Text> (дата звернення: 14.10.2025).
8. Про затвердження Порядку надання АРМА інформації на запити Міністерства юстиції України при реалізації державної політики у сфері стягнення в дохід держави активів осіб, щодо яких застосовано санкцій: наказ від 29.06.2022 № 2703/5/140. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0710-22#Text> (дата звернення: 14.10.2025).
9. Про затвердження Положення про реалізацію спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій): постанова Правління Національного банку України від 11.05.2023 № 65. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0065500-23#Text> (дата звернення: 14.10.2025).

10. Про дотримання режиму санкції виді блокування активів : Лист Національного банку України від 01.11.2022 № Р/25–0005/76250. URL: https://nabu.ua/images/uploaded/sys_media_doc/doc_b6cc808f78d7135388179e061b8c88c7.pdf (дата звернення: 14.10.2025).

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

*Глушкова Дар'я Валентинівна,
доктор філософії,
доцент кафедри правоохоронної діяльності
Харківського національного університету внутрішніх справ
ORCID ID: 0000-0001-5909-6367*

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОТИДІЇ ГІБРИДНИМ ЗАГРОЗАМ НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ

У сучасних умовах повномасштабної агресії Україна стикається не лише з класичними військовими викликами, а й з гібридними загрозами – інформаційними атаками, кібератаками, економічним тиском, дезінформацією та маніпуляцією громадською думкою. Щоб забезпечити національну безпеку, держава мусить мати сильну правову основу, здатну реагувати на ці загрози ефективно, швидко і гнучко. Тема «Правове забезпечення протидії гібридним загрозам національній безпеці України» є надзвичайно актуальною, оскільки на кону стоїть не лише захист територій, але і збереження суверенітету, ідентичності, функціональності державних інституцій та довіри суспільства.

Однією з ключових складових гібридних загроз є інформаційні атаки: дезінформація через засоби масової інформації та соціальні мережі. Найчастіше йдеться про маніпуляцію фактами, поширення фейків, використання ботів і фейкових акаунтів.

Інформаційні атаки – це систематичні чи цілеспрямовані дії, спрямовані на те, щоб заплутати, обдурити, змінити уявлення людей або посіяти хаос. Це може бути через медіа, соцмережі, чати відео, меми тощо [1]. Дезінформація vs маніпуляція фактами – це коли спеціально створюється або поширюється неправдива або напівправдива інформація, часто з перебільшенням чи вирваними з контексту фактами. Мета – змінити думку, вплинути на реакцію людей. Боти і фейкові акаунти – це ав-

томатизовані акаунти чи несправжні профілі, які створюють і/або поширюють контент, часто за директивою або згуртовано, щоб надати ілюзію широкої підтримки чи паніки, посіяти сумніви. Вони можуть ретвітити, лайкати, коментувати, щоб посилити видимість певної інформації. Digital occupation: Pro-Russian bot networks target occupied Ukraine – даний звіт показує, що в тимчасово окупованих територіях використовуються мережі ботів і Telegram – каналів, які поширюють дезінформацію або негативні меседжі про українську владу, одночасно підтримуючи проросійську адміністрацію [2].

Кіберзагрози – це атаки на інформаційні системи, критичну інфраструктуру, державні мережі та приватні ресурси, які мають на меті викрадення або знищення даних. У 2022–2025 роках Україна стала полігоном кібервійни: від масових атак на держреєстри до шкідливих програм, що виводять із ладу енергетичні мережі. CERT-UA повідомляла про тисячі інцидентів щороку, серед яких домінували фішінгові компанії та шкідливе ПЗ, спрямоване проти державних органів і підприємств енергетики [3].

Окрім військових дій, інформаційних і кібероперацій, одним із ключових вимірів гібридної війни проти України залишається економічний тиск. Росія системно використовує енергетику, торгові обмеження, маніпуляції цінами та санкційні обхідні схеми як інструмент впливу. Така тактика має подвійний ефект: з одного боку, послаблює економіку України, з іншого – намагається підірвати довіру громадян до державних інституцій.

Правові інструменти реагування на кіберзагрози в Україні формуються у кількох взаємопов'язаних площинах. Насамперед, базовим документом є Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» [4]. Він визначає організаційно-правові засади функціонування системи кіберзахисту та розподіляє повноваження між ключовими суб'єктами. Так, провідну роль у сфері реагування на інциденти виконує CERT-UA, технічну і нормативну координацію забезпечує Держспецзв'язку, а Національний банк України відповідає за кіберстійкість фінансової системи.

Другим важливим інструментом є Стратегія кібербезпеки України на 2021–2025 роки, яка не лише визначає стратегічні пріоритети у протидії кіберзагрозам, а й інтегрує українську систему захисту до європейських

стандартів. У документі наголошується на необхідності співпраці з інституціями НАТО, що дозволяє Україні отримувати доступ до передових практик колективної кібероборони та швидкого реагування на атаки [5].

Не менш значущим компонентом є міжнародна співпраця. Україна бере участь у програмі EU Cyber Rapid Response Teams (CRRTs), що передбачає створення спільних команд реагування на кіберінциденти у співпраці з країнами ЄС. Крім того, важливим чинником є підтримка з боку приватних компаній – таких як Microsoft, Google, Amazon – які надають хмарні рішення, інструменти для швидкого відновлення критичних систем після атак.

У сукупності ці правові та інституційні механізми формують кіберщит України, що дозволяє не лише оперативно реагувати на атаки, а й поступово нарощувати стійкість держави до гібридних загроз у цифровій сфері.

Попри наявність розвиненої правової бази, в Україні зберігається низка серйозних проблем і викликів у сфері протидії гібридним загрозам. Насамперед це стосується неоднозначності термінології. Поняття «гібридна загроза», «гібридна війна» чи «асиметричний виклик» досі не мають єдиного, чітко визначеного змісту у законодавстві. Через це ускладняється формування правових норм, а також практична робота органів безпеки, адже різні відомства інтерпретують ці категорії по-своєму.

Ще однією перешкодою є недостатня швидкість реагування. Законодавчі та підзаконні акти не завжди оновлюються відповідно до динаміки воєнних подій. Бюрократичні процедури уповільнюють прийняття рішень, і це знижує ефективність боротьби з новими формами загроз, які часто виникають несподівано та потребують негайної відповіді.

Не менш гострою є проблема ресурсних обмежень. Українська система безпеки відчуває брак як фінансових, так і людських ресурсів. Недостатня кількість фахівців, обмежене фінансування та нестача сучасних технічних засобів ускладнюють захист інформаційного простору, розвиток кіберзахисту та системну протидію дезінформації. Окремо слід підкреслити ризик порушення прав людини в умовах воєнного стану. Прагнення гарантувати безпеку держави часто вступає у протиріччя з необхідністю дотримання свободи слова, права на інформацію та захисту приватного життя. Важливим завданням стає пошук балансу між забезпеченням національної безпеки та збереженням демократичних стандар-

тів, адже сама повага до прав і свобод людини залишається однією з ключових цінностей, яку Україна відстоює у війні.

Кіберзагрози сьогодні – це не окремий фронт, а невід’ємна частина гібридної війни. Вони поєднуються з інформаційними атаками та класичними військовими діями, створюючи мультивекторний тиск на державу. Правова база України поступово розвивається, але актуальним залишаються завдання пришвидшити імплементацію стандартів ЄС і НАТО у сфері кіберзахисту, посилити відповідальність за кіберзлочини, створити сталу систему навчання кадрів та обміну інформацією між державними і приватними структурами.

Список використаних джерел:

1. Рогушина Ю. В. Атака інформаційна // Велика українська енциклопедія. URL: https://vue.gov.ua/Атака_інформаційна (дата звернення 17.09.2025).
2. Онлайн-видання Atlantic council URL: <https://www.atlanticcouncil.org/in-depth-research-reports/report/report-russian-bot-networks-occupied-ukraine/> (дата звернення 17.09.2025).
3. Державний сайт України CERT-UA <https://cert.gov.ua> (дата звернення 17.09.2025).
4. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України//Закон України від 05.10.2017 №2163-VIII URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text> (дата звернення 18.09.2025).
5. Про затвердження плану заходів на 2025 рік з реалізації Стратегії кібербезпеки України//Розпорядження Кабінету Міністрів України; План, заходи від 07.03.2025 № 204-р <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/204-2025-p#Text> (дата звернення 18.09.2025).

*Бантшишев Олександр Федорович,
к.ю.н., професор*

*Бантшишева Олександра Олександрівна,
к.психол.н., член Співки журналістів України*

ДОПОВНЕННЯ ДО КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ, ВНЕСЕНІ У ЗВ'ЯЗКУ З ВІЙНОЮ

Початок військових дій РФ проти України викликав необхідність внести до Кримінального кодексу України (далі КК України) ряд доповнень.

Так, стаття 111 КК України «Державна зрада» в редакції Закону №2113-IX від 03.03.2022 доповнена частиною другою, яка передбачає відповідальність за діяння, умисно вчинене громадянином України на шкоду суверенітету, територіальній цілісності та недоторканості, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України, вчинені в умовах воєнного стану. Сполучник «та» у цій кримінально-правовій нормі слід змінити та «або».

Воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [1].

Стаття 113 КК України «Диверсія» вище вказаним Законом також доповнена частиною другою, яка передбачає відповідальність за вчинення з метою ослаблення держави вибухів, підпалів або інших дій, спрямованих на масове знищення людей, заподіяння тілесних ушкоджень чи іншої шкоди їхньому здоров'ю, на зруйнування або пошкодження об'єктів, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення, а також

вчинення з тією самою метою дій, спрямованих на радіоактивне забруднення, масове отруєння, поширення епідемій, епізоотій чи епіфітотій, вчинені в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту.

Обидва кримінальних правопорушення за частинами другими караються позбавленням волі на строк п'ятнадцять років або довічним позбавленням волі, з конфіскацією майна. Але диверсія може вчинятися не лише активними діями, але й бездіяльністю. Тому термін «дії» у частині першої статті 113 КК України слід замінити на «діяння».

Збройний конфлікт, відповідно до статті 1 Закону України «Про національну безпеку України» [2], визначається як один з основних видів воєнного конфлікту (інший – війна). 01.04.2022 року розділ I Особливої частини КК України доповнено статтею 114² згідно з Законом №2160-IX від 26.03.2022 із змінами, внесеними згідно із Законом №2178-IX від 01.04.2022 «Несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану». За цим кримінальним правопорушенням може приховуватись розголошення державної таємниці (стаття 328 КК України).

Законом №2108-IX від 03.03.2022 Кодекс доповнено статтею 111¹ «Колабораційна [3] діяльність», яка має вісім частин, кожна з яких можна було зробити окремою статтею. В Україні станом на 15 червня 2024 року правоохоронці відкрили 9179 кримінальних проваджень за статтею про колабораційну діяльність. У Єдиному державному реєстрі судових рішень станом на 15 червня 2024 року міститься 1442 вирокі в справах за статтею 111¹ КК України «Колабораційна діяльність». Проте найбільше вироків з них (484) за першою частиною статті, а саме за публічне заперечення російської агресії. Третина вироків стосується публічного заперечення російської агресії, а 90% з цих вироків – про лайки та пости в мережі «Однокласники» [4].

Станом на 2025 рік правоохоронці зареєстрували близько 12 000 кримінальних проваджень за статтею про колабораційну діяльність, до судів передали майже вісім тисяч обвинувальних актів. А судді винесли вже понад 3 000 вироків, які перебувають на різній стадії оскарження або набрали законної сили [5].

Дехто з юристів назвав колабораційну діяльність «дрібною» державною зрадою. Але ми вважаємо, що «дрібною» державної зради не існує, як і не існує дрібного умисного вбивства, дрібного згвалтування. Державна зрада є державною зрадою, якої б форми вона не набувала. Злочинні дії, передбачені статтею 111¹ КК України, слід розглядати як можливі способи переходу на бік ворога, вичерпний перелік яких дати неможливо. Тому ми пропонуємо статтю 111¹ КК України розглядати такою, що дублює частину першу та другу статті 111 КК України, а відтак виключити її з КК України [6, с.42].

Загальна частина КК України згідно із Законом України №2124-IX від 15.03.2022 доповнена статтею 43¹ «Виконання обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України», перша частина якої каже, що не є кримінальним правопорушенням діяння (дія або бездіяльність), вчинене в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту та спрямоване на відсіч та стримування збройної агресії Російської Федерації або агресії іншої країни, якщо це заподіяло шкоду життю або здоров'ю особи, яка здійснює таку агресію, або заподіяло шкоду правоохоронюваним інтересам, за відсутності ознак катування чи застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, інших порушень законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України». На думку авторів ця стаття КК України відтворює необхідну оборону у масштабах держави та захисту не особи, а Вітчизни.

У частині другої стаття 43¹ визначила, що кожна особа має право на захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України незалежно від можливості уникнення зіткнення, заподіяння шкоди або звернення за допомогою до інших осіб чи органів державної влади, Збройних Сил України. Ми цілком погоджуємось з частиною третьою цієї статті, що особа не підлягає кримінальній відповідальності за застосування зброї (озброєння) [7, с. 497–498], бойових припасів або вибухових речовин проти осіб, які здійснюють збройну агресію проти України, та за пошкодження чи знищення у зв'язку з цим майна.

Збройну агресію Закон України «Про оборону України» [8] у статті першої трактує як застосування іншою державою або групою держав збройної сили проти України. Але ж важко зрозуміти зміст частини чет-

вертої цієї статті, яка визначила наступне: не вважається виконанням обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України діяння (дія або бездіяльність), спрямоване на відсіч та стримування збройної агресії Російської Федерації або агресії іншої країни, яке явно не відповідає небезпечності агресії або обстановці відсічі та стримування, не було необхідним для досягнення значної суспільно корисної мети у конкретній ситуації та створило загрозу для життя інших людей або загрозу екологічної катастрофи чи настання інших надзвичайних подій більшого масштабу [9]. Як можна в умовах агресії, в умовах воєнних дій визначити відповідність небезпечності агресії або обстановці відсічі та стримування її? Ця норма скоріш захищає агресора, так само як й норма про перевищення меж необхідної оборони захищає злочинця. Вважаємо, що частина четверта статті 43¹ КК України підлягає виключенню з КК України. Переконані, що в умовах воєнних дій рф проти України наш КК і далі буде вдосконалюватися.

Список використаних джерел:

1. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. №389-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. №28. Ст. 250. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 02.10.2025).
2. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 р. №2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. №31. Ст. 241. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 02.10.2025).
3. Словник іноземних слів. Київ: Головна редакція Української радянської енциклопедії, 1977. 776 с.
4. Онисія Синюк. Центр прав людини ZMINA. URL: <https://zmina.ua/> (дата звернення: 18.05.2025).
5. «Експерти знову критикують владу за відсутність державної політики щодо колабораційної діяльності та перехідного правосуддя». Центр прав людини ZMINA. URL : <https://zmina.ua/> (дата звернення: 28.10.2025)].
6. Бантишев О. Ф., Бантишева О. О. Огляд статей Кримінального кодексу України, які передбачають відповідальність за кримінальні правопорушення, що не мають строків давності: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2025. 100 с.

7. Про поняття зброї (озброєння), бойових припасів та вибухових речовин. Юридична енциклопедія: у 6 т. Київ: Видавництво «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1998. Т. 1. С. 497–498.
8. Про оборону України: Закон України від 06.12.1991 р. № 1932-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 9. Ст. 106. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> (дата звернення: 04.10.2025).
9. Бантишев О. Ф., Романюк Б. В. Теоретичні та правові проблеми застосування кримінально-правових норм про обставини, що виключають кримінальну протиправність діяння: у 2 ч. Київ: НА СБУ, 2023. Ч. 1. 360 с.; Ч. 2. 328 с.

*Шевчук Віктор Михайлович,
д.ю.н., професор,
головний науковий співробітник лабораторії «Використання сучасних
досягнень науки і техніки у боротьбі зі злочинністю»
Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса
Національної академії правових наук України,
заслужений юрист України*

ПРОБЛЕМИ ТЕХНОЛОГІЗАЦІЇ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Широкомасштабна воєнна агресія РФ та запровадження воєнного стану в Україні суттєво вплинуло на усі сфери нашого життя, у тому числі й на систему кримінальної юстиції. У такій ситуації органи правопорядку та загалом уся наша правова система зіштовхнулася із безпрецедентними викликами, з новими реаліями сучасної дійсності в умовах війни [1, с. 48–56]. Головним завданням у таких умовах гостро постають проблеми необхідності забезпечення та зміцнення обороноздатності нашої держави, найскорішої перемоги над російськими окупантами, протидія злочинам проти основ національної безпеки, проведення контрдиверсійних заходів, забезпечення належної організації роботи з виявлення, збирання, фіксації та збереження доказів порушення норм міжнародного гуманітарного права з боку РФ під час війни проти України [2, с. 59–77].

Необхідною умовою для забезпечення державної безпеки, обороноздатності, незалежності нашої країни, її конституційного ладу та територіальної недоторканості є національна безпека України, як стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави від внутрішніх і зовнішніх загроз [3, с. 97]. Очевидно, що без належної кримінально-правової охорони цих соціальних цінностей та ефективного кримінально-процесуального і криміналістичного забезпечення неможливе нормальне функціонування держави та відповідних її інститутів.

З огляду на викладене, вбачається, що за таких обставин особливої актуальності набувають питання ефективної і результативної протидії кримінальним правопорушенням проти основ національної безпеки України, які сьогодні мають певні складнощі при здійсненні їх кримінально-правової кваліфікації [4] та виявлені, розкриті й розслідувані цих кримінальних проявів [5]. Тому, за таких умов, гостро постає проблема щодо дієвого та ефективного захисту відносин, що забезпечують умови охорони основ національної безпеки України, як кримінально-правовими [6], так і криміналістичними засобами [7]. Представлена наукова публікація підготовлена на виконання фундаментальної теми *«Пріоритизація та технологізація у кримінальному провадженні у воєнний та повоєнний час»*, що досліджується в НДІ вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України.

До кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України віднесено різні види кримінальних правопорушень, що потребує необхідність обрання специфічних способів, прийомів та методів їх виявлення, розслідування та профілактики. Такі кримінальні правопорушення, передбачені у розділі I Особливої частини КК України статтями 109, 110, 110², 111, 111¹, 111², 112, 113, 114, 114², завдають серйозної шкоди або створюють загрозу заподіяння такої шкоди безпеці держави в зовнішньополітичній, внутрішньополітичній, економічній, екологічній, воєнній та інших сферах функціонування національної безпеки нашої державі. Необхідно констатувати відсутність єдиної криміналістичної методики щодо розслідування цих кримінальних правопорушень, що обумовлює необхідність у розробленні ефективних криміналістичних рекомендацій по їх виявленню, розслідуванню і профілактиці.

Процеси технологізації спостерігаються у всіх розділах криміналістики, зокрема, у загальній теорії криміналістики, криміналістичній техніці, криміналістичній тактиці, криміналістичній методиці. Під час розслідування кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України процеси технологізації найяскравіше простежуються у застосуванні тактико-криміналістичних та методико-криміналістичних засобів.

У криміналістичній тактиці під час розслідування кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України власне технологія слідчих (розшукових) дій забезпечує послідовне виконання дій

з організації та планування окремих процесуальних дій і тактичних операцій, їх підготовки, оптимальний порядок їх проведення. Окремі слідчі (розшукові), а також негласні слідчі (розшукові) дії мають суто технологічний характер: накладання арешту на кореспонденцію, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, з електронних інформаційних систем, моніторинг банківських рахунків, призначення експертизи. Інші слідчі (розшукові) дії мають різний ступінь технологічного й тактичного змісту, що зумовлено специфікою джерел доказової інформації. Технологія слідчих (розшукових) дій, як засіб криміналістичної тактики, передбачає розробку програм ефективного проведення окремих слідчих дій, а також забезпечує їх комплексну реалізацію в поєднанні з оперативно-розшуковими заходами та організаційними діями і процедурами, тобто в ході організації та проведення тактичних операцій [8].

У формуванні системи криміналістичної методики цієї категорії кримінальних правопорушень технологічний підхід передусім застосовується до побудови типових програм розслідування та їх реалізації в процесі розслідування цих злочинів. Принципи ситуаційності, етапності й плановірності є основою технологізації процесу розслідування, що на підставі типових слідчих ситуацій включає формування завдань, програм і алгоритмів розслідування, розподілення процесу розслідування на систему взаємопов'язаних дій технологічного характеру і їх планування на початковому, наступному та заключному етапах розслідування, а також під час судового провадження.

У криміналістичній методиці особливого значення набувають слідчі технології як важливі елементи методико-криміналістичних рекомендацій технологічного спрямування. Водночас, варто зауважити, що слідча технологія реалізується і у криміналістичній техніці, криміналістичній тактиці та криміналістичній методиці. Такий процес реалізації відбувається у трьох основних напрямках: 1) застосування техніко-криміналістичних засобів; 2) проведення окремих слідчих (розшукових) дій і їх комплексів; 3) реалізація окремих методик розслідування.

Слідча технологія тісно пов'язана із експертною технологією. Вони перебувають у безпосередньому взаємозв'язку та утворюють єдиний технологічний процес збирання й дослідження доказів, підготовки, призначення, проведення судової експертизи, оцінювання та використання

даних висновку експерта. Експертні технології є похідними від слідчих технологій щодо призначення судової експертизи, відібрання зразків для порівняльного дослідження і проведення інших слідчих (розшукових) дій, що спрямовані на отримання матеріалів для експертного дослідження [9].

З огляду на викладене, в реаліях сьогодення постає потреба у розробленні єдиної концепції розвитку технологізації криміналістики, яка передбачатиме систему криміналістичних техніко-технологічних знань, навчальний курс, підвищення кваліфікації співробітників органів правопорядку та суду у сфері новітніх криміналістичних технологій, формування у них психологічної готовності не просто до ознайомлення із новими технологіями, але також до активного та ефективного застосування їх на практиці. Пропоновані розробки повинні бути зведені в єдину теорію, яку можна іменувати теорія криміналістичних технологій або «криміналістичне технологознавство».

Серед напрямів криміналістичного забезпечення боротьби із такими кримінальними проявами найбільш дієвим є формування відповідної системи окремих криміналістичних методик цієї категорії кримінальних правопорушень, що потребує побудову і впровадження: а) комплексної криміналістичної методики розслідування кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України і правопорушень, пов'язаних з такою злочинною діяльністю); б) ієрархічної системи ускладнених (родових, міжродових) і простих (видових, підвидових) методик розслідування тощо.

У цьому контексті першочерговим завданням, на наш погляд, постає нагальна потреба в уточненні та уніфікації поняття цих кримінальних правопорушень і створення науково обґрунтованої їх кримінально-правової класифікації та формування їх системи. Вирішення означених проблем дало б можливість побудувати криміналістичну класифікацію розглядуваних кримінальних явищ. Такий підхід дозволить покращити якість кримінального, кримінального процесуального законодавства в цілому, сформувати не лише чітку їх систему, а й однозначно вирішити питання про їх підслідність, а також підвищити ефективність та якість їх досудового розслідування та судового розгляду. Саме таке бачення та відповідний розподіл слугуватиме плідним фундаментом для побудови криміналістичної класифікації вказаних кримінальних правопорушень,

розробка якої важлива з огляду на вирішення проблеми формування теоретичних основ і науково-практичних рекомендацій, присвячених криміналістичному забезпеченню розслідування таких кримінальних правопорушень та побудови системи відповідних криміналістичних методик [10, с. 447].

Таким чином, у сучасних умовах воєнного стану актуальною та невідкладною постає проблема технологізації процесу кримінального процесу, інноваційного криміналістичного забезпечення, розроблення та запровадження ефективного механізму виявлення, розслідування і профілактики кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України, зокрема, формування та забезпечення ефективної реалізації комплексної і технологічної криміналістичної методики розслідування таких кримінальних правопорушень.

Список використаних джерел:

1. Shevchuk V. Formation of Military Criminalistics: Genesis, Task and Role in the Conditions of Global Threats. *Criminalistics and forensic expertology: science, studies, practice*. Mykolo Romerio universitetas, Lietuvos teismo ekspertizės centras, Lietuvos kriminalistų draugija. Vilnius, 2024. Pp. 48–56.
2. Shevchuk, V., Zhuravel, V., Yevdokimenko, S., Yevdokimenko, S., Myshkov, Y. (2025). Forensic Examination and Criminalistics in Investigating War Crimes: European and Ukrainian Experiences. *Jurnal Media Hukum*, 32(1), 59–77. DOI: <https://doi.org/10.18196/jmh.v32i1.25056>
3. Ковальчук О. Злочини проти основ національної безпеки України: поняття та система. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: «Юридичні науки». № 4 (44), 2024. С. 95–102. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2024/nov/36788/16.pdf> (дата звернення: 14.10.2025).
4. Чуваков О. А. Злочини проти основ національної безпеки України: проблеми кримінально-правової теорії і практики : монографія; відп. ред. О. М. Костенко. Одеса : Фенікс, 2017. 362 с.
5. Батюк О. В. Криміналістичне забезпечення протидії злочинам на об'єктах критичної інфраструктури : монографія. Луцьк : Волиньполіграф, 2021. 455 с.
6. Письменський Є. О., Пилипенко Є. В. Кримінально-правове забезпечення охорони основ національної безпеки України: деякі проблеми надмірності криміналізації та законодавчих прогалин. *Актуальні проблеми кримінально-правової охорони основ національної безпеки України: матер. кругл. столу*. Х.: Юрайт. 2017. С. 24–28.

7. Шевчук В. М. Проблеми удосконалення методики розслідування кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України в умовах війни. *Кримінальне провадження в умовах воєнного стану: нормативно-правові, методологічні та праксеологічні аспекти*: матеріали Міжн. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 30 травня 2022 р.). Одеса: ОДУВС, 2022. Ч.1. С. 148–154.
8. Шевчук В. М. Технологія тактичної операції як різновид криміналістичних технологій. *Вісник Національної академії правових наук України* : зб. наук. пр. Харків, 2013. №4. С. 235–242.
9. Шевчук В. М., Тищенко О. І. Технологізація криміналістики, судової експертизи і кримінального провадження в сучасних умовах цифровізації. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 12. 2024. С. 375–380. URL: http://www.lsej.org.ua/12_2024/88.pdf (дата звернення: 04.10.2025).
10. Шепітько В. Ю. Проблеми типізації окремих криміналістичних методик. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»* : зб. наук. пр. 2017. Т. XIX. С. 445–451.

Кудінов Сергій Сергійович,
д.ю.н., професор,
головний науковий співробітник
ДНУ «Інститут інформації, безпеки і права
Національної академії правових наук України»,
експерт ГО «Safe Ukraine 2030», радник СК «Security»
ORCID: 0000-0002-0582-1030

Шехавцов Руслан Миколайович,
к.ю.н., професор,
професор кафедри кримінального процесу та криміналістики
Львівського державного університету внутрішніх справ
ORCID ID: 0000-0002-4756-9849

ЩОДО ОКРЕМИХ АСПЕКТІВ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Повномасштабна збройна агресія російської федерації проти України, що триває з 2022 року, актуалізувала перед українською правоохоронною системою виклики, з якими вона стикнулася ще на початку Війни за Незалежність України. Розмах злочинної діяльності, кількість постраждалих та складність фіксації обставин в умовах активних бойових дій, тимчасової окупації окремих територій та часткової недієздатності державних інституцій в цих регіонах – усе це вимагає перегляду та оновлення підходів до організації досудового розслідування в першу чергу на рівнях її нормативно-правового регулювання та адміністрування. Пріоритетний інтерес в цьому аспекті становить інтеграція національних слідчих процесів з міжнародними ініціативами та досвідом, взаємодія з Офісом прокурора МКС, а також використання активності громадянського суспільства та досягнень науково-технічного прогресу у документуванні воєнних злочинів, що змінює усталені уявлення про розслідування злочинів.

Усе це свідчить про необхідність системного аналізу сучасних підходів до організації розслідування воєнних злочинів в Україні в умовах воєнного стану, враховуючи як національні правові реалії, так і міжна-

родні стандарти, фактори впливу на організацію такої діяльності, з урахуванням правового режиму та специфіки самих злочинів.

Окремі аспекти розслідування воєнних злочинів останнім часом стали предметом наукових пошуків багатьох вчених і практиків, зокрема ці питання досліджували – І. В. Басиста, Н. П. Глинська, І. В. Гловюк, А. В. Коваленко, В. В. Рогальська, М. І. Пашковський, О. В. Пчеліна, Р. Л. Степанюк, М. В. Стратонов, Н. М. Татарин, Г. К. Тетерятник, О. О. Торбас, Т. Г. Фоміна, М. С. Цуцкірідзе, Ю. М. Чорноус та ін.

Злочини вчинені в умовах воєнного стану мають низку унікальних характеристик: по-перше, вони, як правило, пов'язані з порушеннями міжнародного гуманітарного права, у випадку з агресією рф – масовими та системними; по-друге, об'єктом посягання виступають не лише окремі особи, а й основоположні цінності міжнародної спільноти, включаючи безпеку цивільного населення та порядок ведення війни; по-третє, їх розслідування відбувається в умовах, коли кількість потерпілих і свідків може бути надзвичайно великою, а збирання доказів ускладнене через активні бойові дії, тимчасову окупацію територій, руйнування інфраструктури, злочинці можуть ніколи не перебувати на території нашої країни. Крім того, такі злочини мають виражений транснаціональний характер, адже часто охоплюють потерпілих, свідків, підозрюваних із різних держав, вчиняються за участю міжнародних організованих структур або спричиняють наслідки за межами України. Це потребує координації між національними та міжнародними органами, взаємного визнання доказів та врахування принципу комплементарності у відносинах з Міжнародним кримінальним судом. Паралельна дія норм національного кримінального процесу, спеціального законодавства воєнного стану та міжнародних стандартів також може створювати колізії та потребує їх гармонізації в практиці розслідування.

Слід відмітити активну роботу законодавця щодо реагування на виклики вчинення злочинів в умовах агресії рф. Це стосується в першу чергу вдосконалення кримінального (криміналізація окремих діянь, зокрема колабораційних, злочинів проти людяності та ін.), кримінального процесуального законодавства у цій сфері (зокрема, щодо створення механізмів розслідування воєнних злочинів різними правоохоронними органами та ін) тощо.

У той же час особливості самих злочинів, обставинки їх вчинення та розслідування, приписи міжнародного законодавства у цій сфері, в тому числі щодо правової визначеності процедур та інструментів доказування зумовлюють потребу продовження такої роботи. Так, з моменту початку збройної агресії росії проти України пошук інструментів ідентифікації осіб, які вчинили злочини в умовах воєнного стану, місць вчинення таких злочинів, відомості про які потрапляли в мережу Інтернет вивів вітчизняні правоохоронні органи на OSINT.

Заслужують на позитивну оцінку діяльність Офісу Генерального прокурора, СБУ, Національної поліції України, а також науковців та правозахисників, спрямована на впровадження OSINT в практику виявлення та розслідування воєнних злочинів [1; 2; 3; 4; 5]. Позитивні результати такої практики сприяють розширенню категорій кримінальних правопорушень, для встановлення обставин яких може використовуватися пошук та дослідження викритих цифрових даних. Але таке масштабування сфери використання OSINT потребує відповідного законодавчого забезпечення, адміністрування та методичного супроводу з урахуванням особливостей відображення механізму вчинення певних різновидів кримінальних правопорушень у джерелах даних, які можуть бути досліджені за допомогою OSINT, вимог чинного оперативно-розшукового та кримінального процесуального законодавства та наявності відповідних заходів, засобів одержання даних про кримінальні правопорушення в процесі здійснення оперативно-розшукової та слідчої діяльності.

Потреби практики розкриття та розслідування воєнних злочинів та колабораційної діяльності обумовили активне використання інструментів OSINT як слідчими так і оперативними підрозділами для встановлення обставин події кримінальних правопорушень, зокрема, відомостей про осіб, які до них причетні, не дивлячись на прогалини у оперативно-розшуковому та кримінальному процесуальному законодавстві. У той же час відповідні положення, щодо використання такого інституту, в чинному законодавстві відсутні. Використання результатів OSINT в умовах правової невизначеності вже призвело до різної практики як прийняття рішень про здійснення таких досліджень, так і оформлення їх результатів. У свою чергу, правова невизначеність актуалізує питання про допустимість використання в доказуванні у кримінальному провадженні результатів OSINT.

У цьому контексті для формування нормативно-правового забезпечення використання інструментів OSINT у кримінальному провадженні основоположне значення мають приписи ч. 2 ст. 6 та ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Принцип правової визначеності обумовлює необхідність:

- по-перше, визначення можливості здійснювати OSINT при розслідуванні кримінальних правопорушень. Інтегрувати таке визначення пропонується доповненням ст. 3 КПК України п. 29 такого змісту: «OSINT – це збір, аналіз та інтерпретація даних з відкритих джерел для виявлення фактів, які мають значення для кримінального провадження, що здійснюється з використанням спеціальних засобів та методів обробки інформації (в тому числі програмно-технічних засобів), відповідно до положень Протоколу Берклі»;

- по-друге, доповнити ч. 2 ст. 264 КПК України реченням наступного змісту: «Здобуття такої інформації може здійснюватися з використанням OSINT.»;

- по-третє, включення у нормативні приписи ч. 1 ст. 273 КПК України можливості створення віртуальних засобів (особи) для зняття інформації з електронних інформаційних систем;

- по-четверте, визначення у ч. 1 ст. 266 КПК України, що до протоколу негласної слідчої (розшукової) дії долучаються додатки, які містять результати застосування програмно-технічних засобів при дослідженні інформації, отриманої під час її проведення;

- по-п'яте, унормування практики використання OSINT для одержання даних, які мають значення для оперативно-розшукової діяльності. Це пропонується здійснити шляхом доповнення ч. 1 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» п. 22 у такій редакції: «безпосередньо проводити або ініціювати проведення збирання та дослідження інформації з відкритих джерел з використанням OSINT».

Список використаних джерел:

1. Використання електронних доказів під час досудового розслідування злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку (Протокол Берклі) : науково-практичний poradnik / Л. В. Гаврилюк, І. В. Басиста, Д. С. Афонін, А. В. Шевчишен та ін. ; за заг. ред. М. С. Цукіридзе. – Київ : ДНДІ МВС України; Вид-во «Політехніка», 2024. 196 с.

2. Галузь OSINT в суспільній та державній діяльності. Institute of Post-Information Society. 2023. 140 с. URL : <https://kr-labs.com.ua/books/galuz-osint-v-suspilnii-ta-derzhavnii-diialnosti-10032023.pdf> (дата звернення: 01.10.2025).
3. Зоренко Д. С., Кульчицька Л. О., Лех Р. В., Червяков О. І. Використання інструментів та методів OSINT для отримання пошукової інформації : практичний poradnik. 5-те вид., переробл. та доповн. Харків : Видавець О. А. Мірошниченко, 2024. 80 с.
4. Торбас О. О. OSINT при розслідуванні кримінальних правопорушень : підручник Одеса : Видавництво «Юридика», 2024. 180 с.
5. Пашковський М. Технології проти злочинів війни: виклики та можливості для правосуддя. JustTalk. 2025. 50 с. URL : https://drive.google.com/file/d/1iNqe4-l3kCOdt_RxLO7jykYHm7qlOU0Z/preview (дата звернення: 01.10.2025).

*Репіна Юлія Сергіївна,
к.е.н., доцент,
науковий співробітник відділу дослідження
проблем кримінального процесу та судоустрою
Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса
Національної академії правових наук України*

ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ СУДУ ПРИСЯЖНИХ

В умовах дії воєнного стану в Україні кримінальне провадження у справах про злочини проти основ національної безпеки функціонує в межах спеціального процесуального режиму, спрямованого на забезпечення оперативності та безперервності правосуддя в умовах збройної агресії. Одним із концептуально важливих елементів цього режиму є трансформація порядку судового розгляду, зокрема щодо можливості та доцільності застосування інституту суду присяжних.

Відповідно до частини десятої статті 615 КПК України, внесеної Законом України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану» № 2201-IX від 14.04.2022, передбачає, що кримінальне провадження в суді першої інстанції щодо злочинів, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі, зокрема таких як державна зрада, диверсія, окремі форми колабораційної діяльності та інші суспільно небезпечні діяння, що безпосередньо посягають на суверенітет, територіальну цілісність і обороноздатність держави, здійснюється колегіально судом у складі трьох суддів, крім здійснення кримінального провадження у суді, в якому до моменту введення воєнного стану та набрання чинності цією частиною було визначено склад суду за участю присяжних.

Відповідно до § 2 Глави 30 КПК України провадження в суді присяжних – це особливий порядок провадження в суді першої інстанції,

який передбачає додаткові процедури, більші витрати часу і людського ресурсу, необхідність забезпечення додаткових кримінальних процесуальних гарантій щодо утворення суду присяжних при місцевому загальному суді першої інстанції, виклику, відбору, усуненню присяжних, порядку наради і голосування в суді присяжних тощо. Отже, «фактично в Україні йдеться не про суд присяжних, а лише про залучення присяжних до здійснення правосуддя шляхом включення їх до «розширеного» складу суду [1]», у складі двох суддів та трьох присяжних за клопотанням обвинуваченого, що передбачено ч. 3 ст. 31 КПК України. У той же час формами правосуддя як правозастосовної юрисдикційної діяльності судів в Україні є здійснення кримінального, цивільного, господарського, адміністративного, конституційного судочинства [2], що і закріплено ст. 125 Конституції України. Так, за ст. 124 Конституції України народ безпосередньо бере участь у здійсненні правосуддя через присяжних, але у визначених законом випадках, про що наголошується у ст. 127 Конституції України. Суд присяжних, передбачений законодавством, не є частиною системи судів в Україні – за ст. 125 Конституції України sudoустрій в Україні будується за принципами територіальності та спеціалізації і визначається законом.

Також розгляд кримінальної справи колегіально судом у складі трьох суддів не порушує право на розгляд справи саме тією судовою інстанцією і тим складом суду, який визначено законом: ст. 31 КПК України визначає склад суду, відповідно до ч. 3 цієї статті кримінальне провадження в суді першої інстанції щодо злочинів, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі, здійснюється колегіально судом у складі трьох суддів, а за клопотанням обвинуваченого – судом присяжних у складі двох суддів та трьох присяжних. Отже, відмова суду у розгляді кримінального провадження судом присяжних жодним чином не призводить до порушення права скаржника на розгляд справи саме тією судовою інстанцією і тим складом суду, який визначено законом, виходячи із наступного. Порядок кримінального провадження на території України визначається лише кримінальним процесуальним законодавством України. Кримінальне процесуальне законодавство України складається з відповідних положень Конституції України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, цього Кодексу та інших законів України (ч. 1, 2 ст. 1 КПК України), а процесуальна дія

проводиться, процесуальне рішення приймається згідно з положеннями КПК України, чинними на момент початку виконання такої дії або прийняття такого рішення (ч. 1 ст. 5 КПК України).

Конституційний Суд України у Рішенні № 8-р(П)/2024 від 18.07.2024 (справа про гарантії судового контролю за дотриманням прав осіб, яких утримують під вартою) зазначив, що «широкомасштабна збройна агресія Російської Федерації проти України створює юридичну ситуацію, про яку йдеться у пункті 1 статті 4 Пакту: «Під час надзвичайного стану в державі, за якого життя нації перебуває під загрозою і про наявність якого офіційно оголошують, держави-учасниці цього Пакту можуть вживати заходів на відступ від своїх зобов'язань за цим Пактом тільки тією мірою, що її вимагає серйозність ситуації, і за умови, що такі заходи не є несумісними з їх іншими зобов'язаннями за міжнародним правом і не призводять до дискримінації лише за ознаками раси, кольору шкіри, статі, релігійних переконань та соціального походження».

Пунктом 1 статті 15 Конвенції визначено, що під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації, будь-яка Висока Договірна Сторона може вживати заходів на відступ від своїх зобов'язань за Конвенцією лише в тих межах, яких вимагає серйозність ситуації, і за умови, що такі заходи не суперечать іншим її зобов'язанням згідно з міжнародним правом [3]].

Можливо, що є вірогідність появи побоювань, що страждатиме незалежність і об'єктивність судового розгляду, як наслідок відмови від суду присяжних, але розгляд такої справи в суді першої інстанції колегіально судом у складі трьох суддів, що обумовлений її складністю, та забезпечує, зокрема, підвищення рівня професіоналізму складу суду з урахуванням більшої чисельності суддів, збільшення довіри громадян до рішень колегії суддів, зменшення ризику допущення судової помилки [4]. Чинний сьогодні порядок впровадження у суді першої інстанції жодних «змістовних» особливостей не передбачає [5].

І ще один момент, який може сприйматися як такий, що створює нерівність прав осіб, розгляд справ відносно осіб судом присяжних, які були визначені до моменту введення воєнного стану та обмеження такого права для осіб після введення воєнного стану. Проте Конституційний Суд України у Рішенні № 2-р/2019 від 04.06.2019 наголошує на тому, що «принцип рівності в правах допускає застосування диференціюва-

ного підходу до певних правовідносин, зокрема, залежно від дати набуття відповідного права за умови, що обраний підхід є виправданим у демократичному суспільстві, та за наявності обґрунтованих підстав» [6].

У Рішенні № 8-рп/2007 від 16.10.2007 Конституційний Суд України вказав, що «гарантована частиною першою статті 24 Конституції України рівність громадян перед законом означає рівну для всіх обов'язковість конкретного закону з усіма відмінностями у правах або обов'язках, привілеях чи обмеженнях, які в цьому законі встановлені; але всі відмінності у привілеях чи обмеженнях щодо різних категорій індивідів, установлені законом, не можуть бути пов'язані з ознаками, що їх визначено частиною другою статті 24 Конституції України; зазначений принцип визначає загальне правило неприпустимості встановлення за соціальними або особистими ознаками привілеїв чи обмежень і не є абсолютним» [7].

Список використаних джерел:

1. Оборона І. В. Диференціація кримінального провадження в суді першої інстанції : дис. ... д-ра філософії. Хмельницький, 2023. 139 с. URL: <https://univer.km.ua/sites/default/files/users/user161/Оборона/diss%20Оборона.pdf> (дата звернення: 14.10.2025).
2. Велика українська юридична енциклопедія. Харків: Право, 2016. Т. 19: Кримінальний процес, судоустрій, прокуратура та адвокатура. С. 663.
3. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними скаргами Оніщенка Руслана Ілліча, Гаврилюка Дмитра Михайловича щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини шостої статті 615 Кримінального процесуального кодексу України (справа про гарантії судового контролю за дотриманням прав осіб, яких утримують під вартою). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-24#Text> (дата звернення: 14.10.2025).
4. Велика українська юридична енциклопедія. Харків : Право, 2016. Т. 19 : Кримінальний процес, судоустрій, прокуратура та адвокатура. С. 378.
5. Оборона І. В. Диференціація кримінального провадження в суді першої інстанції : дис. ... д-ра філософії. Хмельницький, 2023. С. 139. URL: <https://univer.km.ua/sites/default/files/users/user161/Оборона/diss%20Оборона.pdf> (дата звернення: 14.10.2025).

6. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями 45 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України «Про пенсійне забезпечення» та 48 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень законів України «Про пенсійне забезпечення», «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи», «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб», «Про державну службу», «Про судову експертизу», «Про Національний банк України», «Про службу в органах місцевого самоврядування», «Про статус народного депутата України», «Про дипломатичну службу», «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», «Про Кабінет Міністрів України», «Про прокуратуру», а також Положення про помічника-консультанта народного депутата України, затвердженого Постановою Верховної Ради України від 13 жовтня 1995 року № 379/95-ВР : від 26.02.2019 р. № 2-р/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va02p710-19#Text> (дата звернення: 14.10.2025).
7. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 23 Закону України «Про державну службу», статті 18 Закону України «Про службу в органах місцевого самоврядування», статті 42 Закону України «Про дипломатичну службу» (справа про граничний вік перебування на державній службі та на службі в органах місцевого самоврядування) : від 16.10.2007 р. № 8-рп/2007. URL: <https://ccu.gov.ua/docs/555> (дата звернення: 14.10.2025).

Капустіна Марієтта Владиславівна,
*к.ю.н., доцент,
старша наукова співробітниця
лабораторії «Використання сучасних досягнень
науки і техніки у боротьбі зі злочинністю»
Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса
Національної академії правових наук України
ORCID ID: 0000-0003-1990-5259*

СУДОВА ПРАКТИКА ВИКОРИСТАННЯ ПОЛІГРАФУ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Загальностановленим є факт, що спеціальні знання у кримінальному судочинстві використовуються у двох формах: процесуальній та не процесуальній. На сьогодні при розслідуванні кримінальних правопорушень нерідко виникає необхідність залучення спеціаліста поліграфолога. Найбільш загальноприйнятою процесуальною формою використання спеціальних поліграфологічних знань є проведення судово-психологічної експертизи із застосуванням поліграфа. Однак, аналіз судової практики дозволив нам виокремити певні перешкоди при призначенні судово-психологічної експертизи із застосуванням поліграфа.

Нами було проаналізовано 31 судові рішення судів першої інстанції за результатами розгляду клопотання про призначення судово-психологічної експертизи з використанням поліграфа. Аналіз ухвал суду першої інстанції дозволив виділити наступні проблемні питання, які вплинули (впливають) на прийняття рішення щодо проведення судово-психологічної експертизи з використанням поліграфа:

1) неоднозначна позиція та нечітке розуміння мети проведення судово-психологічної експертизи з використанням поліграфа. Так, у більшості проаналізованих нами ухвал про відмову у проведенні судово-психологічної експертизи з використанням поліграфа, при обґрунтуванні відмови у клопотанні використовується позиція Касаційного кримінального суду у складі Верховного суду. Сутність позиції Касаційного кримінального суду у складі Верховного суду полягає у наступному (*цитуюємо*): «висновки судово-психологічних експертиз із застосуванням

комп'ютерного поліграфа не є однозначними по своїй суті, а несуть в собі орієнтувальну інформацію, проведення яких спрямовано на перевірку показань, даних під час досудового розслідування, які самі собою не можуть бути взяті до уваги й оцінені судом як свідчення певної події, оскільки згідно з ч. 1 ст. 23 КПК суд досліджує докази безпосередньо, а показання учасників кримінального провадження суд отримує усно, крім випадків, передбачених цим Кодексом» (позиція Третьої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду, викладеного у постанові від 13 березня 2024 року № 760/23990/17) [1–3]. У свою чергу науковці-криміналісти та судові експерти, такі як, О. І. Мотлях, В. М. Шевчук, Т. Р. Морозова, М. В. Капустіна в своїх працях та виступах на науково-практичних заходах наголошують на тому, що метою судово-психологічної експертизи з використанням поліграфа є виявлення, отримання та інтерпретація фізіологічних реакцій людини на пред'явлений їй психологічний стимул задля встановлення ступеня значущості певної інформації, зумовленої її викривленням, приховуванням або підтвердженням, а ні в якому разі не встановлення чи оцінка правдивості або неправдивості показань;

2) посилення на частини, пункти нормативних актів, які не діють та є виключеними. Так, в обґрунтованих частинах ухвал слідчі судді посилаються на пункт 6.8 розділу VI Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженої наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 03.11.1998 за № 705/3145, в якому (колись було) зазначено, з метою отримання орієнтувальної інформації можуть проводитися опитування із застосуванням спеціального технічного засобу комп'ютерного поліграфа [4]. Вивчення цього нормативного акту надає можливість стверджувати, що на сьогодні пункт 6.8. Інструкції виключений [5];

3) підміна видів форм використання спеціальних знань в обґрунтованій частині ухвал. Так, в низці ухвал слідчі судді зазначають наступне: «кримінальним процесуальним законодавством не передбачена можливість перевірки правдивості показань учасників судового розгляду із застосуванням поліграфа або прийняття судом в якості доказу отриманих

таким чином відомостей, які носять орієнтовний характер» [6]; «висновок психофізіологічного опитування особи з використанням поліграфа не відноситься до висновків експерта в розумінні ст. ст. 84, 101 КПК України, результати перевірок на поліграфі мають орієнтовне значення, а висновки мають ознаки вірогідності. Результати перевірок на поліграфі мають в процесі доказування орієнтовне, а не доказове значення, а висновки мають ознаки вірогідності» [7]. Якщо проаналізувати частину цих контекстів обґрунтувань, то справді опитування із застосуванням поліграфа не є доказом. Однак, слідчі судді розглядали клопотання про проведення судово-психологічної експертизи з використанням поліграфа. Отже, мова йде про використання процесуальної форми знань, а саме залучення експерта та проведення судової експертизи (судово-психологічної експертизи з використанням поліграфа), а не про використання непроцесуальної форми знань, такої як опитування із використанням поліграфа.

Список використаних джерел:

1. Постанова Третньої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 13 березня 2024 року у справі № 760/23990/17 <https://zakononline.ua/court-decisions/show/117757884> (дата звернення: 10.10.2025).
2. Ухвала Тарутинського районного суду Одеської області від 07 квітня 2025 року у справі № 514/911/23 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126404929> (дата звернення: 25.09.2025).
3. Ухвала Добровеличківського районного суду Кіровоградської області від 16 липня 2025 року у справі № 387/1660/24 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/128908969> (дата звернення: 25.09.2025).
4. Ухвала Дніпровського районного суду міста Кам'янського від 03 червня 2025 року у справі № 209/3975/24 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/128034226> (дата звернення: 25.09.2025).
5. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень і Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: затв. наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції України від 26.12.2012 р. № 1950/5).

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 25.09.2025).

6. Ухвала Володарсько-Волинського районного суду Житомирської області від 23 грудня 2021 року у справі №276/1457/20 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102150352> (дата звернення: 25.09.2025).
7. Ухвала Соснівського районного суду міста Черкаси від 24 липня 2023 року у справі № 712/7389/23 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112495320> (дата звернення: 25.09.2025).

Митрофанов Ігор Іванович,
д.ю.н., професор,
професор кафедри фундаментальних і галузевих юридичних наук
Кременчуцького національного університету імені Михайла
Остроградського

СТАТУС ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Норми права співвідносяться з правом в цілому як окреме із загальним. Кожна норма відображає сутнісні та змістовні характеристики свого типу та сімейства права. Норми права детерміновані (зумовлені) сукупністю реальних об'єктивних і суб'єктивних умов життя, а саме: 1) властивостями суспільних відносин, які вони організовують; 2) рівнем правової свідомості та культури суб'єкта правотворчості; 3) менталітетом і ціннісними орієнтаціями соціуму; 4) соціальною волею регулюючої підсистеми та населення, що її підтримує.

Основними джерелами права в Україні традиційно вважають: загальні засади (принципи) права; правовий звичай; нормативний договір; нормативний правовий акт. Загальні засади права – це основоположні, вихідні ідеї та положення права як соціального регулятора, ключові настанови законотворців, що відображають правову політику держави. Саме принципи права формують норми права та реалізуються в них. До найпоширеніших принципів належать: демократизм, гуманізм, рівноправність, законність, повага та дотримання прав і свобод людини і громадянина. Ці принципи, зокрема, закріплені як основні засади діяльності Державної прикордонної служби України. Міжнародний договір – це нормативна угода між основними суб'єктами міжнародного права (насамперед державами), спрямована на регулювання їхніх відносин шляхом створення взаємних прав і обов'язків [1, с. 14–24; 2, с. 37–42].

Міжнародні договори можуть мати різні форми: конвенції (наприклад, Віденська конвенція про правонаступництво держав); декларації (наприклад, Декларація про принципи міжнародного права); пактів (наприклад, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права); угод, протоколів, власне договорів (наприклад, Протокол між ДПСУ та Прикордонною

вартою Республіки Польща про співробітництво у сфері боротьби з організованою злочинністю).

Нормативний правовий акт – це офіційний документ, виданий уповноваженими суб'єктами або органами держави, що містить владні, нормативні розпорядження (вказівки щодо варіантів поведінки) у суворо встановленій формі й опублікований в офіційному виданні.

Нормативні правові акти мають ієрархічну структуру та поділяються за юридичною чинністю на: 1) закони – містять основні, первинні норми та базові положення з ключових питань державно-правового та громадського життя. До них належать Конституція України (Основний закон), конституційні та звичайні закони; 2) підзаконні акти – видаються на підґрунті та на виконання законів. Сюди входять: укази Президента України, постанови та розпорядження Уряду України; нормативні акти органів виконавчої влади (відомчі та міжвідомчі); нормативні акти органів місцевого самоврядування та локальні акти.

Для діяльності прикордонних органів (підрозділів) правовими джерелами є лише ті підзаконні акти, які прийняті на підставі та для виконання законів і які безпосередньо регулюють суспільні відносини у сфері оперативно-службової діяльності ДПСУ: 1) акти Глави держави (Укази Президента України), що стосуються охорони та захисту державного кордону або прав і свобод громадян, мають найбільшу юридичну чинність серед підзаконних актів і є обов'язковими для застосування по всій країні, отже, можуть бути прираховані до правових джерел діяльності прикордонних органів; 2) нормативні акти органів виконавчої влади суб'єктів України (якщо такі існували б у форматі, аналогічному федеративному устрою) швидше створюють сприяючі умови, але, як правило, не регламентують саму діяльність прикордонних органів.

Державна прикордонна служба України (ДПСУ) є правоохоронним органом спеціального призначення (згідно зі ст. 6 Закону України «Про Державну прикордонну службу України»). Адміністрація ДПСУ, як центральний орган виконавчої влади, який відповідає за реалізацію державної політики у сфері захисту державного кордону й охорони суверенних прав України у її виключній (морській) економічній зоні, спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Міністра внутрішніх справ України (відповідно до Положення Кабінету Міністрів України № 533 від 16 жовтня 2014 р.).

Основні завдання Адміністрації ДПСУ (згідно з Положенням КМУ № 533):

1) реалізація державної політики у сфері охорони державного кордону та здійснення управління в цій сфері;

2) внесення пропозицій Міністру внутрішніх справ щодо формування державної політики у сфері;

3) участь у розробленні принципів правового оформлення та забезпечення недоторканності державного кордону, а також охорони суверенних прав України у виключній (морській) економічній зоні;

4) управління органами Держприкордонслужби (територіальними органами – регіональними управліннями, Морською охороною, органами охорони державного кордону, органами забезпечення, навчальними закладами та науково-дослідними установами).

Основна мета діяльності Державної прикордонної служби України на 2025 рік – це послідовна реалізація державної політики у сфері охорони державного кордону, забезпечення його недоторканності, а також захист суверенних прав України в її прилеглий та виключній (морській) економічній зонах.

Пріоритети на 2025 рік:

1. Протидія агресії та забезпечення режиму воєнного стану: участь у відсічі збройної агресії РФ проти України та забезпечення виконання заходів правового режиму воєнного стану. Нарощування спроможностей підрозділів, що здійснюють охорону та захист українсько-російської й українсько-білоруської ділянок державного кордону. Забезпечення повної готовності до відновлення контролю над державним кордоном після звільнення тимчасово окупованих територій України.

2. Європейська інтеграція та стратегічне планування: запровадження європейських принципів інтегрованого управління державним кордоном, започаткування нового етапу стратегічного планування в цій сфері, досягнення максимальної взаємосумісності (інтероперабельності) з відповідними складовими сектору безпеки й оборони України відповідно до стандартів НАТО.

3. Посилення Морської охорони й авіації: нарощування оперативних спроможностей Морської охорони й авіації Державної прикордонної служби України, відновлення та модернізація системи висвітлення надводної обстановки.

4. Перспектива кадрової та соціальної політики: вдосконалення системи комплектування, підготовки та роботи з особовим складом; розвиток системи соціального супроводу, правового захисту, а також медичної та психологічної реабілітації військовослужбовців.

5. Забезпечення логістики та розбудова інфраструктури: організація стійкої логістики та забезпечення органів ДПСУ необхідною технікою й озброєнням; нарощування інженерно-технічного облаштування державного кордону; забезпечення відновлення та розбудови прикордонної інфраструктури [3].

Основні функції Державної прикордонної служби (згідно зі ст. 2 Закону «Про Державну прикордонну службу України») охоплюють:

- охорону державного кордону (на суші, морі, річках, озерах і інших водоймах), забезпечення його режиму та прикордонного режиму;
- прикордонний контроль та пропуск осіб, транспортних засобів, вантажів через державний кордон і до/з тимчасово окупованої території, виявлення та припинення незаконного переміщення;
- охорону суверенних прав України у її виключній (морській) економічній зоні;
- розвідувальну, інформаційно-аналітичну й оперативно-розшукову діяльність для захисту державного кордону;
- участь у протидії організованій злочинності й у боротьбі з незаконною міграцією;
- участь у заходах щодо боротьби з тероризмом і припинення діяльності незаконних збройних формувань, що порушили кордон;
- координацію діяльності військових формувань, правоохоронних і інших державних органів, пов'язаної із захистом кордону та пропуском.

Правоохоронний статус ДПСУ підтверджується тим, що її оперативно-службова діяльність включає розвідувальну, оперативно-розшукову діяльність, участь у боротьбі зі злочинністю та тероризмом. Юридична наука виділяє такі критерії належності органу до правоохоронного: 1) винятково державний орган – ДПСУ створюється та фінансується державою, комплектується військовослужбовцями та працівниками зі спеціальною підготовкою. До особового складу висуваються вимоги щодо несудимості, відсутності корупційних правопорушень та подання декларацій (ст. 14 Закону); 2) діяльність на підставі закону – правовою основою є Конституція України, Закон «Про державний кордон України», Закон «Про

Державну прикордонну службу України» й інші нормативно-правові акти (ст. 4 Закону); 4) виконання державних завдань – на ДПСУ покладено завдання щодо забезпечення недоторканності державного кордону й охорони суверенних прав України (ст. 1 Закону); 5) право застосовувати заходи юридичного впливу/примусу: Військовослужбовці та залучені до оперативно-службової діяльності працівники мають право застосовувати фізичну силу, службових собак, спеціальні засоби та зброю у випадках і порядку, визначених законом (ст. 21 Закону).

Окрім правоохоронної діяльності, ДПСУ також здійснює розвідувальну, інформаційно-аналітичну й оперативно-розшукову діяльність, а також контррозвідувальні заходи для захисту державного кордону, маючи для цього спеціальні підрозділи [4].

Згідно із Законом України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 року № 2469-VIII, ДПСУ віднесена до: 1) сил безпеки (як правоохоронний орган спеціального призначення з правоохоронними функціями); 2) сил оборони (як військове формування/орган спеціального призначення з правоохоронними функціями, на який покладено функції із забезпечення оборони держави); 3) складу сектору безпеки й оборони держави.

Таким чином, ураховуючи функціональне навантаження, особливо в умовах збройного конфлікту та необхідності відсічі агресії, сучасні виклики вимагають переосмислення статусу ДПСУ як збройного формування спеціального призначення з правоохоронними функціями, що відображає її пріоритетну роль у складі сектору безпеки й оборони, а не лише як правоохоронного органу спеціального призначення.

Список використаних джерел:

1. Митрофанов І. І., Притула А. М. Правничий фундамент діяльності Державної прикордонної служби України та шляхи його вдосконалення. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2019. № 19. С. 14–24.
2. Притула А. М. Теоретико-правові засади оперативно-службової діяльності Державної прикордонної служби України : монографія / наук. ред. І. І. Митрофанов. Одеса : Фенікс, 2019. 332 с.
3. Перелік пріоритетних напрямів діяльності Державної прикордонної служби України на 2025 рік. URL : <https://dpsu.gov.ua/uk/napryami-diyalnosti> (дата звернення: 28.09.2025).

4. Притула А. М. Халимон С. І., Митрофанов І. І. Закон України: «Про оперативно-розшукову діяльність» : науково-практичний коментар. Хмельницький : Видавництво НАДПСУ, 2021. 238 с.

СЛОВО МОЛОДИМ ВЧЕНИМ

*Михайленко Владислав Вадимович,
доктор філософії,
молодший науковий співробітник
відділу дослідження проблем кримінального права
Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса
Національної академії правових наук України*

ДЕЯКІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ КРИПТОВАЛЮТ (У КОНТЕКСТІ СТАТТІ 110–2 КК УКРАЇНИ)¹

Цифрова трансформація фінансового сектору, що є одним із ключових маркерів сучасності, не лише відкриває нові можливості для економічного розвитку, але й створює безпрецедентні виклики для системи національної безпеки. Одним із таких викликів стало поширення віртуальних активів, зокрема криптовалют, які завдяки своїм унікальним властивостям – анонімності, децентралізації та транскордонності – перетворилися на привабливий для використання інструмент під час здійснення злочинної діяльності. Традиційні механізми фінансового моніторингу та контролю, на сьогоднішній день, виявляються недостатньо ефективними для відстеження криптотранзакцій, особливо у тих випадках, де особи зацікавлені у приховуванні таких операцій, що активно використовується зловмисниками для фінансування протиправних дій.

Однією з фундаментальних проблем, що ускладнює кримінально-правову протидію злочинам із використанням віртуальних активів, є відсутність їх чіткого та уніфікованого правового статусу в національному законодавстві. На сьогодні в Україні склалася ситуація правової невизначеності: Закон України від 17.02.2022 № 2074-IX «Про віртуальні активи»,

---

¹ Примітка. Тези виконано в межах реалізації теми фундаментального дослідження «Теоретичні та правозастосовні проблеми кримінально-правового забезпечення основ національної безпеки та оборони України» (державний реєстраційний номер: 0124U005179; термін виконання: I квартал 2025 р. – IV квартал 2027 р.).

який містить визначення даного понятійного апарату та який покликаний врегулювати цю сферу, досі не набрав чинності, а інші нормативні акти пропонують різні, часом суперечливі, підходи. Так, Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII «Про запобігання корупції» у пункті 6 частини першої статті 46 відносить криптовалюту до нематеріальних активів, тоді як профільний фінансовий закон оперує терміном «віртуальні активи» і саме поняття «криптовалюта» не використовує [1]. Така нормативна розпорошеність породжує доктринальні дискусії та практичні труднощі. Саме відсутність вираженої матеріальної (фізичної) форми криптовалюти стала основною перешкодою для її однозначного визнання майном. Водночас у науковій літературі поширюється позиція, що в умовах інформаційного суспільства об'єкти права власності не обов'язково повинні мати матеріальну природу [2].

Варто зазначити, що ситуація ускладнюється актуальними змінами до Цивільного кодексу України, де з'явилося поняття «цифрових речей» як різновиду майна [3]. Це створює певну колізію з профільним Законом України від 17.02.2022 № 2074-IX «Про віртуальні активи», який визначає віртуальний актив як «нематеріальне благо». Таким чином, національне законодавство наразі пропонує дві дещо відмінні правові конструкції для одного й того ж явища. Хоча визнання криптовалюти «цифровою річчю» теоретично спрощує її віднесення до предметів злочинів, відсутність узгодженості між нормативними актами лише посилює правову невизначеність, на яку зважає сторона захисту у кримінальних провадженнях.

Водночас аналіз вироків у даній категорії справ свідчить, що суди не заглиблюються в доктринальні дискусії щодо природи віртуальних активів. Натомість вони займають прагматичну позицію, розглядаючи «криптовалюту» як різновид активу, що має вартісний еквівалент і може бути предметом фінансування. Судова практика підтверджує, що «переказ (надання) грошових коштів у криптовалюті» безпосередньо кваліфікується як злочин, передбачений ст. 110–2 КК України, що свідчить про домінування функціонального підходу в правозастосуванні.

Однак для кваліфікації діянь за ст. 110–2 КК України суперечка про визнання криптовалюти майном має другорядне значення. Ключовим для складу цього злочину є не стільки природа активу, скільки його функціональне призначення – здатність виступати засобом платежу та нако-

пичення вартості. У цьому контексті криптовалюту доцільно розглядати не як класичне майно, а як цифровий механізм фінансового забезпечення або засіб передання вартості [2; 4]. Такий підхід дозволяє оминати доктринальні суперечки та зосередитись на суті діяння – наданні фінансової підтримки антидержавній діяльності, незалежно від форми наданих активів.

Хоча на теоретичному рівні визначення вартості віртуальних активів через їхню волатильність становить проблему, у судовій практиці це питання вирішується шляхом встановлення гривневого еквіваленту на момент вчинення злочину. У вирахах органи досудового розслідування та суд, як правило, вказують точну суму перерахованої криптовалюти та її еквівалент у національній валюті, встановлений на день перерахунку. Такий підхід, ймовірно, ґрунтується на даних відповідної криптобіржі або результатах судової економічної експертизи, що дозволяє уникнути правової невизначеності при встановленні розміру фінансування.

Тож цілком логічним є твердження про те, що криптовалюти перетворилися на ефективний та затребуваний механізм для фінансування антидержавної діяльності в Україні. Їхні ключові переваги для злочинців – анонімність, децентралізація та транскордонний характер – створюють серйозні виклики для національної системи кримінальної юстиції.

На теоретичному рівні головною проблемою залишається правова невизначеність категоріального апарату, що стосується віртуальних активів. Відсутність єдиного законодавчого підходу ускладнює їхню кримінально-правову оцінку.

Перспективи ефективної протидії значною мірою пов'язані з набранням чинності Законом України від 17.02.2022 № 2074-IX «Про віртуальні активи», ключовою метою якого є імплементація міжнародних стандартів, зокрема рекомендацій Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF). Це зобов'яже постачальників послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів (централізовані криптобіржі, обмінники), стати суб'єктами первинного фінансового моніторингу та впровадити процедури верифікації клієнтів (KYC). Для правоохоронних органів це створить легальні механізми отримання інформації про учасників транзакцій. Однак слід очікувати, що посилення регулювання централізованих платформ (СЕХ) стимулюватиме злочинців до міграції у менш контрольовані середовища, зокрема на децентралізовані біржі

(DEX) та використання просунутих крипто-міксерів. Протидія операціям у таких системах, що не мають центрального органу управління, поставить перед системою кримінальної юстиції ще складніші технологічні та юрисдикційні завдання. Тож означене дослідження потребує подальшої розробки і вивчення.

Список використаних джерел:

1. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 р. №1700-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. №49. Ст. 2056.
2. Казначеева Д. В. Криптовалюта як предмет і засіб учинення злочинів. *Протидія кіберзлочинності та торгівлі людьми: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 27 трав. 2020 р.)*. Харків: ХНУВС, 2020. С. 97–101.
3. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. №435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №40–44. Ст. 356.
4. Гресь Д. О. Деякі проблеми кваліфікації кримінальних правопорушень, пов'язаних з обігом криптовалюти. *Збірник наукових праць ХНПУ імені Г. С. Сковороди «Право»*. 2024. №39. С. 190–197. doi: <http://dx.doi.org/10.34142/23121661.2024.39.23>

Шандиба Артем Олександрович,
здобувач 2-го курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
Маріупольського державного університету

Науковий керівник: **Політова Анна Сергіївна,**
к.ю.н., доцент,
доцент кафедри права
Маріупольського державного університету

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА КОЛАБОРАЦІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ

Питання кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність постійно привертає увагу науковців. Окрім того, зауважимо, що в Єдиному державному реєстрі судових рішень станом на 12 жовтня поточного року винесено понад 3100 вироків за ст. 111–1 КК України, серед яких лише у 2025 р. – 952. Але справа не тільки у кількості осіб, притягнутих до відповідальності та кількості облікованих кримінальних проваджень за ст. 111–1 КК України. Ми повинні дивитися глибше в цю проблему, адже такі кримінально протиправні діяння вчиняються громадянами України. Саме в цьому аспекті ми погоджуємося з В. Аніщук та Ю. Пундором, що проблема колабораційної діяльності в умовах війни потребує не лише кримінального переслідування, а й глибшого розуміння механізмів та причин, що призводять до співпраці з агресором. Це вимагає всебічного підходу до питання, що включає не лише правові заходи, але й психологічні, соціальні та політичні аспекти, з урахуванням потреби в реабілітації суспільства після завершення конфлікту [1, с. 179].

Узагальнюючи судову практику за ст. 111–1 КК України, нашу увагу привернув вирок Солом'янського районного суду м. Києва від 07 січня 2025 р. у справі № 760/10639/24 1-кп/760/2135/25. Судом встановлено, що «обвинувачена ОСОБА_3, будучи громадянкою України, перебуваючи на посаді в.о. генерального директора «АО «Издательство и типография «Таврида», уклала «государственный контракт» № ДВДГСПК-2022/21 від 22.08.2022, з т.зв. «избирательной комиссией Республики Крым» (ИНН 9102003110, КПП 910201001, ОГРН 1149102003797, адреса рес-

страції: 295000, м. Сімферополь, вул. К. Маркса, буд. 18), в особі представника виборчої комісії Республіки Крим ОСОБА_6, який діяв на підставі регламенту виборчої комісії, на виготовлення виборчих бюлетенів для голосування.

У відповідності до зазначеного контракту № ДВДГСПК-2022/21 від 22.08.2022, а саме, відповідно до додатку № 1 технічне завдання, «АО «Издательство и типография «Таврида» зобов'язувалось виготовити виборчі бюлетені для голосування на додаткових виборах депутатів «государственного совета Республики Крым второго созыва», які було призначено 11.09.2022...

Крім того, громадянка України ОСОБА_3, у невстановлений досудовим розслідуванням час, але не пізніше 22.08.2022, перебуваючи за місцем знаходження «АО «Издательство и типография «Таврида» за адресою: АР Крим, м. Сімферополь, вул. Генерала Васильєва, 44, будучи в.о. генерального директора вказаної юридичної особи, надала засоби для вчинення кримінального правопорушення – бюлетені для голосування, чим вчинила пособництво в організації та проведенні незаконних виборів на тимчасово окупованій території» [2].

Законом України від 03 березня 2022 р. № 2108-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність», КК України було доповнено ст. 111–1 «Колабораційна діяльність», а 15 березня 2022 р. – набув чинності. Разом з тим, аналізуючи обставини вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 111–1 КК України, у вищезазначеному вироку, відзначимо:

- по-перше, місцезнаходження ОСОБИ_3 – м. Сімферополь (АР Крим) та час вчинення кримінального правопорушення – не пізніше 22 серпня 2022 р.;
- по-друге, відзначається, що ОСОБА_3 є громадянкою України;
- по-третє, ОСОБА_3 надала засоби для вчинення кримінального правопорушення – бюлетені для голосування, чим вчинила пособництво в організації та проведенні незаконних виборів на тимчасово окупованій території.

Зауважим, що 20 лютого 2014 р. розпочався «гібридний» формат російсько-української війни, зафіксований у Постанові Верховної Ради України від 21 квітня 2015 р. № 337-VIII «Про Заяву Верховної Ради

України «Про відсіч збройній агресії російської федерації та подолання її наслідків»». Як відзначає А. Оприщенко, в Україні «примусову паспортизацію» РФ почала у 2014 р. – після анексії Криму. Навесні 2019 р. можливість отримати паспорти РФ з'явилася і в «ЛДНР». Після початку повномасштабного вторгнення в Україну ситуація знову повторилася: 25 травня 2022 р. президент РФ Володимир Путін підписав указ про спрощення отримання російського паспорта для мешканців Запорізької та Херсонської областей [3]. Отже, це вказує на те, що ОСОБА_3 вже набула громадянства РФ і мала паспорт країни-агресорки.

Проте, як бути в цій складній та дуже не простій ситуації, адже виходячи із ст. 25 Основного Закону, громадянин України не може бути позбавлений громадянства і права змінити громадянство. Громадянин України не може бути вигнаний за межі України або виданий іншій державі. Україна гарантує піклування та захист своїм громадянам, які перебувають за її межами [4]. І в цьому аспекті: чи можна вважати, що ОСОБА_3 примусили отримати паспорт РФ, адже вона могла це зробити добровільно й усвідомлено? Але це питання поки залишається невирішеним, дискусійним та дуже складним.

З іншого боку, як відзначає В. Ткаченко, стосовно осіб, засуджених за колабораційну діяльність, то у 2023 р. та в 2024 р. спостерігається щорічне збільшення їх питомої ваги. Так, у 2022 р. було засуджено за ст. 111–1 КК 176 осіб, у 2023 р. – 506 осіб (+65%), а в 2024 р. – 805 осіб (+37% порівняно з 2023 р. та +78% порівняно з 2022 р.). Загалом за ст. 111–1 КК було засуджено 1487 осіб. Згідно з офіційними статистичними даними жодна особа не була виправдана у вчиненні колабораційної діяльності. Таким чином, кількість осіб, засуджених за ст. 111–1 КК, істотно збільшувалася щороку. Питома вага всіх засуджених за колабораційну діяльність протягом 2022–2024 рр. у загальній кількості засуджених за вчинення злочинів проти основ національної безпеки України протягом вказаного періоду, становила 52% (41% – у 2022 р., 51% – у 2023 р., 56% – у 2024 р.) [5, с. 187]. Це свідчить про існування в українському суспільстві «прихованого колаборціонізму», який проявляється при окупації.

У вирокі Солом'янського районного суду м. Києва від 07 січня 2025 р. у справі № 760/10639/24 1-кп/760/2135/25, ОСОБА_3 визнано «винуватою

у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 4 ст. 111–1, ч. 5 ст. 27, ч. 5 ст. 111–1 КК України, та призначити їй покарання:

– за ч. 4 ст. 111–1 КК України – у виді позбавлення волі на строк чотири роки з позбавленням права обіймати посади, пов’язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, строком на десять років з конфіскацією майна, що належить на праві власності;

– за ч. 5 ст. 27, ч. 5 ст. 111–1 КК України – у виді позбавлення волі на строк сім років з позбавленням права обіймати посади, пов’язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, строком на десять років з конфіскацією майна, що належить на праві власності» [2].

Але, чи не міститься також у діях ОСОБИ_3 склад кримінального правопорушення, передбачено ст. 111–2 КК України «Пособництво державі-агресору», адже суд відзначав – «пособництво в організації та проведенні незаконних виборів на тимчасово окупованій території»? Як відзначають О. Дудоров та Р. Мовчан, «при прийнятті Закону від 14 квітня 2022 р. парламентарії «забули» про ст. 111–1 КК. Інакше нам складно пояснити наявність у ст. 111–2 КК варіативної вказівки на добровільний збір, підготовку та/або передачу матеріальних ресурсів чи інших активів представникам держави-агресора, яка (вказівка) фактично дублює положення присвяченої «господарському» колабораціонізму ч. 4 ст. 111–1 КК. Останньою встановлено відповідальність, зокрема, за передачу матеріальних ресурсів незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованій території, та/або збройним чи воєнізованим формуванням держави-агресора [6, с. 99]. Це вказує про існування конкуренції норм між ч. 4 ст. 111–1 та ст. 111–2 КК України.

Таким чином, підводячи підсумок, вважаємо, що практика притягнення до кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність має багато складних та не вирішених питань. Саме неврегульованість питань чи вважати громадянина України, який на окупованих територіях набув громадянства країни-агресорки добровільно та не вважає себе громадянином України потребує розв’язання. Також необхідно внести зміни та доповнення до ст. 111–2 КК України для усунення конкуренції з ч. 4 ст. 111–1 КК України.

Список використаних джерел:

1. Pundor Y. O., Anishchuk V. V. Problems of criminal liability for collaboration activities in wartime. *Uzhhorod National University Herald. Series: Law*. 2025. Vol. 3, no. 89. P. 177–181.
2. Вирок Солом'янського районного суду м. Києва від 07 січня 2025 року у Справі № 760/10639/24 1-кп/760/2135/25. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124731142> (дата звернення: 12.10.2025)
3. Оприщенко А. Російський паспорт в Криму і на Донбасі – це водночас і кара, і право на нормальне життя. Що чекає на українців в окупації? Розбір Заборони. URL: <https://zaborona.com/rosijskyj-pasport-v-krymu-i-na-donbasi-cze-vodnochas-i-kara-i-pravo-na-normalne-zhyttya/> (дата звернення: 13.10.2025).
4. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 13.10.2025).
5. Tkachenko V. High treason and collaboration: execution cannot be pardoned. *Actual problems of improving of current legislation of Ukraine*. 2025. No. 67.
6. Dudorov O. O., Movchan R. O. Liability for assistance to aggressor state: issues of qualification and improvement of criminal law. *Herald of the Association of Criminal Law of Ukraine*. 2022. Vol. 2, no. 18. P. 95–117.

*Куковинець Дар'я Олександрівна,
молодша наукова співробітниця
відділу дослідження проблем кримінального права
Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса
Національної академії правових наук України
ORCID: 0000-0002-8417-5873*

ПОСЯГАННЯ НА ЖИТТЯ КЕРІВНИКА ПОЛІТИЧНОЇ ПАРТІЇ: МЕЖІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ЗА СТАТТЕЮ 112 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ*

Під спеціальну кримінально-правову охорону на рівні ст. 112 КК України («Посягання на життя державного чи громадського діяча») поряд із державними діячами підпадають громадські діячі, коло яких, зі свого боку, обмежено виключно керівниками політичних партій. З огляду на те, що реальна кількість політичних партій в Україні перевищує відмітку в 300 одиниць [1], а рівень їх активності та реальної залученості у життя держави є різним, виникає необхідність переглянути закладений українським законодавцем підхід до формального віднесення всіх керівників політичної партії до потерпілих за означеною статтею.

На законодавчому рівні визначення поняття «керівник політичної партії» не міститься. Водночас у теоретико-правовій площині останнє розкривається як «особа, котра очолює зареєстровану у законному порядку політичну партію, відповідно до її статуту та обраної загальнонаціональної програми суспільного розвитку, здійснює організаційно-розпорядчі функції у межах своїх повноважень із реалізації політичної волі громадян» [2, с. 57]. При цьому вимагається, що аби дії порушника були кваліфіковані саме за ст. 112 КК, вчинене ним посягання на керівника політичної партії має здійснюватися не тільки у зв'язку із його статусом, а й безпосередньо через його громадську діяльність. М. І. Хав-

---

* Примітка. Тези виконано в межах реалізації теми фундаментального дослідження «Теоретичні та правозастосовні проблеми кримінально-правового забезпечення основ національної безпеки та оборони України» (державний реєстраційний номер: 0124U005179; термін виконання: I квартал 2025 р. – IV квартал 2027 р.).

ронюк з цього приводу підкреслює, що під діяльністю такого роду варто вважати діяльність громадянина, обумовлену його належністю до політичної партії і спрямовану на реалізацію функцій і виконання завдань, що стоять перед нею [3, с. 237–238]. Водночас вважаємо, що спирання виключно на такі дві ознаки потерпілого – керівника політичної партії не є достатнім для цілей забезпечення належної кримінально-правової охорони, оскільки вони не завжди відображають зв'язок із основним безпосереднім об'єктом цього кримінального правопорушення.

Так, притримуємося позиції, що головним орієнтиром при визначенні доцільності перебування тієї чи іншої категорії осіб у переліку потерпілих за аналізованою статтею є їх реальний об'єктивний зв'язок із політичною сферою держави («здійснення вищої державної влади, яка забезпечує для держави нормальне функціонування...» [4, с. 178–179]). Звідси постає, що в основі мотиву посягача має перебувати його прагнення усунути потерпілого саме як носія відповідних державно-владних чи партійних функцій [5, с. 38] і таким чином опосередковано заподіяти шкоду суспільним відносинам щодо забезпечення основ національної безпеки у політичній сфері. Тобто замах на вбивство чи вбивство державного або громадського діяча фактично є засобом впливу на нормальне функціонування держави.

Тому враховуючи специфіку такого кримінального правопорушення, можемо припустити, що не кожний керівник політичної партії (навіть за умови посягання на нього у зв'язку із його громадською діяльністю) автоматично має вважатися потерпілим за ст. 112 КК України. Буквальне тлумачення статті у цьому випадку, на нашу думку, не буде сумісним із її призначенням як спеціального припису, покликаного забезпечити сталість реалізації державної політики у її стратегічно важливих напрямках суспільної діяльності через кримінально-правову охорону життя осіб, смерть яких здатна реально чи потенційно завдати шкоди функціонуванню політичної системи України. Вважаємо, що завдання такої шкоди є можливим лише за умови, коли політична партія та, відповідно, її керівник *реально* залученні до управління державою. У протилежному випадку роль керівника партії у забезпеченні політичних процесів країни є достатньою обмеженою, а їх вплив на прийняття владно-управлінських рішень – опосередкованим.

Одним із індикаторів залученості тієї чи іншої партії до розбудови державних процесів та, відповідно, фактичної можливості впливати на прийняття рішень у країні є представництво її членів у вищих державних інституціях, зокрема у Верховній Раді України. Так, як справедливо підкреслює Л. В. Гонюкова, політичні партії опосередковано, через своїх представників і фракції у парламенті, виконують функцію вироблення та реалізації політичного курсу держави. Реалізація такої функції, відповідно, і визначає їх місце у формуванні та здійсненні державної політики та управління [6, с. 105, 106]. З огляду на це, саме керівники таких партій, виконуючи представницькі та організаційні функції, і уособлюють собою ту суспільну силу, здатну чинити безпосередній вплив на політичну сферу країни. Такий підхід є втіленням *формальної сторони* вирішення цього питання.

Водночас вважаємо, що обмеження кола потерпілих лише керівниками партій, що мають представництво у державних органах, значно звузило би сферу кримінально-правової охорони суто за формальними ознаками. Адже партійна присутність у парламенті не завжди автоматично дорівнює високому рівню впливовості того чи іншого політичного лідера на формування суспільного дискурсу та розроблення державної політики у відповідній сфері. Як свідчить історичний досвід, зокрема у часи становлення незалежності України, потужними рушіями суспільно-політичних процесів у державі нерідко ставали партії, які не отримували місць у парламенті, або їх присутність у ньому (порівняно з іншими політичними силами) була відносно меншою. Приміром, під час виборів у Верховну Раду України у 1994 р. політична партія «Народний рух України» отримала 20 місць у парламенті (що склало 5,9% від загальної кількості обраних народних депутатів)¹ [7; 8, с. 293]. Водночас вплив її керівника, В. М. Чорновола, на політичний дискурс та визначення основних напрямів розвитку української державності був значно вищим, аніж роль його партії за набраної кількості мандатів. З цього постає, що при кваліфікації діяння за ст. 112 КК має враховуватися і реальний уплив конкретної політичної сили та її лідера, що, зі свого боку відображає *оціночну сторону* вирішення поставленого питання.

---

¹ Для порівняння, політична партія, що отримала найбільшу кількість голосів – «Комуністична партія України», – була представлена 85 депутатами (приблизно 25%).

Водночас, зважаючи на вищенаведене, притримуємося позиції, що оціночний критерій матиме перевагу перед формальним, оскільки саме за його застосування видається можливим максимально точно забезпечити реалізацію соціальної сутності ст. 112 КК. Тому для цілей кримінально-правової охорони за нормою цієї статті визначальне значення будуть мати не лише формальний статус керівника політичної партії як очільника певної політичної сили, здійснення у зв'язку із цим відповідної громадської діяльності, а й реальний авторитет (як особистий, так і партійний) у державно-владних процесах, реалізації політичного курсу країни, а тому, відповідно, й у формуванні політичної сфери держави. Визначальним словосполученням, що було би здатне описати таку роль політичної партії (та відповідно її керівника), на нашу думку, може бути «значний вплив». Аргументом на користь обрання саме того словесного маркера може послужити те, що оціночні поняття зі складником «значний» вже є характерними для КК України. При цьому, вважаємо, що обрання такої термінології дозволить враховувати об'єктивний вплив на політичне життя як партій, що мають представництво у вищих органах державної влади, так і партій, що такого представництва не мають.

Закріплення такого підходу видається можливим:

а) на рівні законодавства – шляхом уточнення диспозиції ст. 112 КК: «Посягання на життя ... керівника політичної партії, що *має значний вплив на формування політичної сфери держави*, вчинене у зв'язку з їх державною чи громадською діяльністю»;

б) на рівні правозастосування – під час кваліфікації діяння враховувати як формальні (наявність державного представництва), так і оціночні ознаки такого впливу, до числа яких можна віднести: 1) рівень суспільної підтримки (що засвідчується результатами виборів, соціологічних показників тощо) політичної партії та її керівника; 2) ступінь участі у формуванні державної політики (через ініціювання суспільно значущих реформ, виробленні політичних рішень загально державного рівня тощо); та інше.

Саме за такого бачення, на нашу думку, видається можливим, по-перше, комплексно оцінити роль політичної партії та її керівника у формуванні політичної системи держави і, відповідно, по-друге, забезпечити зв'язок із соціальною сутністю кримінально-правової норми ст. 112 КК та її практичним застосуванням.

Список використаних джерел:

1. Список Політичних партій, зареєстрованих в реєстрі. *Єдиний державний реєстр звітності політичних партій*: оф. вебсайт. URL: <https://politdata.nazk.gov.ua/political-parties> (дата звернення: 14.10.2025).
2. Федішин І. М. Кримінально-правова охорона діяльності державних та громадських діячів в Україні: дис. ... докт. філософії : спец. 081 «Право». Львів, 2025. 271 с.
3. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. 3-тє вид., переробл. та доповн. / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. К.: Атіка, 2003. 1056 с.
4. Федішин І. М. Актуальні підходи до розуміння об'єкта складів кримінальних правопорушень, що посягають на діяльність державних та громадських діячів. *Нове українське право*. 2024. № 3. С. 173–185. DOI: <https://doi.org/10.51989/NUL.2024.3.22>.
6. Сотула О. С. Кримінальна відповідальність за посягання на життя державного чи громадського діяча: дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08. Харків, 2003. 201 с.
6. Гонюкова Л. Політичні партії як інститут державної політики та управління: теоретико-методологічний аналіз : монографія / за наук. ред. д-ра політ. наук Л. Є. Шкляра. К. : НАДУ, 2009. 392 с.
7. Доповідь Голови Центральної виборчої комісії по виборах народних депутатів України І. Г. Ємця від 11.05.1994 р. URL: https://web.archive.org/web/20090720010710/http://www.rada.gov.ua/zakon/sk12/BUL21/110594_01.htm (дата звернення: 14.10.2025).
8. Дем'яненко В. М. Патерналістські мотивації в електоральному виборі громадян України. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2012. Вип. 6. С. 288–300. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzipiend_2012_6_26 (дата звернення: 14.10.2025).

КОМПРОМІС МІЖ ДИСЦИПЛІНОЮ ТА ГУМАНІЗАЦІЄЮ: НОВІ МЕХАНІЗМИ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ПОКАРАННЯ ЗА ВІЙСЬКОВІ ЗЛОЧИНИ

Останнім часом особливої актуальності набуло питання звільнення військовослужбовців від покарання за порушення встановленого порядку несення служби, оскільки випадки самовільного залишення військової частини та дезертирства залишаються найпоширенішими військовими кримінальними правопорушеннями. Попри те, що склади цих злочинів є суміжними, судова практика чітко окреслює їхню відмінність: при самовільному залишенні військовослужбовець має намір тимчасово ухилитися від служби, тоді як при дезертирстві він прагне ухилитися остаточно. Відповідно, кримінальне законодавство передбачає суворі санкції: за самовільне залишення військової частини – позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років, а за дезертирство – від п'яти до дванадцяти років.

Однак навіть за вчинення цих правопорушень судова практика свідчить, що не завжди застосовується реальне позбавлення волі. До ухвалення змін законодавства суди активно користувалися можливістю призначати більш м'яке покарання на підставі статті 69 Кримінального кодексу України або звільняти від його відбування з випробуванням відповідно до статті 75 [1]. Такі рішення ухвалювалися з урахуванням особи обвинуваченого, обставин справи, характеру правопорушення та його наслідків. Водночас у низці випадків апеляційні та касаційні інстанції скасовували рішення про звільнення від відбування покарання, вважаючи суворе реальне покарання більш доцільним з огляду на умови воєнного стану та підвищену суспільну небезпеку дезертирства [2].

Переломним моментом у розвитку підходів до звільнення від покарання стало ухвалення закону, яким було передбачено можливість повного звільнення від кримінальної відповідальності для військовослужбовців, які вперше вчинили самовільне залишення частини або дезертирство та добровільно повернулися до служби. Запровадження такої норми фактично створило альтернативу призначенню покарання: за наявності

клопотання про повернення до служби та письмової згоди командира суд може закрити кримінальне провадження без винесення вироку. Сформувався значна кількість судових рішень, якими військовослужбовців було звільнено від кримінальної відповідальності за наявності зазначених умов. Водночас суди зберігають право відмовити у звільненні, якщо не вбачають достатніх підстав для цього [3].

Законодавчі новації започаткували поступовий перехід від моделі звільнення від відбування покарання з випробуванням до запровадження спеціальних підстав повного звільнення від кримінальної відповідальності. Такий підхід є компромісним: з одного боку, він враховує потребу у збереженні військовослужбовців у строю, а з іншого – забезпечує виконання завдань кримінального права та підтримує дисципліну в армії. Значення цього інституту полягає не лише у гуманізації кримінальної політики, а й у поєднанні факту засудження з відмовою від застосування каральних заходів у тих випадках, коли цього вимагають інтереси служби та принципи справедливості.

Подальший розвиток механізму звільнення полягав у закріпленні у кримінальному законодавстві можливості звільнення від відповідальності ще на стадії досудового розслідування або судового розгляду. Новий підхід полягав у тому, що особа, яка вперше вчинила самовільне залишення військової частини чи дезертирство, але готова добровільно повернутися до служби та виправити свою поведінку, могла уникнути судимості. Зміни до законодавства визначили, що вперше вчинене самовільне залишення частини або дезертирство може тягти звільнення від кримінальної відповідальності, якщо військовослужбовець добровільно звернувся до слідчого, прокурора чи суду з клопотанням про повернення до частини та отримав письмову згоду командира на подальше проходження служби. Кримінальне процесуальне законодавство доповнили положеннями, які регулюють порядок закриття провадження за такою підставою, зокрема щодо перевірки добровільності наміру та наявності згоди командира [4].

Ключовим елементом цього механізму є письмова згода командира. Логіка законодавця полягає в тому, що командир, як безпосередній керівник, найкраще знає підлеглого та може оцінити його здатність до подальшого проходження служби. Проте на практиці це породжує певні ризики. Серед них – суб'єктивізм під час ухвалення рішення через відсутність чітких критеріїв, потенційні корупційні загрози через непрозорість процедур, а також складність оскарження відмови командира, яка фактично

блокує можливість застосування звільнення. Науковці наголошують на потребі деталізації процедури надання згоди у підзаконних актах. Зокрема, пропонується затвердити формальні критерії оцінювання (службова характеристика, психологічний висновок, рівень підготовки), передбачити можливість апеляції відмови до вищого командування, посилити відповідальність за отримання неправомірної вигоди та створити електронний облік звернень і рішень з публічним доступом до статистики.

Практична реалізація цієї ідеї вимагає також запровадження додаткових процесуальних гарантій: обов'язку командира мотивувати письмово відмову, можливості контролю за прийнятими рішеннями з боку вищого командування або спеціальної комісії, а також розроблення типових інструкцій щодо проведення співбесід та оцінювання перед наданням згоди. Хоча зазначений механізм належить до інституту звільнення від кримінальної відповідальності, він є суміжним із звільненням від призначення покарання, оскільки фактично усуває потребу у його призначенні ще до винесення вироку.

У контексті воєнного стану законодавство також передбачає жорсткіші санкції за порушення порядку несення служби. Самовільне залишення військової частини або місця служби, а також нез'явлення без поважних причин у бойовій обстановці понад три доби караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років. Дезертирство, тобто самовільне залишення служби з метою ухилення від її подальшого проходження, карається позбавленням волі від п'яти до дванадцяти років. Основна відмінність між цими злочинами полягає у суб'єктивній стороні: при самовільному залишенні особа має намір повернутися, тоді як при дезертирстві прагне ухилитися остаточно.

З метою подолання проблеми масового самовільного залишення частин і дезертирства та стимулювання повернення військовослужбовців законодавець запровадив спеціальний механізм, який дозволяє уникнути призначення покарання. Він полягає у можливості закриття кримінального провадження до винесення вироку, якщо військовослужбовець добровільно повернувся до служби та отримав письмову згоду командира. Первинно закон встановлював граничний строк повернення, який згодом неодноразово продовжувався. Додатково було скасовано автоматичне призупинення служби під час воєнного стану для таких осіб, встановивши, що це відбуватиметься лише після його завершення.

Процедура реалізації права на звільнення передбачає подання клопотання про повернення до служби до слідчого, прокурора чи суду за-

лежно від стадії провадження, а також надання письмової згоди командира. На досудовій стадії таке клопотання може ініціювати лише прокурор, тоді як у суді – будь-яка сторона процесу. При цьому закон прямо зобов'язує прокурора долучати до клопотання письмову згоду командира, однак щодо клопотань сторони захисту це питання врегульоване не до кінця, що створює правові колізії. Доцільним виглядає також закріплення можливості подання довідки з військової частини про дату повернення, яка б підтверджувала факт поновлення служби.

Таким чином, механізм добровільного повернення у поєднанні з письмовою згодою командира створює можливість закрити кримінальне провадження до винесення вироку та фактично звільнити особу від призначення покарання. Це відповідає завданням кримінального права, дозволяє державі поєднати дисциплінарний вплив із реальним збереженням особового складу та підвищити ефективність системи реагування на військові правопорушення. У результаті інститут звільнення від покарання у військовій сфері виконує важливу функцію гуманізації кримінальної політики, забезпечує баланс між потребою покарання і доцільністю його застосування та сприяє досягненню стратегічної мети – збереженню боєздатності армії в умовах війни.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III : станом на 17 лип. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 12.10.2025).
2. Постанова від 01.12.2022 № 297/2178/21 Верховний Суд. Касаційний кримінальний суд URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/107834089> (дата звернення: 12.10.2025).
3. СЗЧ і дезертирство: судова практика - Юридична компанія «ДЕ-ЮРЕ». *Юридична компанія «ДЕ-ЮРЕ»*. URL: <https://de-jure.ua/publications/szch-i-dezertyrstvo-sudova-praktyka> (дата звернення: 12.10.2025).
4. Про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законів України щодо вдосконалення кримінальної відповідальності за злочини проти встановленого порядку несення або проходження військової служби під час дії воєнного стану: Закон України від 20.08.2024 р. № 3902-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2024. № 49. Ст. 293. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3902-IX#Text> (дата звернення: 12.10.2025).

*Барабаш Анастасія Анатоліївна,
молодша наукова співробітниця
відділу дослідження проблем кримінального процесу та судоустрою
Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса
Національної академії правових наук України
ORCID: 0009-0006-8158-4512*

IN ABSENTIA В УКРАЇНІ : ПОВТОРНИЙ СУДОВИЙ РОЗГЛЯД ЯК ГАРАНТІЯ СПРАВЕДЛИВОГО СУДУ

Повномасштабне вторгнення російської федерації в Україну докорінно змінило підходи до реалізації кримінального переслідування осіб, які вчинили тяжкі злочини проти основ національної безпеки, миру, людяності та міжнародного правопорядку. Значна кількість підозрюваних і обвинувачених осіб перебувають на тимчасово окупованих територіях або за межами України, що унеможливляє здійснення правосуддя за загальними процедурами. У цих умовах суттєво зросла роль інституту спеціального досудового розслідування та судового розгляду (*in absentia*), який дозволяє забезпечити невідворотність кримінальної відповідальності навіть за відсутності обвинуваченого.

Використання цього механізму значно і у справах про злочини проти національної безпеки. Так, за даними Офісу Генерального прокурора, за період з січня до вересня 2025 року у злочинах проти основ національної безпеки стосовно 281 особи здійснено спеціальне досудове розслідування [1]. Припускаємо, що й судовий розгляд кримінальних проваджень щодо цих осіб здійснюватиметься за їх відсутності.

Таким чином, затребуваним стає пошук балансу між забезпеченням ефективності кримінального правосуддя в умовах воєнного стану та дотриманням міжнародних стандартів справедливого судового розгляду. Загалом, згідно з положеннями Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) застосування процедури *in absentia* передбачає забезпечення справедливого судового розгляду, за правилами, які передбачені ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – ЄКПЛ), а також урахування практики Європейського суду з прав людини, відповідно до якої право підозрюваних та обвинувачених

бути присутніми на судовому розгляді не є абсолютним і за певних умов підозрювані та обвинувачені особи повинні мати можливість прямо чи мовчки, але однозначно відмовитися від цього права. Однак, і це є можливим, лише у тому випадку, коли обвинувачений був своєчасно поінформований про судовий розгляд і наслідки неявки, однак він не з'являється до суду. Саме тому надзвичайно актуальними є питання, що пов'язані з практичною реалізацією ефективного забезпечення справедливого судового розгляду, яке б відповідало положенням ст. 6 ЄКПЛ під час застосування процедури спеціального судового розгляду.

З огляду на обмежені можливості української системи правосуддя, механізми повідомлення обвинуваченого не завжди достатньо гарантують, що він усвідомлено відмовився від участі або що його участь була можливою [2, с. 149]. Таким чином, передбачені КПК України дії можуть не відповідати стандарту поінформованості підсудного «всіма необхідними засобами».

Ще одним наріжним каменем між українським та міжнародним правом у цій сфері є право на повторний розгляд справи. Якщо є сумніви щодо обізнаності підсудного про судовий розгляд, Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) вимагає, щоб держава гарантувала повторний розгляд справи після його арешту, якщо було порушено його право на справедливий суд. Однак, положеннями чинного законодавства, повторний розгляд справи дозволяється лише за нововиявленими або виключними обставинами. Згідно з КПК України право на оскарження судових рішень має не підсудний, а засуджений. Тобто передбачено право на апеляцію, а не на повторний судовий розгляд справи.

Припустимо якщо *громадянина А* було б заарештовано за злочини, скоєні ним в Україні, і він стверджував би, що його обізнаність про провадження була неоднозначною, ЄСПЛ міг би встановити, що держава порушила його права, гарантовані статтею 6 ЄКПЛ. Тоді суд міг би визначити, що йому гарантовано повторний розгляд справи, що прямо суперечить положенням чинного законодавства України.

Ці процесуальні недоліки можуть призвести до серйозніших наслідків. Стаття 3 Другого додаткового протоколу до Європейської конвенції про видачу правопорушників Ради Європи встановлює мінімальний стандарт, якому мають відповідати процесуальні гарантії: «1. Якщо запит стосується особи, яка була засуджена заочно, запитувана Договірна Сто-

рона може відмовити в екстрадиції, якщо, на її думку, процедура, яка призвела до винесення заочного вироку, не забезпечувала достатніх гарантій права на захист. 2. Однак екстрадиція має бути надана, якщо запитуюча Договірна Сторона дає достатні гарантії, які вважаються задовільними запитованою Стороною, що особа матиме право на новий судовий розгляд, який забезпечить дотримання її права на захист.» [3]. Таким чином Протокол гарантує, що держави, що є учасницями конвенції, зберігають за собою право відмовити в екстрадиції особи, засудженої заочно в ситуаціях, коли запитуюча держава не гарантує, що після екстрадиції така особа матиме право на повторний (новий) розгляд справи із забезпеченням процесуальних прав.

Через те, що чинне законодавство України не передбачає автоматичного права на повторний розгляд справи після арешту особи, засудженої *in absentia*, інші держави можуть відмовляти у видачі таких осіб, посилаючись саме на статтю 3 цього Протоколу. З огляду на це нашому законотворцю слід розглянути шляхи усунення розриву між національною практикою та міжнародним правом, шляхом внесення змін до законодавства, аби привести у відповідність до ратифікованих договорів аби забезпечити дотримання прав обвинувачених.

Підсумовуючи викладене, можна констатувати, що інститут спеціального досудового розслідування та судового розгляду (*in absentia*) відіграє важливу роль у забезпеченні невідворотності кримінальної відповідальності, особливо в умовах збройної агресії Російської Федерації проти України. Його застосування дає можливість притягнути до відповідальності осіб, які переховуються від органів досудового розслідування та суду на тимчасово окупованих територіях або за кордоном.

Однак, аналіз положень чинного Кримінального процесуального кодексу України та практики його застосування свідчить про наявність низки невідповідностей міжнародним стандартам справедливого судового розгляду, закріпленим у статті 6 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а також у практиці ЄСПЛ.

Для приведення національної процедури спеціального судового розгляду у відповідність до міжнародних стандартів доцільно:

1. Внести зміни до КПК України, якими передбачити: обов'язковість повторного судового розгляду у разі затримання або добровільної явки

особи, засудженої заочно, якщо буде встановлено, що вона не мала реальної можливості брати участь у первинному судовому процесі;

2. Закріпити в законодавстві процесуальні гарантії підтвердження усвідомленої відмови обвинуваченого від участі в судовому розгляді, що унеможливить зловживання правом на відсутність.

3. Посилити міжнародно-правову комунікацію України в питаннях взаємного визнання рішень судів, щоб мінімізувати ризики відмови у видачі осіб, засуджених заочно.

Список використаних джерел:

1. Офіс Генерального прокурора. Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за січень-вересень 2025 року. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-osib-yaki-vchinili-kriminalni-pravoporushennya-2> (дата звернення: 14.10.2025).
2. Фоміна Т. Г. Кримінальне провадження за відсутності підозрюваного чи обвинуваченого (in absentia): законодавчі трансформації та сучасне регулювання. *Право і безпека*. 2025. Вип. 97. № 2. С. 147–161. DOI: 10.32631/pb.2025.2.12.
3. Другий додатковий протокол до Європейської конвенції про видачу правопорушників від 17 березня 1978 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_035#Text (дата звернення: 14.10.2025).

Наукове видання

**ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСНОВ
НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ
В УМОВАХ ВІЙНИ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ
ТА ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ**

Матеріали круглого столу
м. Харків, 17 жовтня 2025 року

Електронне наукове видання

Видається в авторській редакції

Підписано до поширення через мережу Інтернет 08.12.2024.

Відповідає формату друкованого видання 60×84/16.

Обл.-вид. арк. 8. Об'єм даних 3,1 Мб

ТОВ «Видавничий дім «Право»,
вул. Харківських Дивізій, 11/2, м. Харків, Україна
Для кореспонденції: а/с 822, м. Харків, 61023, Україна
Тел.: (050) 409-08-69, (067) 574-81-20, (063) 254-50-84
Вебсайт: <https://pravo-izdat.com.ua>

E-mail для замовників послуг: verстка@pravo-izdat.com.ua

E-mail для покупців: sales@pravo-izdat.com.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 8024 від 05.12.2023

